

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ДНІПРОВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

**ДНІПРОВСЬКА
ПОЛІТЕХНІКА**
1899

І.Ю. Гузенко

«ГЛОБАЛЬНА ЕКОНОМІКА»

Навчальний посібник

Дніпро
НТУ «ДП»
2023

Затверджено вченою радою НТУ «Дніпровська політехніка» як навчальний посібник для студентів спеціальностей 292 Міжнародні економічні відносини (протокол № 2 від 1 лютого 2023 року).

Рецензенти:

Задоя А. О., д.е.н, проф. (Університет імені Альфреда Нобеля);

Плотніков О. В., д.е.н, проф. (ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України).

Гузенко І. Ю. Глобальна економіка. навч. посіб. ; М-во освіти і науки Г 54 України, Нац. техн. ун-т. Дніпровська політехніка». – Дніпро : НТУ «ДП», 2023. – 168 с.

У навчальному посібнику на основі компетентнісного підходу представлено теоретико-методологічні підходи до аналізу явищ і процесів, що відбуваються в глобальній економіці, зокрема, особливостям становлення глобальної економіки, суті і формам прояву глобалізації, сучасній методології науки глобалістики. Розкриті питання механізмів функціонування глобальних ринків, місця та ролі ТНК у системі глобальної економіки, впливу глобальних трансформацій економічної регіоналізації, інституалізації процесів регулювання глобального економічного розвитку. Посібник доповнено словником базисних термінів курсу, переліком основної та додаткової літератури, інформаційних ресурсів Internet, практичними завданнями для самостійної роботи, що включають вправи на перевірку володіння основними поняттями, стереотипні, діагностичні, й тестові завдання.

Розраховано на студентів вищих закладів освіти, які вивчають дисципліну «Глобальна економіка». Посібник може бути корисним усім, кого цікавлять економічні проблеми.

УДК 339.9 (072)

© І.Ю. Гузенко

© НТУ «ДП», 2023

ЗМІСТ

Умовні скорочення.....	5
Вступ.....	6
1. ЕКОНОМІЧНА ПРИРОДА ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ	
1.1. Глобалізація: сутність процесу та генезис поняття.....	8
1.2. Позитивні та негативні наслідки сучасної глобалізації.....	11
1.3. Історичні межі глобалізації.....	13
1.4. Глобалізація в системі понять міжнародної економіки.....	20
2. ГЛОБАЛІСТИКА ЯК ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	
2.1. Умови формування та предметне поле глобалістики.....	35
2.2. Школи глобалістики.....	39
2.3. Міждисциплінарність глобальних досліджень.....	43
2.4. Ідеологічні концепції і платформи глобалістики: альтерглобалізм та антиглобалізм.....	45
3. СТАНОВЛЕННЯ ТА СУЧАСНИЙ ФОРМАТ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ	
3.1. Рушійні сили та фактори, Рушійні сили та фактори, форми прояву і закономірності процесу економічної глобалізації.....	56
3.2. Функціонально-галузева структура та суб'єкти глобальної економіки.....	64
3.3. Індикатори глобального розвитку країн у глобальній економіці.....	71
3.4. Суперечливість економічної глобалізації та асиметрії глобального економічного розвитку.....	76
4. ГЛОБАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ ЦИКЛ	
4.1. Циклічність як об'єктивна закономірність економічного розвитку... ..	86
4.2. Обґрунтування теорії циклів.....	90
4.3. Великі цикли кон'юнктури та їх наслідки.....	92
4.4. Глобальна фінансова криза та її регулювання.....	98
5. ГЛОБАЛЬНІ РИНКИ ТА ЇХ ФУНКЦІОНУВАННЯ	
5.1. Фактори глобалізація товарних ринків. Глобальна інфраструктура сфери товарного обміну.....	105
5.2. Механізми функціонування глобальних ринків. Диверсифікація та новітні види послуг.....	109
5.3. Глобальні фінансовий ринок.....	113
5.4. Глобальний ринок капіталів та його сегментація.....	117
5.5. Ринок праці за умов глобалізації.....	122

6. ПРОЦЕСИ РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ В ГЛОБАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

6.1. Глобальна регіоналізація як сучасний вектор розвитку глобальних економічних трансформацій.....	136
6.2. Країни і регіони у світовій глобальній економіці.....	144
6.3. Тенденції регіоналізації у розвитку світової економіки та їх оцінка..	147

7. РЕГУЛЯТИВНІ МЕХАНІЗМИ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

7.1. Формування глобальної системи регулювання світогосподарських відносин.....	154
7.2. Міжнародні інститути глобального регулювання світової економіки.....	155
7.3. Головні протиріччя і проблеми глобального регулювання економіки.....	157
7.4. Міжнародна регулююча система СОТ та її роль у розвитку глобальної економіки.....	158
Рекомендована література.....	166

Умовні скорочення

АСЕАН – Асоціація держав Південно-Східної Азії	МЕІ – міжнародна економічна інтеграція
АТЕС – Азійсько-Тихоокеанське економічне співтовариство	МЕРКОСУР –
АТР – Азійсько-Тихоокеанський регіон	Південноамериканський спільний ринок
АФТА – Зона вільної торгівлі	МС – Митний союз
АСЕАН Бенілюкс – Інтеграційне об'єднання Бельгії, Нідерландів і Люксембургу	МСП – мале спільне підприємство
СВП – світовий валовий продукт	МТС – матеріально-технологічне середовище
ВСФ – Всесвітній соціальний форум	НАФТА – Північноамериканська зона вільної торгівлі
ГАТС – Генеральна угода з торгівлі послугами	НДіДКР – науково-дослідні та дослідницько-конструкторські розробки
ГАТТ – Генеральна угода з тарифів і торгівлі	НКО – некомерційна організація
ГВЗМ – глобальні виробничо-збутові мережі	ОАЄ – Організація африканської єдності
ГЛДВ – глобальні ланцюги доданої вартості	ОЕСР – Організація економічного співробітництва та розвитку
ЄАВТ – Європейська асоціація вільної торгівлі	ООН – Організація об'єднаних націй
ЄОВС – Європейське об'єднання вугілля та сталі	ПП – прямі іноземні інвестиції
ЄС – Європейський Союз	ПТУ – преференційна торговельна угода
ЄЦБ – Європейський центральний банк	РІО – регіональні й інтеграційні об'єднання
ЗВТ – зона вільної торгівлі	РНС – режим найбільшого сприяння
ЗТО – зовнішньоторговельний обіг	СА – стратегічні альянси
ІКТ – інформаційно-комунікативні технології	СБ – Світовий банк
ІО – інтеграційне об'єднання	СЕС – соціально-економічна система
КАРІКОМ – Карибське співтовариство та спільний ринок	СОТ – Світова організація торгівлі
ЛАІ – Латиноамериканська асоціація інтеграції	СП – спільні підприємства
МВФ – Міжнародний валютний фонд	ТНБ – Транснаціональні банки
МЕВ – міжнародні економічні відносини	ТНК – Транснаціональні корпорації
	ТТП – Трансатлантичне торговельне та інвестиційне партнерство
	ТТП – Транстихоокеанське партнерство
	ЦБ – Центральний банк
	ЮНКТАД – Конференція ООН з торгівлі та розвитку

ВСТУП

Наприкінці ХХ – початку ХХІ століть світ перебував у стані системних трансформацій, які якісно видозмінили економічні й політичні структури, соціальні інститути, інфраструктура бізнесу і життєдіяльності націй. Усе ширше коло суб'єктів господарювання виявляється включеним у процес глобальної взаємодії. Чи триватиме економічна глобалізація у світі зі швидкістю попередніх чотирьох десятиліть? Яким є її економіко-теоретичне пояснення? Як на ній позначаються міжнародні валютно-фінансові відносини та фінансові кризи? Яку роль у нинішній та майбутній глобалізації відіграють ТНК зі своїми глобальними ланцюжками, світова торгівля та спроби її регулювання, міжнародний рух капіталу та знань?

Якісні зміни у взаємодії та взаємозалежності різних країн й регіонів світу, які поєднали національні економіки, призвели до виникнення нового явища, що отримало назву «глобалізація економіки». Часто-густо у цей термін вкладають різний сенс. Тому необхідно надати наукове визначення явища, мати чітке поняття щодо його спричинення, форм прояву, протиріччях та наслідках. Незважаючи на значні темпи та всесвітні масштаби, різноманітні риси глобалізації існують лише як тенденція. Оцінити новітні економічні явища і тренди важко на основі знань, що їх дають традиційні економічні науки. Проте це стає можливим, коли за методологічну основу дослідження взято взаємопов'язані процеси глобалізації.

Знання та розуміння об'єктивних передумов, закономірностей глобальної взаємодії, перспектив розвитку глобалізації дозволяє більш ефективно використовувати можливості й уникати загроз, що виникають у результаті розгортання процесів економічної глобалізації.

Курс «Глобалізація економіки» є **міждисциплінарним**, тобто пов'язаний із іншими сферами знань – філософією соціологією, всесвітньою історією. Програма курсу будується на передумові, що студенти володіють базовими положеннями економічної теорії, мікро- та макроекономіки, світової економіки та знайомі з основними фактами економічної історії й економічної географії.

Об'єктом вивчення є глобальна система господарювання.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є методологічний апарат дослідження процесів формування єдиної системи економічної взаємодії на глобальному рівні.

Опанування матеріалу, представленого в навчальному посібнику, спрямовані на досягнення наступних **результатів навчання**:

– розуміти, виділяти й описувати нові явища, процеси й тенденції глобального розвитку, механізми й інструменти реалізації економічної політики та світових інтеграційних/дезінтеграційних процесів, у тому числі та євроатлантичної інтеграції;

– ідентифікувати та виокремлювати особливості функціонування суб'єктів міжнародних відносин та їх економічного розвитку;

– обґрунтовувати власну думку щодо конкретних умов реалізації форм міжнародних економічних відносин на мега-, макро-, мезо- і мікрорівнях;

- визначати функціональні особливості, характер, рівень та ступінь взаємозв'язків між суб'єктами міжнародних економічних відносин різного рівня та налагоджувати комунікації між ними;
- демонструвати знання про стан досліджень міжнародних економічних відносин та світового господарства у міждисциплінарному поєднанні із політичними, юридичними, природничими науками;
- обґрунтовувати вибір і застосовувати відповідні методи й інструменти аналізу динаміки змін міжнародного середовища у порівнянні з глобальними цілями сталого розвитку.

Навчальний посібник складається з двох змістових модулів: I. Теоретичні основи глобалізаційних досліджень; II. Сучасний стан та проблеми глобальної економіки. У першій частині розглядаються проблеми, пов'язані із теоретизуванням форм міжнародноекономічного розуміння глобалізаційних процесів; визначенням часових меж феномена глобалізації та шкіль глобалістики; особливостей міждисциплінарних досліджень у цій сфері; етапів становлення глобальної економіки; засобів й потенціалу антициклічного регулювання глобальних економічних процесів, які поєднуються із нинішньою системною кризою глобалізму, як першою нециклічною кризою надспоживання. У другій частині увагу зосереджено на розумінні феномену корпоративізації глобального розвитку, транснаціональних інтеграційних взаємозв'язків; механізмів функціонування глобальних ринків та сучасних стратегій конкурентного лідерства глобальних корпорацій; процесів і моделей економічної регіоналізації в глобальних умовах; регулятивних механізмів глобальної економіки, інститутів та інструментів глобальної економічної політики.

До кожної теми дисципліни запропоновано питання для обговорення, завдання на вибір варіантів відповіді, тестові завдання. Подібні елементи дозволяють проводити поточне опитування студентів та сприяти їх самостійній перевірці рівня знань з відповідної теми курсу. В якості **критерія оцінювання** виконання контрольних завдань під час поточного контролю та самоконтролю використовується коефіцієнт засвоєння, що автоматично адаптує показник оцінки до рейтингової 100 шкали:

$$O_i = 100 a/m,$$

де a – число правильних відповідей або виконаних суттєвих операцій відповідно до еталону рішення; m – загальна кількість запитань або суттєвих операцій еталону.

У цілому практичні завдання покликані сприяти закріпленню та систематизації знань, отриманих студентами в процесі вивчення навчальної дисципліни «Глобальна економіка». Посібник доповнено переліком наукової, практичної та навчальної літератури та джерел в Інтернет.

1. ЕКОНОМІЧНА ПРИРОДА ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Глобалізація – найважливіше явище у сучасному світі, яке фактично визначає хід його розвитку, якісно змінює традиційне поняття «світова економіка» та надає йому зовсім іншого виміру. Саме таке визначальне значення глобалізації унеобхіднює розгляд та глибокий аналіз фундаментальних причин її виникнення, визначення закономірностей розвитку у часі та просторі.

Такий аналіз має не тільки теоретико-методологічне, але й цілком практичне значення. Оскільки саме у контексті процесу глобалізації формуються сучасні уявлення про можливі напрями розвитку окремих країн та їх регіональних об'єднань, оцінюється їх конкурентоспроможність та перспективи динаміки співвідношення їх економічних потенціалів, а відтак, і можливість впливу на хід розвитку світової економіки.

1.1. Глобалізація: сутність процесу та генезис поняття

Термін «глобалізація» сьогодні вживається у досить широкому сенсі. Під «глобалізацією» в основному розуміють посилення взаємозалежності держав. Глобалізація справляє трансформуючий вплив на усі базові структури та цінності цивілізації. Глобалізація – це новий всесвітній процес соціальної трансформації. При цьому глобалізація – явище багатогранне, тому її слід розглядати як комплекс трансформаційних процесів, що охоплюють різні сфери світового співтовариства.

Іншими словами, **глобалізація** – це всеохоплюючий процес трансформації усього світового співтовариства у відкриту цілісну систему інформаційно-технологічних, фінансово-економічних, суспільно-політичних, соціально-культурних взаємозв'язків та взаємозалежностей.

Термін «трансформація» означає кількісні зміни та якісні перетворення, які обумовлені складною взаємодією зовнішніх й внутрішніх факторів розвитку. Як відомо, синтез елементів розвитку народжує нову якість, тому в суспільних науках термін «трансформація» став активно використовуватися для опису якісних змін й появи нової якості. Використання поняття «глобальні трансформації» відбулося одночасно із переходом до новітнього етапу глобалізації, коли наростаюча хвиля глобальних потоків і взаємозв'язків якісно змінила (трансформувала) основні форми соціальної діяльності – політичної, економічної та культурної. Сучасні системні трансформації надають глобалізації нової якості – з тенденції вона перетворюється на всепоглинаючий процес, який включає у себе політичні, економічні, соціальні, екологічні, науково-технологічні та інші складові, серед яких центральною складовою є економічна.

Економічна домінанта у процесі глобалізації не тільки не виключає, але й передбачає міждисциплінарний підхід у дослідженні та аналізі явища глобалізації, оскільки господарський процес пронизує усі боки людського буття та, відповідно, зміни у економічній сфері неминуче відображуються на усіх сферах соціального життя – політиці, культурі, екології, напрямках розвитку науки тощо. У свою чергу, зміна характеру розвитку у цих сферах впливає на характер розвитку глобалізаційних процесів світогосподарського розвитку

Перше, що слід зробити, підходячи до глобалізації як до об'єкта міждисциплінарного дослідження – поставити питання, що ж таке глобалізація, які сутнісні риси цього багатогранного та складного феномену, що відзначаються представниками наукових шкіл економіки, соціології, історії, політології, теорії міжнародних відносин та міжнародними організаціями. З безлічі визначень глобалізації та її різних проявів (зокрема представлених у табл. 1.1) найбільш важливим є зміна характеру світової економіки, яка з фрагментарного стану сукупності національних господарств перетворюється на щось цілісне, що вимагає адекватного управління.

Таблиця 1.1

Глобалізація як багатогранний та складний феномен

Глобалізація	Нова ситуація, яка характеризується розширенням можливостей для зв'язків і обмінів у всесвітньому масштабі, що уможлиблює побудову «світової системи» <i>Форум тисячоліття ООН</i>
	Серія вимірів, що емпірично фіксуються, різнорідних, але поєднаних логікою перетворення світу в єдине ціле <i>Роланд Робертсон</i>
	Вільна комбінація угод про свободу зовнішньої торгівлі, Інтернету й інтеграції фінансових ринків, що стирають рамки й поєднують світ у єдине, прибуткове, але жорстке місце небаченого досі конкурентного тиску <i>Томас Фрідман</i>
	Процес злиття калюж, ставків, озер і морів в один глобальний господарський океан, який маленькій одиниці піддає цунамі економічної конкуренції замість, як це було колись, дрібних хвиль, а також регулярних припливів і відпливів <i>Ганс-Петер Мартін, Харольд Шуман</i>
	З одного боку – об'єктивний закономірний процес, а з другого – штучне насильницьке явище, що розвивається під тиском економічно потужних держав, а особливо ТНК, для вирішення власних проблем і реалізації егоїстичних інтересів у глобальному середовищі <i>Антон Філіпенко</i>
	Процес, що виводить цивілізацію на вищий рівень розвитку із системною інтернаціоналізацією умов і сфер людської життєдіяльності <i>Дмитро Лук'яненко</i>

Також при з'ясуванні суті процесу глобалізації важливо, перш за все, виокремити ті його аспекти, що мають значення для прийняття практичних рішень. І перше питання, на яке потрібно надати чітку відповідь – наскільки об'єктивним є процес глобалізації? Оскільки від відповіді на це запитання у визначальній мірі залежать відповіді й на пов'язані із цим процесом інші

питання.

При цьому розуміння суті процесів, що відбуваються, їх правильні наукові визначення мають вкрай важливе практичне значення, наприклад, відіграючи ключову роль у веденні конкурентної боротьби між країнами, які в умовах глобалізації або посилюють свої конкурентні позиції разом зі своїми компаніями, або їх втрачають, аж до втрати суб'єктності у міжнародних економічних та політичних відносинах.

Не заперечуючи об'єктивності процесу глобалізації, разом із тим, важливо виокремлювати та чітко розрізняти у ньому як об'єктивні, так і суб'єктивні фактори. Останні заслуговують на особливу увагу, оскільки вони відбивають інтереси окремих суб'єктів міжнародних економічних відносин – компаній, країн та їх об'єднань. А відтак, через цих суб'єктів, впливають на характер подій, що відбуваються, й, навіть зумовлюють об'єктивні тенденції, які ними тільки здаються.

Таким чином, змінюється вигляд не тільки сучасної економіки, але відбуваються суттєві зрушення у розташуванні політичних сил в світі, формуються нові соціальні структури окремих країн та континентів, змінюється їх етно-культурний склад, зникають колишні й з'являються нові традиції, формуються нові культурні норми, а також норми соціальної поведінки.

Глобалізація як явище, що наприкінці ХХ ст. стрімко увірвалося та охопило своїм впливом майже всі сторони в суспільного життя, можна одночасно вважати й феноменом новітнім, й таким, що має тривалу історію. Про останнє свідчить вже сама етимологія цього поняття. Адже витоки терміну глобалізація ми знаходимо не лише в сучасному англійському визначенні *global* (всезагальний, всеосяжний), а й у значно давнішому латинському *Globus terrae* (Земна куля). Поєднання обох зазначених понять дозволяє визначити інші семантично пов'язані між собою, але різні за змістом поняття, а саме:

– **глобальність**, під якою розуміється життя у світовому співтоваристві, де жодна країна (або група країн) не може бути відособленою від інших. Поняття «глобальність» тісно пов'язане з категорією «світ як ціле», і активно розробляється з 70-х рр. ХХ ст. Парадигма цілісності заснована на визнанні єдності суспільства, біосфери, ноосфери як основного принципу світобудови.

– **глобалізація** – це об'єктивний соціальний процес, змістом якого є зростаючий взаємозв'язок та взаємозалежність національних економік, політичних і соціальних систем, національних культур, а також взаємодії людини з навколишнім середовищем.

– **глобалізм** – загальнопланетарна реальність, єдиний економічний і соціокультурний простір на основі взаємозв'язків й взаємозалежності країн та народів, зростання обсягів та прискорення темпів обміну товарами і послугами, міжнародного переміщення капіталів та робочої сили, взаємопроникнення духовних цивілізаційних цінностей. Крім того, як наголошує вітчизняний вчений Т. Кальченко, глобалізм є ідеолого-політичною платформою, своєрідною доктриною, надбудовою, змістовним центром процесів глобалізації, тією точкою підрахунку, звідки виходить уся множина векторів сучасного

світового економічного розвитку.

У вчених відсутня єдність думок відносно історичних рамок глобалізації. Одні стверджують, що це явище відносно нове. Інші віднаходять його витoki в часи античності, й навіть, великого переселення народів. Вони відзначають глобальний характер завойовницьких походів Олександра Македонського, експедицій європейців епохи Великих географічних відкриттів. За всіма цими подіями стояв господарчий, економічний інтерес. Вже у античні часи торговельні відносини набули глобального характеру. Досить пригадати морський (через Індійський океан) і сухопутний (через пустелі Середньої Азії) варіанти Великого шовкового шляху, що поєднував Китай, Близький Схід і Європу. Отже, витoki глобалізації ми знаходимо в період давньої історії. Але дійсно всеохоплюючий характер глобалізація набуває лише у другій половині ХХ ст.

Тож цілком виправдано, що термін «глобалізація» почав застосовуватись у науковому дискурсі з 80-х рр. ХХ ст. У науковий обіг поняття «глобалізація» вперше запровадив та надав його тлумачення американський соціолог Р. Робертсон у 1983 р. Його співвітчизник Дж. Маклін у загальних рисах описав процес, що почав розгортатися у 70-х рр. ХХ ст. (1981 р.). Вчений концентрував увагу саме на економічних засадах глобалізації. Водночас Т. Левіт у статті «Глобалізація ринків, конвергенція світових ринків Глобальними фірмами» (1983 р.) акцентував увагу на ролі транснаціональних корпорацій як носіїв глобалізації.

Основною складовою глобалізації є **економічна глобалізація** – процес посилення взаємозалежності та взаємовпливу різних сфер та процесів світової економіки, що виражається у поступовому перетворенні світового господарства на єдиний ринок товарів, послуг, капіталу, робочої сили та знань. В основі цього процесу полягає діяльність економічних суб'єктів, яка стимулює реагування національних, міжнародних та наднаціональних структур. Саме становлення економічних відносин у якості домінуючої форми суспільної взаємодії забезпечило зростання стимулів до розгортання активної глобальної взаємодії суб'єктів господарювання.

1.2. Позитивні та негативні наслідки сучасної глобалізації

Безумовно, глобалізаційні процеси збільшують можливості та за певних умов можуть слугувати вирішенню глобальних проблем людства та стати основою сталого розвитку.

Розглянемо найбільш очевидні **позитивні наслідки глобалізації**:

1. Глобалізація сприяє поглибленню спеціалізації та міжнародного поділу праці, найбільш ефективному розподілу обмежених ресурсів, підвищенню рівня життя людей.

2. Глобалізація призводить до економії на масштабах виробництва, зниженню витрат та цін, що може слугувати основою для економічного зростання.

3. В умовах глобалізації яскравіше проявляються вигоди від вільної

торгівлі.

4. Глобалізація посилює конкуренцію та стимулює науково-технічний прогрес.

5. Глобалізація сприяє зростанню продуктивності праці на основі раціоналізації виробництва на глобальному рівні та поширенню передових технологій, а також конкурентного тиску на користь безперервного впровадження інновацій у світовому масштабі.

6. Глобалізація надає можливості країнам мобілізувати більш значний обсяг фінансових ресурсів.

7. Глобалізація створює серйозну основу для вирішення загальних проблем людства, в першу чергу, екологічних, що обумовлено об'єднанням зусиль світової спільноти, консолідацією ресурсів, координацією дій у різних сферах.

Кінцевою метою глобалізації є підвищення добробуту в світі.

До **негативних аргументів щодо процесу економічної глобалізації** можна віднести наступні:

1. Посилення процесів нестійкості економіки та нерівномірності розвитку між багатими і бідними країнами.

2. Збільшення масштабів міграції населення.

3. Пряме втручання ТНК в економічні, а часто-густо й політичні процеси багатьох країн.

4. Зміна самої системи моральних та етичних цінностей та пов'язані з ними наслідки.

Окреме, принципово важливе питання – вплив **інформаційної складової глобалізації**.

Говорячи про наслідки інформатизації та виникнення єдиного світу на базі якісно нових комп'ютерних технологій, які створили нові інформаційні технології, треба зазначити, що останні, у свою чергу, якісно змінили природу бізнесу.

Принципово важливим фактором глобалізації є зміна предмета праці. Завдяки інформаційним технологіям найбільш прибутковим, найбільш комерційно ефективним бізнесом став не процес перетворення факторів виробництва, яким займалася людина в минулому, а процес перетворення людської свідомості – як індивідуальної, так і колективної.

Хоча інформаційні технології застосовувалися з метою перетворення людської свідомості досить давно, останнім часом відбулися якісні зміни у цій сфері. Інформаційні технології вперше здешевили і спростили технології формування свідомості до такого ступеню, що вони стали практично загальнодоступними. В результаті зміною нашої свідомості займається не національний, або зловісний «світовий» уряд, а практично кожен підприємець.

Перетворення формування свідомості на найбільш вигідний бізнес змінює сам характер людського розвитку: якщо раніше людство змінювало навколишній світ, то тепер, ймовірно, через того, що антропогенне навантаження на біосферу наблизилося до якогось критичного рівня, – воно перейшло до зміни самого себе.

Відокремлення по всьому світові працюючих із «інформаційними технологіями» груп людей в «інформаційне співтовариство» неминуче призводить до поступової концентрації цієї спільноти у найбільш розвинених країнах. Це відбувається через те, що інтелект, хоча й виживає, але не відтворюється в умовах бідності та небезпеки. Наявна матеріально-технічна база (найсучасніше обладнання, доступ до останніх наукових розробок тощо) в розвинених країнах також істотно краще. Тим самим, об'єктивно створюється технологічний розрив, насамперед, між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються.

Таким чином, поширення інформаційних технологій та глобалізація якісно змінили характер співробітництва між згаданими вище країнами. Раніше економічна взаємодія між ними відбувалась за допомогою механізму прямих інвестицій (старі добрі моделі «англійського» колоніалізму і «американського» неокolonіалізму). Проте сьогодні вона піддається впливу руйнівного освоєння розвиненими країнами країн, що розвиваються, через механізм вилучення фінансових та інтелектуальних ресурсів. Саме осмислення реалій та наслідків цього переходу породило поняття «кінчених країн», які безповоротно втратили не тільки найважливіші інтелектуальні ресурси розвитку, але й здатність їх виробляти.

Разом із тим єдність ринку забезпечує всезагальність та небачену гостроту конкуренції. І якщо ми робимо свою справу гірше або маємо гірших вихідні умови, ми даремно витрачаємо час та прирікаємо себе на банкрутство. Як наслідок, конкуренція з механізму виховання та розвитку слабких перетворилася на механізм їх знищення. Саме це викликає занепокоєння, як з боку самих держав, так і міжнародних організацій, зокрема ООН.

У свою чергу, економічна глобалізація є процесом перетворення світового господарства на єдиний ринок товарів, послуг, робочої сили та капіталу шляхом подолання перепон між економіками окремих країн. Основою цього процесу є діяльність мікроекономічних суб'єктів, яка стимулює реагування національних, міжнародних і наднаціональних структур. Акцент ставиться на відмінності організаційних механізмів глобалізації та MEI.

1.3. Історичні межі глобалізації

Однією з ключових проблем дефінітивно-методологічного характеру, що виникла з перших досліджень процесів глобалізації, є питання визначення історичних (часових) меж глобалізації. Різні позиції вчених щодо цього питання пояснюються складністю та різноманітністю проявів цього явища, і, відповідно, різним баченням суті та змісту глобалізації, форм її прояву. Узагальнюючи різні точки зору науковців, можна виділити такі **основні підходи** до дослідження історичних меж глобалізації:

1. Концепція глобалізація **як зміни форм історичного процесу** (концепція «архаїчної глобалізації»);
2. Концепція глобалізація **як сучасного економічного феномену**;
3. Концепція **протоглобалістів** (на рис. 1.2 ці три зазначені концепції

щодо визначення часових меж глобалізації за Т. Кальченко представлені в агрегованому вигляді).

4. Концепція як позачасовий процес, іманентно властивий світовому суспільству.

Розглянемо коротко зміст цих теоретичних підходів до визначення часових меж глобалізації.

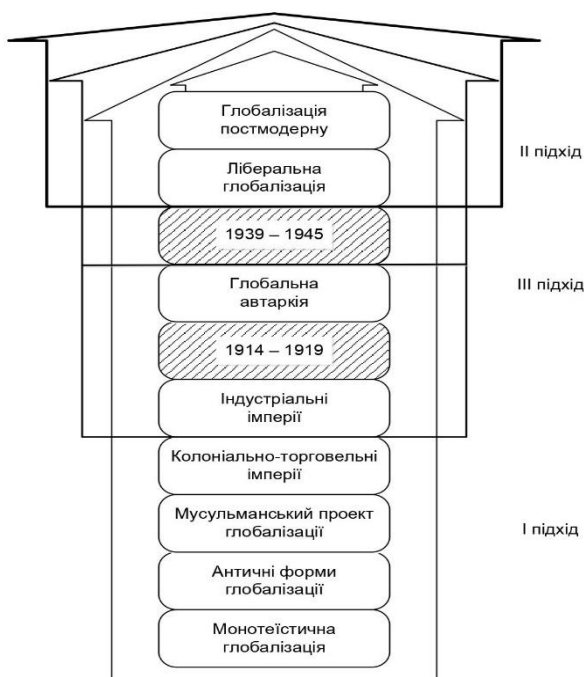

Рис. 1.2. Загальні теоретичні підходи щодо визначення часових меж глобалізації в агрегованому вигляді¹.

Перша концепція найбільшого визнання набула у працях західних вчених Р. Робертсона, Дж. Аррігі, Ф. Броделя, А. Маслоу, Й. Терборна, Л. Туроу, М. Уотерса, та вітчизняних вчених О. Білоруса, А. Філіпенка, С. Кримського, Ю. Павленка та ін. В цій концепції глобалізація розглядається як:

- історичне явище, що в різних формах супроводжувало історію людства на різних етапах розвитку техніки та соціуму;
- процес, що трансформує певні регіони світу.

Системоутворювальними суб'єктами визнаються сильні «соціальні одиниці», пов'язані між собою єдиними вірою, владою, комерційними інтересами тощо.

Залежно від контексту, в якому розглядається історичний процес глобалізації, дослідники, які працюють у вказаній парадигмі глобальних досліджень, виділяють цілу низку історичних форм глобалізації:

- монотеїзм, імперсько-конфесіональні (мусульманська, християнська), індустріальна, електронно-фінансова, економіка, що базується на знаннях;

¹ Кальченко Т.В. Глобальна економіка: навч. посіб. / Тимур Валерійович Кальченко. – К.: КНЕУ, 2009. – с. 70.

- еллінізм, «три Рима», Арабські халіфати, Великі географічні відкриття;
- архаїчна, протогобальна, постколоніальна, модерна;
- окремих етап історичної трансформації нарівні із крахом колоніальної та соціалістичної систем.

Окрім того визначають такі історичні етапи глобалізації:

- глобалізація, що мляво протікала (періоди античності та середньовіччя; характеризувалася локальним характером формованих економічних структур);
- глобалізація, що повільно прогресувала (епоха Великих географічних відкриттів; характеризувалася формуванням ринків, що об'єднали регіони всього світу, поширенням міжнародного розподілу праці);
- біструктурна глобалізація (етап, що характеризувався розподілом світу між колоніями та імперіями, капіталістичним і комуністичним ідеологічними блоками);
- органічна глобалізація (сучасна епоха, що характеризується розгортанням процесів постіндустріалізації та ноосферизації виробництва в глобальному масштабі).

Так, Й. Терборн виділяє в історії принаймні шість хвиль глобалізації, найпершою з яких він вважає експансію світових релігій у III–VII ст.

На рис. 1.3 представлено узагальнену схему етапів глобалізації та основних компонентів з точки зору прибічників «архаїчної глобалізації», згідно з Т. Кальченко.

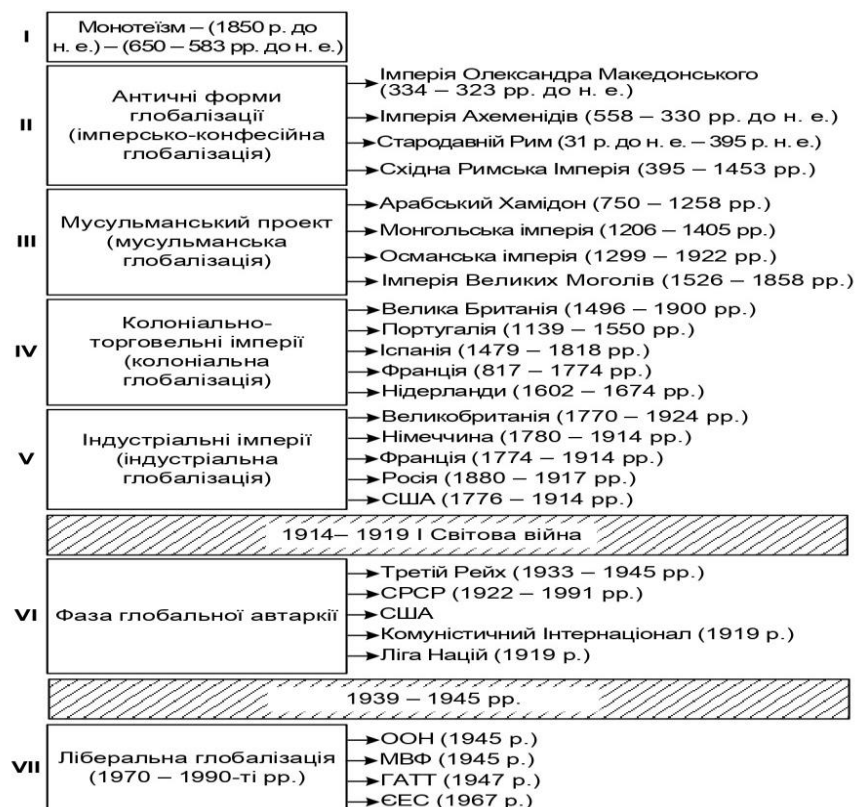

Рис. 1.3. Узагальнена схема етапів глобалізації з позиції прибічників першої концепції²

² Кальченко Т.В. Глобальна економіка: навч. посіб. / Тимур Валерійович Кальченко. – К.: КНЕУ, 2009. – с. 71.

Позиція західних вчених знаходить визнання серед вітчизняних науковців. Особливий інтерес для нас має авторська концепція архаїчної глобалізації, запропонована видатним українським вченим О. Білорусом.³ Визначаючи тенденції віддаленого минулого як глобалізаційні в цілому, він наголошує, що їх інтенсивність і всеосяжність не були такими ж інтенсивними, як на сучасному етапі. Вчений виділяє кілька періодів прискорення глобалізації:

- перший – створення давніх імперій, їх основою визнаються торговельні інтереси, симбіоз держави та релігії (Рим, Візантія, Китай, Київська Русь);
- другий – Великі географічні відкриття, формування економічних імперій, перші глобальні корпорації (XV ст.);
- третій – промислова революція (Європа, XVIII ст.) і формування міжнародних ринків;
- четвертий – епоха світових війн XX ст. (1914 – 1918, 1939 – 1945), 1948 – 1989 рр. («холодна» економічна світова війна);
- п'ятий – інформаційна революція (з другої половини XX ст.)

Також вчені дотримуються думки, що витoki глобалізації беруть свій початок з часів давніх цивілізацій, між якими розвивався товарообмін, і вона є об'єктивною властивістю розвитку людства протягом усієї його історії. Таким чином, з точки зору прихильників розглянутої концепції глобалізаційні процеси розгорталися поступово, послідовно розширюючи як географічний простір, так і коло суб'єктів, залучених до них. Таке розширення є об'єктивним процесом, зумовленим станом людської цивілізації на певному етапі її розвитку.

Разом із тим **критики концепції «архаїчної глобалізації»** зазначають, що виділення історичних форм глобалізації виглядає не коректним, оскільки по-перше, явища, що сприймаються як етапи еволюції, не є системними (імперії з'являлись спорадично; господарська взаємодія мала випадковий, локально-замкнений характер). По-друге, занадто значне узагальнення терміну «глобалізація» веде до втрати ним конкретного наповнення, а включення різнопланових і різномасштабних явищ, розмиває його. Якщо глобалізацією визначати як будь-які міжнародні, міжкультурні контакти та географічні відкриття європейців, починаючи з XV ст., а тим більше з III ст., тоді поняття «глобалізація» охоплює все що завгодно і водночас нічого конкретного.

Прибічниками **другої концепції** є, зокрема, такі західні вчені, як К. Омае, Т. Левітт, Ф. Фукуяма й вітчизняні науковці – Д. Лук'яненко, А. Поручник, А. Гальчинський та ін. Вони пропонують розглядати глобалізацію як результат фундаментальних змін сучасності.

Досліджуючи соціокультурні трансформації XX ст., вони чітко розділяють предметні галузі теоретичних пошуків представників класичних наукових шкіл та наукових шкіл сучасності, позначивши їх, відповідно, поняттями «інтернаціоналізація» та «глобалізація». **Інтернаціоналізацією**, на думку представників другої концепції, логічно називати поглиблення системних економічних і політичних зв'язків на рівні національних інститутів

³ Білорус О. Г. Економічна система глобалізму. – К. : КНЕУ, 2003. – с. 34.

(держав, міждержавних неурядових організацій національного масштабу), що стало характерним вже для XIX ст. та було предметом дослідження класичних теорій розвитку.

Проте ця характеристика все ж таки недостатня для теоретико-практичного узагальнення процесів **глобалізації** кінця XX ст., які якісно відрізняються від попередніх стадій інтернаціоналізації. Тому в рамках концепції розгляду глобалізації як сучасного економічного феномену увагу зосереджено, переважно, на аналізі таких процесів як:

- зростаючі обсяги міжнародних торговельних операцій;
- діяльність ТНК;
- зростаюча роль міжнародних організацій,
- розвиток планетарних комунікаційних мереж;
- мультикультуралізм.

Критики даної концепції зазначають, що цілком закономірним результатом розгляду глобалізації як сучасного етапу розвитку, є відмова багатьох прибічників цього підходу від ідеї циклічності, особливо пов'язаної із теорією «довгих хвиль».

Особливе місце серед парадигм історичної еволюції глобалізації посідає **третя концепція**. До певної міри вона займає проміжне місце між першим і другим підходами. Урахування критичних зауважень прибічників поглядів на глобалізацію як на сучасний процес, знайшло відображення у виділенні історичного періоду протоголобалізації – періоду, коли відбувалися «приготування» світу до перетворень сучасності, що охоплюють своїм впливом усе людство.

Серед представників цього напрямку зазвичай виділяють С. Аміна, І. Валлерстайна, Н. Ейнджела, Р. Кобдена, Дж. Брайта, П. Кругмана, Д. Родріка та ін. Такого ж підходу до періодизації глобалізації дотримуються міжнародні організації, як ООН, МВФ, ОЕСР.

Виділяють два (три – в концепції ОЕСР, ООН) етапи глобалізації:

- протоголобальний – інтернаціоналізація (протоголобальна фаза, XIX ст.);
- власне сучасний етап глобалізації, в тому числі:
 - транснаціоналізація (з 1945 р.);
 - глобалізація (з 1980-х рр.).

Особливого значення набувають дослідження прихильників цієї течії протоголобальної фази. В її основі визнається зближення економік на основі розвитку міжнародної торгівлі та швидке розширення міжнародної інвестиційної діяльності.

У якості головних передумов розгортання протоголобалізації виділяють:

- швидкий розвиток науки та техніки, передусім транспорту та засобів зв'язку (будівництво пароплавів, залізниць, телеграфних ліній, каналів);
- промислову революцію та розвиток індустріального виробництва;
- збереження розподілу світу на колоніальні імперії;
- всезагальність «Золотого стандарту»;
- розвиток торговельних відносин і послаблення торгового протекціонізму;

– інституційний універсалізм: спільність переконань у доцільності економічного універсалізму та «Золотого стандарту» осіб, які відповідали за ключові рішення в усіх сферах суспільного життя; здатність колоніальних центрів нав'язувати спільні стандарти усьому світові.

Д. Родрік звертає увагу на особливу роль у забезпеченні успіху протоголобалізації системи «Золотого стандарту» та інституційного універсалізму. Зокрема, цьому сприяло те, що система «Золотого стандарту» що існувала з 80-х рр. XIX ст. до 1914 р. ґрунтувалася на: провідній ролі англійського фунта; підтримці співвідношення між запасами золота та кількістю грошей в обігу; фіксації вмісту золота в національній валюті; вільному, гарантованому обміні національним банком купюр на золото, що забезпечувався паралельним обігом символічних і товарних грошей.

Ще одна важлива характеристика системи, яка містила зародки глобальності, на яку не звертає уваги більшість дослідників, але яка, за твердженням Д. Родріка, є дуже важливою – це позиція та роль центральних банків (ЦБ) країн, як провідників макроекономічної політики. Вона обмежувалася лише емісією грошей та забезпеченням стабільності їх золотого вмісту. Механізм стабілізації курсу валюти ґрунтувався на автоматичному корегуванні – відтік золота з країни спричиняв відносне падіння цін на товари національного виробництва за одночасним зростанням ставки процента. Результатом було зростання експорту, а отже, й притік золота. ЦБ лишалися незалежними у своїй політиці. Відповідно, їх керівництво відчувало себе швидше членами невеликого, обмеженого провідними країнами Європи клубу ЦБ, ніж суб'єктами національної економіки.

Передумовою інституційного універсалізму була спільність історичних шляхів європейської аристократії в античний та феодальний періоди історії Європи. Адже лише в період пізнього Середньовіччя та Нового часу вона почала ділитися за національними та релігійними ознаками. Відповідно, незалежно від національної приналежності європейська аристократія відрізнялася близькістю світоглядних цінностей, переконань і навичок.

Період 30–80-х рр. XX ст. – стагнуюча глобалізація розділеного світу. Наслідком Першої світової війни стало руйнування одразу трьох європейських імперських утворень – Німецької, Австро-Угорської, Російської імперій та суттєве послаблення ролі Британської імперії. Усе це призвело до зменшення економічних зв'язків між колишніми їх частинами, які отримали незалежність. Посилився протекціонізм у торговельних відносинах між провідними капіталістичними країнами. Економічна блокада, яку було встановлено в перші роки існування Радянської Росії, в подальшому – після Другої світової війни – переросла у протиборство капіталістичної (ринкової) та соціалістичної (планової) систем господарювання. Більше того, фактичний провал сподівань на швидкий розвиток економік країн, що отримали незалежність внаслідок розпаду світової колоніальної системи, відмова певної їх частини приєднатися до одного з протиборчих таборів, зумовили формування та швидкий розвиток у другій половині XX ст. Руху неприєднання. Країни, що увійшли до цього руху, намагалися проводити власну незалежну, скоординовану міжнародну

економічну політику.

Крах світової соціалістичної системи зумовив перехід до нової, **сучасної, ліберальної фази глобалізації**. Вона характеризується як глобалізація ліберального типу, в основу якої покладено мінімізацію перепон для транскордонного руху чинників виробництва. Особливе місце та роль тут відіграє усунення перепон у міжнародній торгівлі шляхом лібералізації. Технологічною передумовою стала революція інформаційних, телекомунікаційних технологій. Вона, у поєднанні із розвитком транспортних систем, у кінцевому підсумку зумовила «єдність простору», кардинальне зменшення негативного впливу чинника географічної віддаленості на встановлення та постійну підтримку економічної взаємодії між суб'єктами господарювання. Ідейні засади залучення до процесу глобалізації країн, що розвиваються, були сформульовані у **Вашингтонському консенсусі** – моделі макроекономічної політики, що була запропонована Дж. Вільямсоном у 1989 р. Ця модель була розроблена як пакет правил для країн Латинської Америки, що мали на меті забезпечити їх відхід від командної моделі економічного розвитку 1960-1970-х рр., та прийняття принципів економічної політики, які характерні для більшості розвинених держав. Вона була рекомендована керівництвом МВФ та Світового банку (СБ) до застосування в країнах, що зазнають фінансових та економічних криз.

Поряд із численними прихильниками, концепція протоголобалістів також має своїх опонентів. Критика концепції протоголобалістів спрямовується одразу за кількома напрямками. Передусім відзначається, що абсолютна більшість економічних подій етапу протоголобалізації не мала загальносвітових масштабів. Ті проблеми, що виникали у цей період, все ж не мали глобального (цілісного) характеру, а впливали на певну значну частину людства. В основі рушійних механізмів цього періоду було переважно зближення держав, ніж окремих економічних суб'єктів.

Серед прихильників **четвертого підходу**, перш за все, варто назвати вчених Е. Азроянца та М. Чешкова. Головним завданням своєї концепції **«глобалізації як деякої позачасової властивості, що іманентно притаманна світовому суспільству»** Е. Азроянц вважає зближення трьох попередніх концепцій та виокремлення того спільного, що є в попередніх концепціях – прив'язку до часових параметрів та розгляд глобалізації як тенденції або процесу. Для цього, на його думку, необхідно відповісти на два запитання: що є глобальним (тобто цілим, його частинами, структурою), і в якому відношенні знаходяться поняття «інтеграція» і «глобалізація»: поглинається одне поняття другим або вони є рівнозначними?

Глобалізація визнається метою історичного процесу та розглядається як процес, ціле. У свою чергу **інтеграція та дезінтеграція** є узагальнюючим виразом класів тенденцій, частин процесу глобалізації, що визначають його динаміку та включають:

– **інтеграція** – транснаціоналізацію, регіоналізацію, імперіалізацію, націоналізацію, етносоціалізацію;

– **дезінтеграція** – етносуверенізацію, реставрацію, асоціалізацію,

міграцію.

Інтернаціоналізація є поточним станом глобалізації.

Такий підхід передбачає розгляд глобалізації не як стратегії, що ставить за мету досягнення гомогенності, а як найважливіше джерело різноманітності – збирання до цілого різноманітних складових. При цьому різноманітність є не тенденцією, а результатом, що визначає життєспроможність системи, який не можна ототожнювати з дезорганізацією і хаосом.⁴

Процес глобалізації розподіляється на певні етапи, характерні форми яких дозволяють розрізнити їх як історичні типи, серед яких виділяють глобалізацію: плеємінну, етнічну, давньоімперську, монархічну, колоніальну, національну та інтернаціональну. Також пропонується деякий перелік параметрів, що диференціюють глобалізацію за напрямками діяльності, в межах яких є можливість надати оцінку ступеня інтеграції історичного суб'єкта в метастір. Серед таких параметрів: природний, економічний, політичний, технологічний, культурний, комунікаційний, демографічний.

1.4. Глобалізація в системі понять міжнародної економіки

Термін «глобалізація» швидко увійшов у повсякденний обіг і використовується для характеристики різних складових життя сучасного суспільства. Він посідає власне місце серед системи понять, що відображають різноманітні складові сучасної міжнародної взаємодії. Відповідно, набуває актуальності розуміння ролі та місця в ній **економічної глобалізації**, місце цього терміну в системі понять, що відображають різні сторони **міжнародних економічних відносин**.

Зосередимо увагу на таких поняттях, що широко використовуються у науковій літературі та повсякденному житті, як міжнародні економічні відносини, міжнародна економіка, світова економіка, глобальна економіка, інтернаціоналізація, міжнародна економічна інтеграція, регіоналізація (глокалізація).

У науковій літературі та повсякденному житті широко використовуються поняття «світова економіка», «світове господарство», «міжнародна економіка», проте єдиного розуміння цих термінів немає. Іноді світова економіка трактується як міжнародні економічні взаємини, як універсальний зв'язок між національними господарствами. У цьому випадку з поля зору випадає виробництво, яке багато в чому визначає міжнародні економічні взаємозв'язки. Тому **систему міжнародних економічних відносин (МЕВ)**, з погляду сучасної економічної науки, можна називати **міжнародною економікою**, а під **світовою економікою** доцільніше мати на увазі **все світове господарство в цілому**

Світова економіка (світове господарство) – це система господарювання національних економік окремих країн світу, пов'язаних міжнародними економічними відносинами на основі міжнародного поділу праці. Світова

⁴ Кальченко Т.В. Глобальна економіка: навч. посіб. / Тимур Валерійович Кальченко. – К.: КНЕУ, 2009. – с. 82

економіка виникла завдяки міжнародному поділу праці (МПП), який, у свою чергу, спричинив поділ виробництва (міжнародну спеціалізацію), так і його об'єднання (кооперацію). Міжнародний поділ праці (МПП) виявляється у стійкій економічно вигідній спеціалізації окремих країн на виробництві певних видів продукції та у взаємному обміні результатами цієї діяльності між країнами у визначених кількісних і якісних співвідношеннях. Особливістю сучасного етапу розвитку світової економіки є прискорений розвиток міжнародної **кооперації виробництва**. Вже сьогодні більше 70% доданої вартості продукції, що потрапляє на світові ринки під брендами провідних країн-експортерів насправді виробляється в інших країнах, тобто є продуктом міжнародної кооперації виробництва. Варто зазначити, що ця форма міжнародної взаємодії значно відрізняється від традиційної міжнародної торгівлі товарами кінцевого споживання. Адже глобальні ланцюжки доданої вартості (ГЛДВ) охоплюють практично всі стадії виробничого процесу – від створення ідеї майбутнього продукту до формування глобальних каналів його розподілу. Усі учасники, незалежно від національної приналежності, географічного розташування, мовних, культурних бар'єрів, працюють як елементи єдиного, глобального механізму. Така кооперативна взаємодія не просто забезпечує мінімізацію витрат на створення певного продукту, сприяє просуванню сучасних технологій, створенню робочих місць у країнах, що розвиваються, розширює коло потенційних його споживачів. Земна куля виявляється оповитою розгалуженими мережами довготривалих виробничих зв'язків.

Міжнародні економічні відносини (МЕВ) – одна з найважливіших сфер сучасного етапу розвитку людської цивілізації, яка являє собою **систему різноманітних господарських відносин між окремими країнами світу, регіонами, економічними об'єднаннями, макро- та мікроекономічними суб'єктами, ТНК, а також міжнародними економічними організаціями і фінансовими центрами**. Нагадаємо, що до структури **МЕВ** відносяться: міжнародні торгівля, кредит, інвестиції, рух технологій та робочої сили, кооперація виробництва, валютні відносини, розрахунки за постачання товарів і послуг.

Становлення і розвиток цих відносин – безпосередній результат поступової інтернаціоналізації виробництва, формування єдиної міжнародної економічної системи. Якщо в доглобалізаційний період участь країн у міжнародних економічних відносинах розглядалась ними лише як додатковий фактор виробництва конкурентоспроможної продукції, то за умов глобалізації зовнішньоекономічне співробітництво в різних його формах стає основним фактором забезпечення міжнародної конкурентоспроможності країни в цілому. Крім того, участь країн у міжнародному економічному спілкуванні дозволяє їх населенню користуватися широким асортиментом високотехнологічних товарів та послуг, які продукуються іншими державами

У свою чергу, **міжнародна економіка** – специфічна сфера економічних відносин, які складаються в процесі взаємодії суб'єктів господарювання різної національної належності стосовно до виробництва, обміну, споживання товарів,

послуг і факторів виробництва на інтернаціональному рівні.

Щодо сутності міжнародної економіки, то вона являє собою невід’ємну частину світової економіки, що відображає інтернаціональний сегмент національних економік країн світу як об’єднаної сукупності економік транснаціональних агентів господарювання.

Структура сучасної міжнародної економіки, яка базується на капіталістичних ринкових засадах, охоплює такі основні елементи:

- усі види міжнародної економічної діяльності суб’єктів господарювання, які використовують світову ресурсну базу;
- сукупність національних економік усіх країн світу;
- систему міжнародних зв’язків (відносин) між національними господарствами;
- глобальну діяльність транснаціональних компаній (ТНК) та транснаціональних банків (ТНБ);
- інтеграційні угруповання країн та міжнародні організації.

Етапи становлення та розвитку світової економіки та перехід її до глобальної економіки в узагальненому вигляді представлено у табл. 1.2)⁵.

Таблиця 1.2

Основні етапи розвитку світової економіки

Етап	Тривалість	Кінцева мета етапу	Характеристика
I	XV – XVII ст.	Формування національного та міжнародного ринків	Зародження світового капіталістичного ринку: Великі географічні відкриття; поява колоній; революція цін; мануфактурний період
II	XVIII – XIX ст.	Формування світового ринку	Формування світового капіталістичного ринку, зародження і розвиток загальносвітового поділу праці: промисловий переворот; буржуазні революції; перехід від мануфактурної до фабричної системи
III	Поч. XX – сер. XX ст.	Формування світового господарства	Формування системи загальносвітового поділу праці і на цій основі – всесвітнього господарства: електротехнічна революція; двигуни внутрішнього згоряння; економічний поділ світу; перехід до монополістичного капіталізму
IV	1950 – 1980-ті рр.	Формування світової економіки	Функціонування системи загальносвітового поділу праці, посилення взаємозалежності економік усіх країн: науково-технічна революція, процеси інтернаціоналізації та інтеграції
V	Кінець 1980-х – наш час	Формування глобальної економіки	Перехід розвинених країн в еру постіндустріалізації, колишніх соціалістичних – до формування ринкової економіки, для всіх країн – лібералізація внутрішнього і зовнішнього життя та його глобалізація

⁵ Світова економіка: підручник/ За редакцією А. П. Голикова, О. А. Довгаль. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. – 349 с.

Національний ринок – внутрішній ринок, частина якого орієнтується на іноземних покупців. З XVI до середини XVIII ст. мануфактура створювала умови для більш масштабного виробництва товарів, ринки стали розширюватися до регіональних, державних, міждержавних і світових масштабів. Виникли міжнародні ринки (Європа, Близький і Далекий Схід), торгівля стала носити двосторонній характер, Великі географічні відкриття дозволили вивозити товар у відкриті землі.

Міжнародний ринок – частина національних ринків, що безпосередньо пов'язана із закордонними ринками. Виникнення міжнародного ринку і пов'язаного з ним географічного поділу праці та його міжнародна кооперація заклали основи для виникнення світового ринку, що розвивався на основі внутрішніх ринків, які поступово почали виходити за національні межі.

У першій половині XIX ст. виникла велика фабрично-заводська індустрія, продукції якої потрібен був всесвітній збут, тому відбулося переростання окремих центрів міжкраїнної торгівлі в єдиний світовий ринок, що сформувався до межі XIX–XX ст.

Світовий ринок – сфера стійких товарно-грошових відносин між країнами, заснованих на МПП та міжнародному русі факторів виробництва. Основними характерними рисами світового ринку є те, що він:

- є категорією товарного виробництва, яке вийшло у пошуках збуту своєї продукції за національні межі;
- визначається в міждержавному переміщенні товарів, що знаходяться під впливом внутрішнього і зовнішнього попиту та пропозиції;
- оптимізує використання чинників виробництва, спрямовуючи виробника в ті галузі і регіони, де вони можуть бути застосовані найбільш ефективно;
- усуває з міжнародного обміну товари і виробників, що не забезпечують міжнародний стандарт якості при конкурентних цінах.

До кінця XIX ст., після промислового перевороту у ході переростання капіталізму в монополістичний капіталізм, розвиток світового ринку товарів призвів до інтенсифікації МЄВ і виходу їх за межі міжнародної торгівлі товарами. Зростання обсягів фінансового капіталу і розвиток продуктивних сил з початку XX – до середини XX ст. привели до формування **світового господарства** (і формування системи світової економіки), що є більш високою стадією розвитку ринкової економіки, ніж світовий ринок. Глибокі кризи 1930-х рр., Друга світова війна, розбалансованість світового господарства, торговельні війни між країнами, валютні обмеження, руйнування колоніальної системи привели ще в середині XX ст. до необхідності вироблення загальних для всіх країн механізмів координації і керування. Виникла ціла система міждержавних економічних і фінансових організацій, покликаних спостерігати за світовим економічним розвитком, попереджати про виникаючі дисбаланси і надавати за необхідності всебічну підтримку країнам.

Характерними рисами сучасного світового господарства є:

- розвиток міжнародного переміщення факторів виробництва (капіталу,

робочої сили, технології);

- зростання міжнародних форм виробництва на підприємствах, розташованих у різних країнах, та появу міжнародного підприємництва;
- економічна політика держав, що передбачає підтримку міжнародного руху товарів і факторів виробництва на двосторонній і багатосторонній основі;
- виникнення економіки відкритого типу в межах багатьох держав і міждержавних об'єднань;
- регулювання світового господарства відбувається за допомогою заходів як національної, так і міждержавної економічної політики.

З 80-х рр. ХХ ст. посилення взаємозалежності та взаємовпливу різних сфер і процесів світової економіки, що виражається у процесах **глобалізації економіки** – поступовому перетворенні світового господарства на єдиний глобальний ринок товарів, послуг, капіталу, робочої сили та знань, що працює в режимі реального часу. Глобалізації світової економіки – новітнє, складне, багаторівнєве явище у вигляді закономірних трансформацій у сучасному світовому господарстві, що відбуваються на основі поглиблення інтернаціоналізації виробництва, зростання рівнів транснаціоналізації та інтеграції національних економік в результаті безпрецедентного зростання і прискорення міжнародних переміщень товарів, послуг, капіталів, робочої сили, широкого розвитку інформаційних технологій, глобальних телекомунікаційних мереж. Головною її домінантою стала закономірна тенденція інтеграції суб'єктів світового господарства в **єдиний глобальний простір**.

У міжнародних економічних дослідженнях є також такий понятійний ряд як **«інтернаціоналізація – регіоналізація (глокалізація) – глобалізація»**

Ключовим поняттям є **поняття «інтернаціоналізації»**, а розуміння її багатопланової природи – визначальним для розуміння перетворення світової економіки на економіку глобальну.

Інтернаціоналізація – активізація участі країни у світовому хазяйстві, поглиблення економічних зв'язків між народами на рівні міждержавних інститутів. Термін з'явився у працях засновників – класиків соціології в період індустріалізації та закріплення домінування економічних, ринкових відносин. Головна її функція – забезпечення стійких міжнародних зв'язків у реально функціонуючій світовій економічній системі.

Інтернаціоналізація має різні рівні прояву. Як правило, вирізняють три основних етапи інтернаціоналізаційного процесу: початковий, локальної ринкової експансії та транснаціональний.

На стадії **початкової інтернаціоналізації** національні економіки взаємодіють на основі розвитку традиційних форм міжнародних економічних відносин – міжнародної торгівлі, міжнародного руху капіталу та робочої сили. Ці форми реалізуються відносно автономними національними суб'єктами господарювання, а їх регулювання відбувається переважно на національному рівні, хоч і з координаційною роллю міжнародних організацій.

Коли динамічно розвиваються процеси транснаціоналізації (на основі мікро-інтеграції) і створюються торговельні інтеграційні угруповання (зони преференційної та вільної торгівлі, митні союзи), національні економіки

вступають у стадію **локальної інтернаціоналізації**. Відповідно, доповнюються й кількісні показники рівня інтернаціоналізації (кількість ТНК, масштаби і результати їхньої закордонної діяльності, коло й ефективність участі країни в торгових блоках та ін.).

На стадії **транснаціональної інтернаціоналізації** перебувають країни, для яких характерними є домінуюча роль ТНК у міжнародній економічній діяльності та взаємодія з іншими країнами в межах зрілих регіональних інтеграційних угруповань (зони вільної торгівлі, митний союз, спільний ринок, економічний союз). Цілком закономірним є факт, що національні економіки різних за соціально-економічним розвитком країн світу перебувають на різних стадіях інтернаціоналізаційного процесу. Зауважимо, що саме транснаціоналізація є матеріальною основою сучасних регіональних інтеграційних процесів, до яких найбільш активно залучені країни-лідери світової економіки

Разом з тим, інтернаціоналізація є історико-еволюційною підготовкою глобалізації. Інтернаціоналізація є поступовим взаємопроникненням технологічних і культурних стандартів, яке, однак, не впливає на державний суверенітет. Масштабні, довготермінові та всеохоплюючі процеси інтернаціоналізації підготували понятійне, матеріальне та політичне підґрунтя глобалізації. Якщо явище інтернаціоналізації різних видів діяльності, відносин, процесів обміну і розвитку існує стільки, скільки самі міжнародні відносини, глобалізація, як явище, проявилась та сформувалась у другій половині ХХ століття. При цьому суб'єктами глобалізації, так само як інтернаціоналізації, є увесь спектр суб'єктів сучасної світової економіки, політики, міжнародного життя.

На рис. 1.4 в узагальненому вигляді представлено процес переходу світової економіки до економіки глобальної.

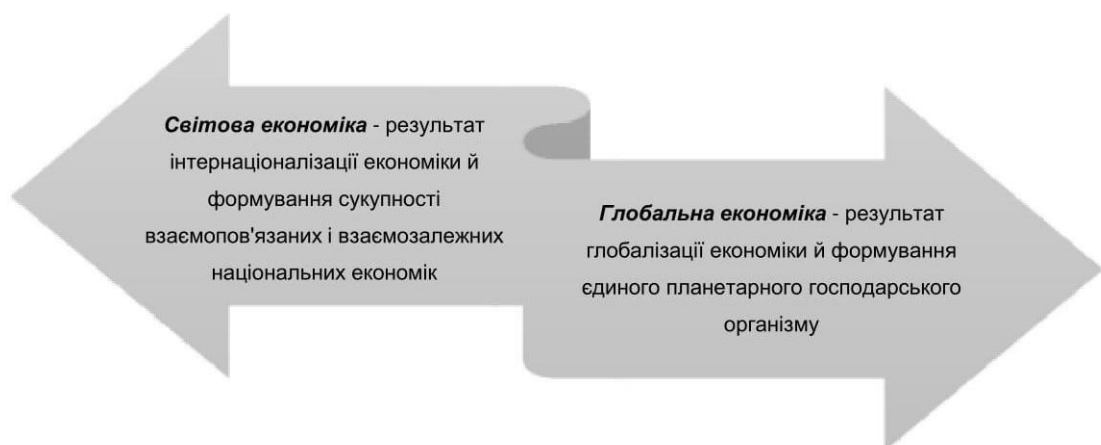

Рис. 1.4. Глобальна економіка як процес переходу від світової до планетарної господарської системи

За умов глобалізації інтернаціоналізація економіки набуває нових рис:

1. Формується глобальне світове виробництво на основі зародження наднаціональних відтворювальних ядер, планетарного охоплення світової економіки впливом транснаціональних корпорацій і транснаціональних банків,

розвитку довгострокових виробничих зв'язків, договорів про співдружність.

2. Змінюється зміст світогосподарських зв'язків. Темпи зростання міжнародної торгівлі випереджають темпи збільшення виробництва, а фінансові потоки перевищують трансакції, пов'язані з експортом товарів і послуг.

3. Видозмінюється спрямованість і структура міжнародної торгівлі. Зростає товарообмін наукомісткою продукцією між розвиненими країнами.

4. Докорінно перетворюється фінансова сфера, змінюється її роль у світовій економіці на основі прогресуючого зростання валютних, кредитних ринків. Транскордонні фінансові потоки, продовжуючи обслуговувати економіку, виступають як відокремлені від відтворювального процесу.

5. Першочергового значення набуває глобальний капітал, який не може бути зачислений до жодного національно-державного утворення, інтенсифікується його територіальна експансія та функціональна диверсифікація, формуються віртуальні ринки глобального капіталу, які основані на новітніх інформаційних і фінансових технологіях, інтенсифікується пошук світового центру управління та інструментів регулювання глобальних світогосподарських процесів

Глобальна економіка – якісно новий етап розвитку світової економіки, яка поступово перетворюється на цілісний глобальний організм, утворений виробничо-збутовою, глобальною фінансовою та планетарною інформаційною мережею (рис. 1.5).

Рис. 1.5. Складові глобальної економіки.

Урахування явища розвитку специфічних форм міжнародної економічної взаємодії на локальному, регіональному рівні або рівні взаємодії між окремими, віддаленими регіонами світового господарства зумовили появу таких понять, як «регіоналізація» («глокалізація») та «міжнародна економічна інтеграція».

Під регіоналізацією ми розуміємо цілеспрямоване, послідовне, кероване на національному, міжнаціональному та наднаціональному рівнях поглиблення міжнародних зв'язків у межах компактного, регіонального простору. Вона передбачає утворення інтеграційних угруповань, розташованих на певній території (**регіональна інтеграція**) або у віддалених регіонах світу

(**міжрегіональна інтеграція**) через уніфікацію інститутів, ліквідацію адміністративних обмежень на рух товарів, капіталів і робочої сили.

Основним мотивом глобалізації є прискорення руху різноманітних потоків, зокрема, фінансових, інформаційних, людських, матеріальних тощо. Разом з тим, цей рух може зростати лише тоді, коли існують значні відмінності між регіонами. Зазначене переплетіння локального, регіонального та глобального останнім часом співвідносять із процесами глокалізації, в яких процесам глобалізації протистоять, поєднуючись із ними, процеси посилення локальних відмінностей (особливостей). Суб'єкти глобальної економіки розуміють, що загальна універсалізація життєвих стандартів негативно впливає на динаміку ринку. Наприклад, У. Бек стверджує, що при формуванні уніфікованої культури, в якій, з одного боку, відмирають локальні культури, а з іншого – усі споживають, настає кінець ринку та прибутків.

Глокалізація (*glocalisation = globalization + localization*) – це процес економічного, соціального, культурного розвитку, який характеризується співіснуванням різноспрямованих тенденцій на фоні глобалізації, коли на протипагу очікуваному зникненню регіональних відмінностей відбувається їхнє збереження та посилення. Тобто замість злиття та уніфікації виникають и набирають обертів явища іншого спрямування: підвищення інтересу до локальних відмінностей, культурних традицій. Глокалізація потрібна для того, щоб економіка або культура будь-якої країни змогла засвоїти окремі аспекти глобалізації, скористатися ними і збагатитися, але не дати цим чужим впливам заповнити й придушити себе.

Регіоналізацію (глокалізацію) можна вважати формою багатомірної глобалізації, коли на єдиній території чи в межах кількох віддалених територій в одній або декількох сферах господарювання поєднуються одна та навіть кілька цивілізаційних моделей.

Відтак, **міжнародна економічна інтеграція (МЕІ)** як форма міжнародної економічної взаємодії передбачає утворення міжнародних інтеграційних об'єднань на рівні національних економік або окремих економічних суб'єктів із метою підвищення ефективності їх господарської діяльності, процес зближення та взаємоприспосовування національних господарських систем, в основі якого – економічний інтерес самостійних суб'єктів господарювання, міжнародний розподіл праці, процеси інтернаціоналізації світової економіки.

Глобалізація принципово відрізняється від інтернаціоналізації тим, що провокує нівелювання національних кордонів, підриває підґрунтя національного суверенітету, закладає фундамент деякої нової, глобальної спільноти. Маючи багато спільних рис, глобалізація та інтернаціоналізація є все ж таки якісно різними процесами. З певної точки зору їх можна розглядати як стадії, що наслідують одна одну. Проте, судячи з того, що ми знаємо про глобалізацію, це – якісно новий рівень економічного розвитку в новій площині. Країни, що розвиваються в полі інтернаціоналізації і глобалізації, знаходяться як би в різних діапазонах. Зрозуміло, що між інтернаціоналізацією і глобалізацією немає нездоланного бар'єра.

«Стягування» світу до єдиного, хоча і суперечливого, позначеного

значною кількістю вибухонебезпечних проблем і конфліктів цілого, одним з наслідків обов'язково матиме становлення принципово нового типу (на додаток до історично давно існуючих внутрішньокраїнових і міжнародних) відносин внутрішньоглобальних. Основу їх утворюють міждержавні відносини, проте владна вертикаль внутрішньоглобальних відносин формуватиметься навколо найбільш дієвих у практичному плані держав, їх союзів та інтеграцій, а також міжнародних організацій.

Таким чином, глобалізація економіки є не просто продовженням і прискоренням багатомісячного процесу інтернаціоналізації, не просто розширенням сфери його дії, а й процесом переходу світового економічного простору до якісно нового стану – глобального економічного простору.

ВИСНОВКИ

1. Глобалізація – це всеохоплюючий процес трансформації усього світового співтовариства у відкриту цілісну систему інформаційно-технологічних, фінансово-економічних, суспільно-політичних, соціально-культурних взаємозв'язків та взаємозалежностей.

2. Економічна глобалізація – процес посилення взаємозалежності та взаємовпливу різних сфер та процесів світової економіки, що виражається у поступовому перетворенні світового господарства на єдиний ринок товарів, послуг, капіталу, робочої сили та знань.

3. В науковій думці існують чотири найбільш розповсюджених концепцій глобалізації: як зміни форм історичного процесу (концепція «архаїчної глобалізації»); як сучасного економічного феномену; протогобалістів; як позачасовий процес, іманентно властивий світовому суспільству.

4. Глобальна економіка – якісно новий етап розвитку світової економіки, яка поступово перетворюється на цілісний глобальний організм, утворений виробничо-збутовою, глобальною фінансовою та планетарною інформаційною мережею.

5. Інтернаціоналізація – активізація участі країни у світовому хазяйстві, поглиблення економічних зв'язків між народами на рівні міждержавних інститутів.

6. Регіоналізація – це цілеспрямоване, послідовне, кероване на національному, міжнаціональному та наднаціональному рівнях поглиблення міжнародних зв'язків у межах компактного, регіонального простору, яка відбувається у формах регіональної або міжрегіональної інтеграції.

7. Глокалізація – це процес економічного, соціального, культурного розвитку, який характеризується співіснуванням різноспрямованих тенденцій на фоні глобалізації, коли на протизвагу очікуваному зникненню регіональних відмінностей відбувається їхнє збереження та посилення.

8. Міжнародна економічна інтеграція – це утворення міжнародних інтеграційних об'єднань на рівні національних економік або окремих економічних суб'єктів із метою підвищення ефективності їх господарської діяльності, процес зближення та взаємоприсотування національних

господарських систем, в основі якого – економічний інтерес самостійних суб'єктів господарювання, міжнародний розподіл праці, процеси інтернаціоналізації світової економіки.

Питання для обговорення

1. У чому полягає відмінність понять «глобальність», «глобалізація», «глобалізм»?
2. Які основні рушійні сили та фактори глобалізації?
3. Позитивні та негативні сторони процесу глобалізації.
4. Назвіть і охарактеризуйте особливості основних підходів до розуміння історичної еволюції (часових меж) глобалізації.
5. Розкрийте змістовність концепції глобалізації як зміни форм історичного процесу.
6. У чому полягає сутність концепції глобалізації як сучасного економічного феномену, чим обґрунтовується його істинність?
7. Покажіть сильні та слабкі сторони концепції протогобалістів.
8. Охарактеризуйте концепцію глобалізації як позачасової якості цивілізації.
9. Яким чином співвідносяться з поняттям глобалізація основні елементи категоріального ряду міжнародної економіки – світова економіка, міжнародна економіка, інтернаціоналізація, регіоналізація (глокалізація)?

ВПРАВИ ДО ТЕМИ 1

Вправа 1. Для кожного із наведених положень, знайдіть відповідний термін або поняття серед перелічених нижче.

1. Процес посилення взаємозалежності та взаємовпливу різних сфер та процесів світової економіки, що виражається у поступовому перетворенні світового господарства на єдиний ринок товарів, послуг, капіталу, робочої сили та знань.
2. Всеохоплюючий процес трансформації усього світового співтовариства у відкриту цілісну систему інформаційно-технологічних, фінансово-економічних, суспільно-політичних, соціально-культурних взаємозв'язків та взаємозалежностей.
3. Активізація участі країни у світовому хазяйстві, поглиблення економічних зв'язків між народами на рівні міждержавних інститутів.
4. Життя у світовому співтоваристві, де жодна країна (або група країн) не може бути відособленою від інших.
5. Якісно новий етап розвитку світової економіки, яка поступово перетворюється на цілісний глобальний організм, утворений виробничо-збутовою, глобальною фінансовою та планетарною інформаційною мережею.
6. Загальнопланетарна реальність, єдиний економічний і соціокультурний простір на основі взаємозв'язків й взаємозалежності країн та народів, зростання

обсягів та прискорення темпів обміну товарами і послугами, міжнародного переміщення капіталів та робочої сили, взаємопроникнення духовних цивілізаційних цінностей.

7. Цілеспрямоване, послідовне, кероване на національному, міжнаціональному та наднаціональному рівнях поглиблення міжнародних зв'язків у межах компактного, регіонального простору, яка відбувається у формах регіональної або міжрегіональної інтеграції.

8. Система господарювання національних економік окремих країн світу, пов'язаних міжнародними економічними відносинами на основі міжнародного поділу праці.

9. Утворення міжнародних інтеграційних об'єднань на рівні національних економік або окремих економічних суб'єктів із метою підвищення ефективності їх господарської діяльності, процес зближення та взаємоприспосовування національних господарських систем, в основі якого – економічний інтерес самостійних суб'єктів господарювання, міжнародний розподіл праці, процеси інтернаціоналізації світової економіки.

10. Процес економічного, соціального, культурного розвитку, який характеризується співіснуванням різноспрямованих тенденцій на фоні глобалізації, коли на противагу очікуваному зникненню регіональних відмінностей відбувається їхнє збереження та посилення.

Терміни і поняття:

а) Глобалізація;	к) регіоналізація;
б) глобальність;	л) глобальна економіка;
в) глобалізм;	м) світова економіка;
г) інтернаціоналізація;	н) міжнародна економічна
д) економічна глобалізація;	інтеграція.
ж) глокалізація;	

Вправа 2. У наведених нижче завданнях знайдіть єдиний варіант правильної відповіді.

1. Коли до наукового обігу увійшло поняття «глобалізація»?

- а) після другої світової війни;
- б) на початку XI ст.;
- в) у 80-ті роки XX ст.;
- г) у 90-ті роки XX ст.

2. Як можна визначити процес глобалізації?

а) всеохоплюючий процес трансформації усього світового співтовариства у відкриту цілісну систему інформаційно-технологічних, фінансово-економічних, суспільно-політичних, соціально-культурних взаємозв'язків та

взаємозалежностей;

б) процес посилення взаємозв'язку та взаємовпливу різних сфер і процесів світової економіки, який характеризується поступовим перетворенням світового господарства в єдиний ринок товарів, послуг, капіталу, робочої сили та знань;

в) об'єктивний історичний процес об'єднання національних суверенних держав на основі міжнародного поділу праці;

г) правильна відповідь не названа.

3. Які риси притаманні глобальним проблемам?

а) вони мають загальносвітовий характер;

б) нерозв'язання їх викликає загрозу людству;

в) вони потребують невідкладних скоординованих дій світового співтовариства;

г) всі відповіді правильні.

4. Яка риса характеризує глобальні проблемами?

а) можуть бути успішно вирішені лише на основі об'єднання зусиль розвинутих країн;

б) виникли в процесі розвитку людської цивілізації та мають локальний характер;

в) мають загальнопланетарний характер та потребують координації зусиль усього світового співтовариства;

г) мають взаємопов'язаний характер та стосуються життєвих інтересів лише населення країн, що розвиваються.

5. Яке з тверджень є невірним?

а) глобалізація є завершеним процесом формування нової якості світового господарства;

б) глобалізація є суперечливим процесом, у якому поряд із додатковими можливостями формуються масштабні ризики розвитку;

в) глобалізація є нелінійним динамічним та багатовекторним процесом трансформацій;

г) глобалізація пов'язана із революцією в галузі інформаційних технологій та комунікаційних засобів.

6. Що не відноситься до позитивних наслідків глобалізації?

а) глобалізація сприяє поглибленню спеціалізації та міжнародного поділу праці, найбільш ефективному розподілу обмежених ресурсів, підвищенню рівня життя людей;

б) в умовах глобалізації яскравіше проявляються вигоди від вільної

торгівлі;

- в) глобалізація надає можливості країнам мобілізувати більш значний обсяг фінансових ресурсів;
- г) правильна відповідь не названа.

7. Що не відноситься до негативних наслідків глобалізації?

- а) посилення процесів нестійкості економіки та нерівномірності розвитку між багатими і бідними країнами;
- б) глобалізація посилює конкуренцію та стимулює науково-технічний прогрес;
- в) збільшення масштабів міграції населення;
- г) зміна самої системи моральних та етичних цінностей та пов'язані з ними наслідки.

8. Як можна визначити процес інтернаціоналізації?

- а) цілеспрямоване, послідовне, кероване на національному, міжнаціональному та наднаціональному рівнях поглиблення міжнародних зв'язків у межах компактного, регіонального простору, яка відбувається у формах регіональної або міжрегіональної інтеграції;
- б) процес економічного, соціального, культурного розвитку, який характеризується співіснуванням різноспрямованих тенденцій на фоні глобалізації, коли на противагу очікуваному зникненню регіональних відмінностей відбувається їхнє збереження та посилення;
- в) активізація участі країни у світовому хазяйстві, поглиблення економічних зв'язків між народами на рівні міждержавних інститутів;
- г) всеохоплюючий процес трансформації усього світового співтовариства у відкриту цілісну систему інформаційно-технологічних, фінансово-економічних, суспільно-політичних, соціально-культурних взаємозв'язків та взаємозалежностей.

90. Як можна визначити процес регіоналізації?

- а) цілеспрямоване, послідовне, кероване на національному, міжнаціональному та наднаціональному рівнях поглиблення міжнародних зв'язків у межах компактного, регіонального простору, яка відбувається у формах регіональної або міжрегіональної інтеграції;
- б) процес економічного, соціального, культурного розвитку, який характеризується співіснуванням різноспрямованих тенденцій на фоні глобалізації, коли на противагу очікуваному зникненню регіональних відмінностей відбувається їхнє збереження та посилення;
- в) активізація участі країни у світовому хазяйстві, поглиблення економічних зв'язків між народами на рівні міждержавних інститутів;
- г) всеохоплюючий процес трансформації усього світового співтовариства

у відкриту цілісну систему інформаційно-технологічних, фінансово-економічних, суспільно-політичних, соціально-культурних взаємозв'язків та взаємозалежностей.

10. Як можна визначити процес глокалізації?

а) цілеспрямоване, послідовне, кероване на національному, міжнародному та наднаціональному рівнях поглиблення міжнародних зв'язків у межах компактного, регіонального простору, яка відбувається у формах регіональної або міжрегіональної інтеграції;

б) процес економічного, соціального, культурного розвитку, який характеризується співіснуванням різноспрямованих тенденцій на фоні глобалізації, коли на противагу очікуваному зникненню регіональних відмінностей відбувається їхнє збереження та посилення;

в) активізація участі країни у світовому хазяйстві, поглиблення економічних зв'язків між народами на рівні міждержавних інститутів;

г) всеохоплюючий процес трансформації усього світового співтовариства у відкриту цілісну систему інформаційно-технологічних, фінансово-економічних, суспільно-політичних, соціально-культурних взаємозв'язків та взаємозалежностей.

11. Що є ключовою відмінністю між процесами глобалізації та інтернаціоналізації?

а) глобалізація, на відміну від інтернаціоналізації сприяє поглибленню міжнародних зв'язків;

б) глобалізація, на відміну від інтернаціоналізації провокує нівелювання національних кордонів та підриває підґрунтя національного суверенітету;

в) глобалізація, на відміну від інтернаціоналізації посилює національний суверенітет;

г) між даними процесами немає відмінностей.;

Вправа 3. Визначте, яке з положень правильне, а яке помилкове.

1. Глобальні проблеми безпосередньо стосуються життєвих інтересів лише окремих верств населення, країн і народів планети.

2. Причиною загострення глобальних проблем є швидке зростання народонаселення.

3. Економічна глобалізація є більш широким явищем, ніж глобалізація.

4. Процес глобалізації не веде до втрати цілісності та автономії національних економік.

5. Важливою складовою глобалізації економічної діяльності є лібералізація торгівлі.

6. Країни, що перебувають на різних рівнях економічного розвитку, перебувають і на різних ступенях включення в глобальний процес.

7. Одна із суперечностей глобалізації полягає у нерівномірності розподілу її результатів між розвинутими і бідними країнами.

8. На процес економічної глобалізації не впливають політичні і культурні фактори.

9. В умовах глобалізації зменшується потреба у наднаціональних органах управління господарськими процесами.

10. Надійне забезпечення людства сировиною та енергією є глобальною проблемою розвитку суспільних відносин.

2. ГЛОБАЛІСТИКА ЯК ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Зростання впливу та значення процесів глобалізації на практично всі аспекти суспільного життя зумовило формування нового напрямку наукових досліджень – глобалістики – самостійної галузі науки про планетарні закономірності, проблеми та перспективи розвитку людської цивілізації як єдиного цілого. Об'єктом дослідження цієї науки стають процеси глобалізації. Предметом глобалістики є походження, прояви і шляхи вирішення глобальних проблем, а також закономірності формування нової системи світового порядку.

Глобалістика – один із найбільш інтенсивних напрямів розвитку сучасної науки про міжнародні відносини і перш за все, міжнародні економічні відносини.

2.1. Умови формування та предметне поле глобалістики

Глобалістика – узагальнювальна назва цілої групи наукових шкіл, що вивчають різні аспекти процесу глобалізації. У своєму розвитку глобалістика, як комплексне дослідження широкого спектру різноманітних аспектів глобалізації, пройшла два основних етапи. Вони характеризуються поступовим поглибленням розуміння складності та взаємопов'язаності елементів, що формують передумови, специфіку протікання та наслідки процесів глобалізації.

Характерні ознаки глобалістики як науки:

- досліджує взаємодію людини, суспільства та природи, як єдине ціле в межах усієї планети;

- розглядає цю систему як перманентно кризову, при цьому в центрі її уваги знаходяться всі напруженості, конфлікти, катастрофи, які, на відміну від інших наук, характеризуються не як аномалія, а як природне явище, як джерело суспільного розвитку;

- акцентує свою увагу на розробці управлінських рішень щодо подолання кризових явищ і забезпечення поступовості світового розвитку.

Особливістю глобалістики, як науки, є її міждисциплінарна спрямованість, активне включення в дослідження в цій сфері вчених, що представляють широкий спектр наукових дисциплін. Відповідно, увага дослідників зосереджується на політичних, соціальних, економічних, технологічних, інформаційних, екологічних аспектах глобалізації.

Перший з них охоплює період з 60-х до кінця 80-х рр. ХХ ст. Другий етап розпочався у 90-х рр. ХХ ст.

Розглянемо більш детально основну змістовність першого етапу дослідження проблем глобального розвитку.

Глобалістика починає формуватися як новий науковий напрям, що

досліджує проблеми та перспективи трансформації світової системи в сферах політики, економіки, соціального життя, пов'язані з кардинальними змінами систем господарювання, що розгортаються наприкінці 60-х – початку 70-х рр. ХХ ст. Як вважає В. Липов⁶, науково-технічний прогрес, успіхи у післявоєнній відбудові та подальшому вдосконаленні національних виробничих систем провідних країн Заходу зумовили перехід від в значній мірі уніфікованої на міжнародному рівні фордистської системи виробництва (рис. 2.1) до постфордизму.

Запуруками успіху Золотої ери фордизму визнаються соціальний компроміс праця/заробітна плата, наявність в умовах домінування систем масового виробництва ефекту зростаючої віддачі від розширення масштабу виробництва, відносна закритість економіки, що створювала можливість її регулювання на національному рівні. Однак у нових умовах держава втрачає можливість забезпечення збалансованого зв'язку між виробництвом і споживанням через зростання відкритості національних економік, посилення транскордонної мобільності фінансів, переходу від масового виробництва до гнучкої спеціалізації. Через зростання рівня освіти, самовизнання, потяг до отримання найманими робітниками задоволення від самої праці відбувається виснаження тейлористської моделі організації праці.

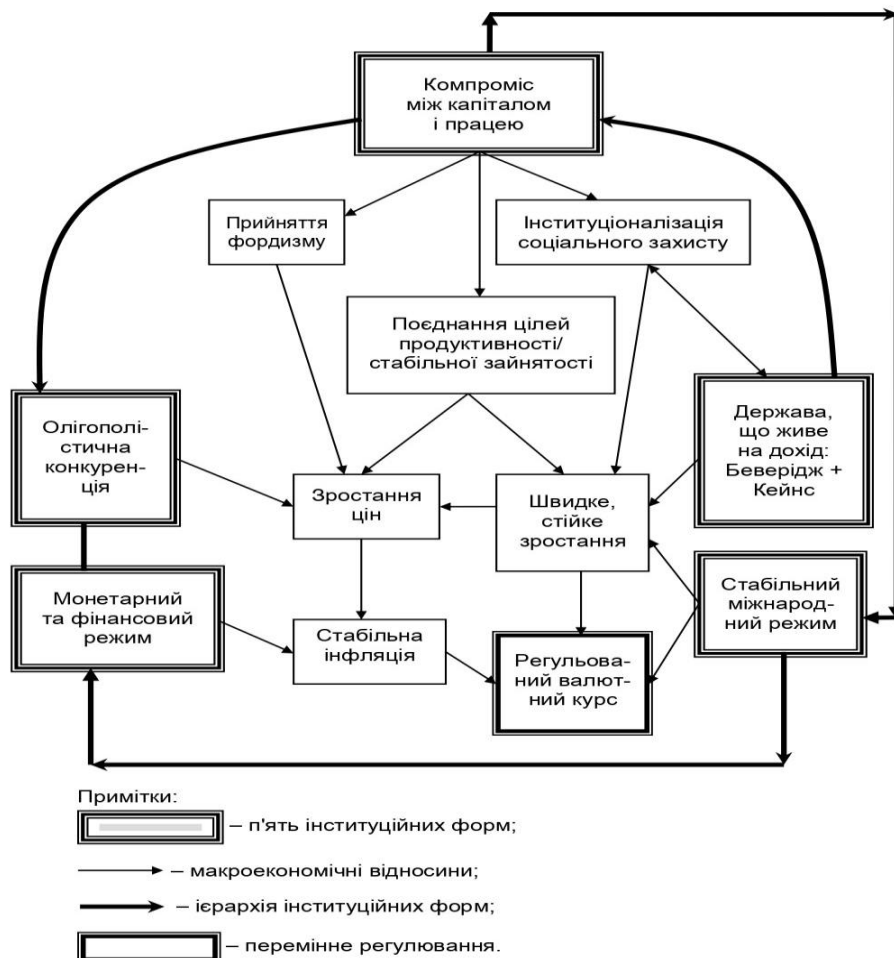

Рис. 2.1. Золота ера фордизму

⁶ Липов В.В. Глобальна економіка : навчальний посібник : у 2-х частинах. Частина 1. Теоретичні засади глобальних досліджень : [Електронне видання] / В. В. Липов. – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. – 228 с.

Нова, постфордистська модель (рис. 2.2), суттєво відрізнялась від моделей масового або цехового виробництва. Зростає відкритість національних економік. Фінансовий сектор перебирає на себе роль провідної системоутворювальної ланки суспільного відтворення. Стратегія розвитку виробничого, реального, більш консервативнішого сектора економіки виявляється вторинною, похідною від потреб і стратегій мобільного фінансового сектора. Зростають можливості та потреби диференціації національних моделей організації суспільного відтворувального процесу (моделей капіталізму).

Як вважає В. Липов, особливого значення для диференціації виробничих стратегій фордизму та постфордизму та зростання різноманіття в межах останньої набула потрійна дихотомія: продукція, стандартизована *versus*, розрахована на потреби конкретних споживачів, конкурує через ціну/якість, з високими/незначними обсягами виробництва. На відміну від фордистської моделі масового виробництва (стандартизованого, конкурентоздатного за ціною, у великих обсягах) або цехового виробництва (розрахованого на конкретного споживача, конкурентоздатного за ціною, незначного за обсягами) нові патерни комбінують розрахунок на конкретного покупця, конкуренцію за якістю та значні обсяги виробництва. Водночас постфордистські методи виробництва виявилися більш пристосованими до особливостей специфічних форм соціальної організації. Розрізненість виробників (англосаксонська модель ринкового капіталізму – РК), або готовність до об'єднання у виробничі асоціації в рамках великих корпорацій (соціал-демократичний – СДК, мезокорпоративний капіталізм – МК), або сімейних фірм (публічний капіталізм – ПК)) зумовлює формування відмінних патернів виробничої діяльності, що виявляються цілком конкурентоздатними на різних сегментах ринку⁷.

Зародження в цей період глобалістики як наукового напрямку відбиває процес розуміння проблем зростання й ускладнення взаємозв'язку та взаємозалежності елементів світової системи господарювання. Можна виділити кілька основних напрямів, за якими проводилися дослідження в цей період:

- роботи у сфері футурології та постіндустріалізму;
- доповіді Римського клубу;
- дослідження глобальних проблем у СРСР.

З середини 60-х рр. ХХ ст. формується одразу кілька центрів **футурологічних досліджень**, що зосередили свою увагу на вивченні передумов, особливостей протікання та наслідків кардинальних змін, які почали розгортатися в економіках провідних країн Заходу в цей період. Серед них варто виділити:

Інститут проблем майбутнього, Відень, 1965 р.;

Міжнародний фонд «Людство в 2000 р.», Нідерланди, 1965 р.;

Товариство з вивчення майбутнього світу, Вашингтон, 1966 р.

⁷ Липов В. Институциональная комплементарность социально-экономических систем / В. Липов. – Х. : Изд-во ХНУ имени В. Н. Каразина, 2011. – С. 263–265, 434, 435.

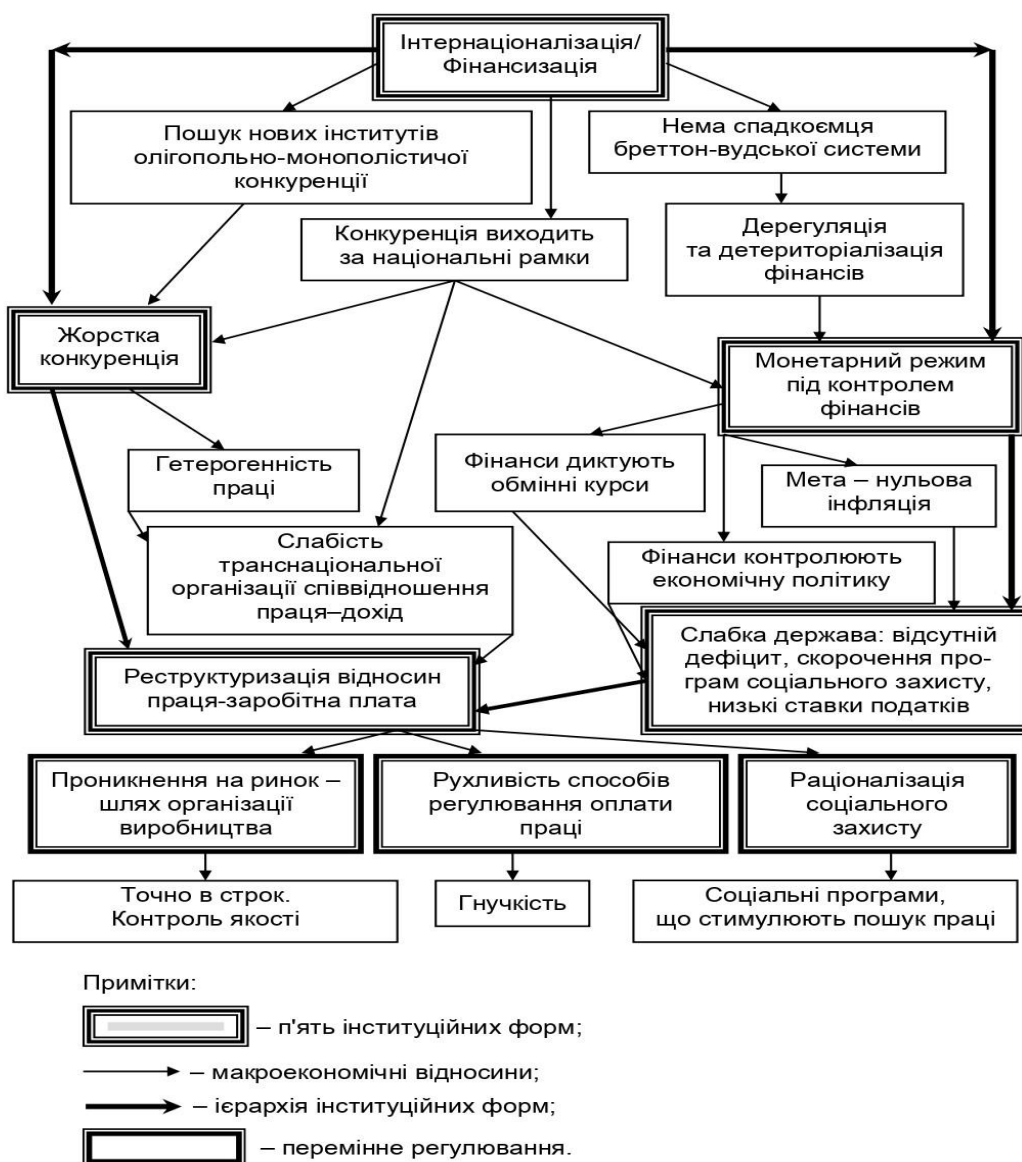

Рис. 2.2. Інституціональна ієрархія постфордизму

Значну увагу з боку як спеціалістів, так і широких верств населення викликала ціла низка наукових публікацій, що містила глибокий аналіз трансформаційних процесів в економіках розвинених країн, які відбувалися в цей період. Серед них:

Дж. Гелбрейт «Нове індустріальне суспільство» (1967 р.), «Економічна теорія й цілі суспільства» (1973 р.);

Д. Белл «Прийдешнє постіндустріальне суспільство» (1973 р.);

А. Тоффлер «Фурурошок» (1970 р.), «Третя хвиля» 72 (1980 р.).

Проблеми глобального розвитку на постійній основі розглядались у доповідях Римського клубу.

Римський клуб – міжнародна громадська організація, створена в 1968 р. італійським промисловцем А. Печчеї та генеральним директором з питань науки ОЕСР А. Кінгом. Римський клуб об'єднав представників світової політичної, фінансової, культурної та наукової еліти, започаткувавши

дослідницькі роботи з тематики, що в подальшому отримала визнання як «глобальна проблематика». Основні доповіді та роботи членів Римського клубу практично одразу привернули до себе увагу та широко обговорювалися. Серед них: 1971 р. – «Світова динаміка», Д. Форрестер; 1972 р. – «Межі зростання», Д. Х. Медоуз та ін.; 1974 р. – «Людство у поворотного пункту», М. Месарович і Э. Пестель; 1975 р. – «Перегляд міжнародного порядку», Я. Тінберген; 1980 р. – «Людські якості» А. Печчеї; 1980 р. – «Маршрути, що ведуть в майбутнє», Б. Гаврилишин; 1989 р – «За межами зростання», Е. Пестель; 1997 р. – «Чинник чотири: витрат – половина, віддача – подвійна», Е. Вайцзеккер та ін.; 2012 р. – «2052: Глобальний прогноз на найближчі сорок років», Й. Рандер.

Дослідження глобальних проблем у СРСР.

Особливе місце серед досліджень проблем, породжуваних глобалізацією, цього періоду належить роботам, здійснюваним у Радянському Союзі. Можливість цілеспрямованої концентрації значних інтелектуальних і матеріальних ресурсів на проблемах, що визнаються найбільш важливими для суспільства, забезпечила розгортання широкого фронту досліджень за такими основними напрямками: філософсько-методологічні та науково-теоретичні основи дослідження Перед вченими ставилося завдання формулювання теоретико-методологічних засад дослідження глобальних проблем, що породжуються активним втручанням людини в навколишнє середовище; соціо-природні аспекти взаємодії суспільства та природи; соціокультурний підхід, дослідження наслідків впливу науково-технічного прогресу на життя людини та соціуму

2.2. Школи глобалістики

Як неодноразово наголошувалось, глобалізація, як явище господарського життя сучасного суспільства, охоплює надзвичайно широкий спектр його зрізів і породжує різноманітне коло проблем. Відповідно, їх дослідження вимагає наукової диференціації, поглиблення проникнення в сутність окремих проявів, зрізів, аспектів глобалізації. Що потребує залучення спеціалістів окремих наукових галузей (економіка, екологія, соціологія, культурологія, право тощо), та поєднання їх зусиль. Адже глобалізація призводить не просто до географічного розповсюдження процесу та наслідків діяльності людини. Перш за все це поглиблення єдності всіх складових життя людства як елемента ноосфери Землі. Таким чином, відбувається диференціація, поглиблення дослідницьких програм напрямів і шкіл, що зосереджують свою увагу на дослідженні окремих аспектів глобалізації.

Варто звернути увагу на певну відмінність, розмежованість понять «напрямок» й «школа» у дослідженнях глобальних проблем. У першому випадку акцент ставиться на змістовному наповненні, предметі дослідження. До них на постійній основі або періодично можуть залучатися різні спеціалісти. Вони, в свою чергу, можуть використовувати суттєво відмінні методи й інструменти досліджень. Саме предмет вивчення стає тією основою, що їх поєднує. У межах самого предмета може існувати значна кількість суттєво відмінних, суперечливих і навіть протилежних наукових праць. З іншого боку, визнання

існування «школи глобальних досліджень» передбачає, що склалася певна реальна або віртуальна група дослідників, яка, й це найголовніше, напрацювала певну специфічну сукупність методів, прийомів, інструментів дослідження, дотримується певних традицій, сформувала певну внутрішню ієрархію, в якій виділяються засновники, лідери, послідовники, учні. Результатом утворення та діяльності наукової школи стає цілеспрямоване або спонтанне формування певного колективного наукового знання про предмет дослідження. Упровадження інтернет-технологій, розвиток мережеспівтовариств створили об'єктивні підстави для зростання динамізму наукової взаємодії, «віртуалізації» наукових шкіл. У результаті полегшуються можливості як приєднання до роботи в межах певної школи, так і відходу від вимог і традицій, що накладаються залученням до неї. Усе це викликає певні обмеження на визначення структури окремих шкіл глобалістики.

У межах глобальних досліджень можна виділити цілу низку наукових шкіл:

- прогнозну школу глобалістики;
- школи, що акцентують увагу на стратегіях економічного розвитку;
- школу контрольованого глобального розвитку;
- школу універсального еволюціонізму;
- школу міжнародної політекономії;
- школу економічної соціології;
- еколого-економічну школу;
- школу глобальної екології;
- українську школу глобалістики.

Розглянемо основні риси кожної із зазначених шкіл.

Прогнозна школа глобалістики знаходилася у витоків становлення глобалістики. Як вже зазначалось у п.2.1, вона зароджується як футурологія, наука про дослідження майбутнього людства та постіндустріалізм, напрям дослідження наслідків трансформації виробничої системи суспільства. Надалі відбувається зосередження на вивченні глобальних проблем розвитку. Найяскравіше втілення напрацювань вчених, які належать до цієї школи, знайшли в роботах членів Римського клубу.

Група шкіл, що акцентує увагу на стратегіях економічного розвитку. Цілком закономірно, що серед аспектів глобалізації, які привертають увагу дослідників значне місце відведене питанням, пов'язаним з її впливом на процеси розвитку. Глобалізація одночасно виступає продуктом, умовою й інструментом економічного розвитку. В цій школі виділяють такі основні течії: гіперглобалісти; трансформаціоналісти; скептики. У табл. 2.1 подані критерії, що відзначають відмінності зазначених підходів до проблем глобального розвитку.

Таблиця 2.1

Особливості підходів до стратегій глобального розвитку

Критерій	Гіперглобалісти	Скептики	Трансформаціоналісти
1	2	3	4
<u>Представники</u>	К. Огме, Дж. Редвуд	П. Герст, Г. Томпсон	Дж. Розенау, Э. Гіденс
<u>Нове</u>	Глобальне століття	Торгові блоки, послаблення глобального управління	Безпрецедентні рівні глобального взаємозв'язку
<u>Домінантні риси</u>	Глобальний капіталізм, управління, громадянське суспільство	Світ менш взаємозалежний ніж у кінці XIX ст.	«Щільна» (інтенсивна та екстенсивна) глобалізація
<u>Влада національних урядів</u>	Скорочується або розвивається	Зростає або розширюється	Реорганізована та переструктурізована
<u>Рухливі сили</u>	Капіталізм і технологія	Держави та ринки	Нова архітектура світового ладу
<u>Форми стратифікації</u>	Розвивання ієрархій	Зростання маргіналізації Півдня	Об'єднання носіїв сучасності
1	2	3	4
<u>Домінантний мотив</u>	Макдональдс, Мадонна	Національний інтерес	Трансформація політичної спільноти
<u>Концептуалізація глобалізації</u>	Реорганізація структури дії	Інтернаціоналізація та регіоналізація	Реорганізація міжрегіональних відносин
<u>Історична траєкторія</u>	Глобальна цивілізація	РІО, (зіткнення цивілізацій)	Глобальна інтеграція/ фрагментація
<u>Підсумковий досвід глобалізації</u>	Кінець держави	Залежність від мовчазної згоди або підтримки держави	Трансформує державну владу та світову політику

Школа контрольованого глобального розвитку було засновано в СРСР. Лідер-засновник – Д. Гвішіані. Як і прогностичний напрям глобальних досліджень, ця школа зосередила увагу на проблемах передбачення альтернативних сценаріїв глобального розвитку (програма «Моделювання глобального розвитку») та вибору на цій основі оптимальних стратегій розвитку. В якості магістрального шляху вирішення глобальних проблем пропонується перехід до інформаційного суспільства. Варто зазначити, що окрім економіко-статичного моделювання методологічний апарат дослідження передбачає активне застосування досягнень соціологічної теорії та методології.

Школа універсального еволюціонізму. Ще однією школою глобальних досліджень, формування якої можна вважати результатом переваг, що надавала радянська система забезпечення розвитку науки, стала школа універсального еволюціонізму. Лідером і засновником вважається М. Моїсеєв. Акцент ставиться на місці та ролі природного оточення, середовища існування людини як визначального чинника її існування. Людина все активніше втручається в природні процеси. Але природа є складною системою, що постійно самозмінюється та самовідтворюється. Масштаби втручання досягли рівня, коли ставиться під сумнів здатність навколишнього природного середовища до самовідтворення. Ми не здатні повністю передбачити реакцію природного оточення на наші дії, але ця реакція хоча й є непрогнозованою, але неминуча в довгостроковому плані. Тож, якщо людство бажає вижити, йому необхідно в

процесі глобального розвитку враховувати зворотну реакцію біосфери.

Еколого-економічна школа. Дотичною за предметом дослідження до школи універсального еволюціонізму є сформована на Заході еколого-економічна школа глобальних досліджень. До її adeptів варто віднести П. Екінса, Х. Гендерсона, Х. Дейлі, П. Хокінса, Е. Ловінса, Р. Норгаарда, Л. Брауна. Методологічний апарат цієї школи ґрунтується на: системному підході до дослідження суспільних проблем; відмові від зосередження на внутрішніх закономірностях економіки; включенні в аналіз зовнішніх, неекономічних чинників; урахуванні взаємодії, взаємозв'язків, взаємозалежності між суспільством і природою. Наголос ставиться на можливості поєднання в процесі глобального розвитку екологічних й економічних інтересів.

Школа глобальної екології. Якщо школа універсального еволюціонізму акцентує увагу на неминучості зворотної реакції природних чинників глобального розвитку, еколого-економічна – на взаємозв'язку між суспільством і природою, то школа глобальної екології зосереджує увагу перш за все на військово-політичних аспектах глобальної взаємодії. Краще розуміння глобальних загроз, що породжуються можливістю застосування в процесі глобальних конфліктів досягнень науково-технічної революції, вимагає розроблення й обґрунтування моделі глобальних наслідків застосування ядерної зброї. Глобалізація загроз, пов'язаних з потенційними наслідками зіткнення інтересів провідних суб'єктів світового господарювання, зумовлює необхідність пошуку шляхів опрацювання та ухвалення рішень на основі компромісів. Увага звертається на дослідження соціології глобальних компромісів, пошук та обґрунтування можливостей та шляхів реалізації загальносвітових угод, заснованих на активній взаємодії всіх учасників заради вирішення планетарних проблем. Практичне значення теоретичних напрацювань школи глобальної екології полягає у запропонованій їй прихильниками концепції «Глобальних інститутів згоди», покликаних забезпечити інструментарій для досягнення стабільних та ефективних компромісів.

Школа міжнародної політекономії. Особливий інтерес в контексті дисципліни, яку ми вивчаємо (глобальна економіка), становлять теоретичні напрацювання школи міжнародної політекономії. Серед лідерів цієї школи варто назвати С. Стренджа, Е. Хеллайнера, Р. Андерхіла, Ф. Черні, Л. Вейса, Т. Пемпела, Т. Скопола, П. Евенса, Д. Хелла, П. Катценштайна. Дослідники зосереджують увагу на вивченні процесів формування глобального економічного середовища та становлення нового світогосподарського порядку в контексті силових відносин і міждержавних конфліктів. Підкреслюється зв'язок між економікою та політикою, зокрема її міжнародними аспектами. Констатується роль політичних рішень в розвитку найважливіших тенденцій і процесів. Особливого значення в умовах українських реалій набуває той факт, що увага дослідників, які працюють у межах цієї школи, зосереджується на вивченні впливу на формування міжнародної економічної політики окремих країн та їх груп, їх єднанні для захисту національних інтересів, суперечностей

між інтересами окремих груп і владними структурами.

Школа економічної соціології є визначною як за методологічним апаратом економічної соціології для дослідження проблем глобалізації, так і за особливим місцем самої школи економічної соціології у вивченні цих проблем. Слід відмітити, що більшість з засновників школи економічної соціології (а серед них К. Маркс, М. Вебер, Т. Веблен, Э. Дюр гейм, К. Поланьї, И. Шумпетер, Ф. Бродель, М. Грановетер, М. Кастельс, Р. Сведберг, А. Сен, А. Туреній, Р. Холлінгсворт, Ф. Шміттер, В. Штрек, А. Етціоні) активно зверталися до проблем світогосподарських відносин, глобалізації. Акцент ставиться на тісний зв'язок економіки з іншими сферами суспільного життя. Стверджується, що економічні процеси визначаються сукупністю суспільних інститутів. До них відносять не лише правові норми й адміністративні рішення, але й традиції, пріоритети, мораль, етику, системи цінностей, що панують у суспільстві. Дослідження процесів глобалізації припускає використання як кількісних, так і якісних методів.

Українська школа глобалістики. Необхідно окремо відзначити досягнення вітчизняних вчених, сукупність і характер напрацювань яких дозволяє говорити про формування української школи глобалістики. Серед центрів глобальних досліджень слід зазначити Інститут світової економіки та міжнародних відносин НАН України, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Київський національний університет імені Т. Шевченка. Значний інтерес викликали праці, присвячені проблемам економічної глобалізації таких вчених, як О. Білорус, Д. Лук'яненко, Т. Кальченко, П. Куцик, Ю. Макогон, А. Поручник, В. Сіденко, А. Філіпенко, В. Чужиков, Б. Шевчик, І. Школа та ін.

2.3. Міждисциплінарність глобальних досліджень

Акцент на певних аспектах процесу глобалізації (економічні, соціальні, культурні, технологічні, екологічні) зовсім не виключає прийняття до розгляду й інших її складових. Більше того, неможливо просто уявити відокремлену від соціальної взаємодії економічну діяльність людини. Саме розвиток нових технологій складає фундамент практично безмежного розповсюдження економічної взаємодії. У свою чергу, вона приводить до зустрічі представників суттєво відмінних культур. Цю відмінність економічні суб'єкти помічають саме тому, що економічна взаємодія набуває глобальних масштабів. Вплив людини на зовнішнє середовище, що невинно зростає в міру активізації господарчої діяльності людини, породжує екологічні проблеми. Відповідно, обмеження дослідницької діяльності межами лише однієї наукової дисципліни суттєво погіршує якість, призводить до неповноти, неповної адекватності отримуваних результатів. Зростає значення поєднання зусиль дослідників, які працюють у суміжних напрямках. У центрі уваги опиняються різні аспекти господарської діяльності людини в міру їх включення в глобальну господарську взаємодію.

Варто наголосити на тому, що мова йде саме про господарчу, а не економічну взаємодію. Адже глобальна взаємодія виходить далеко за рамки

товарно-грошових відносин. І в цьому контексті міждисциплінарний дискурс глобальних досліджень, долучення до них вчених, які вивчають соціологічні, культурологічні, антропологічні, історичні, правові, філософські, технологічні, екологічні її аспекти, лише підкреслює той факт, що адекватне розуміння сутності процесів, які відбуваються в сучасному глобалізованому світі, неможливе на основі спирання на теоретичні концепти «людини економічної».

Можна виокремити кілька підходів до *міждисциплінарних досліджень глобальних проблем*.

Перший підхід включає роботи, присвячені визначенню філософсько-методологічних засад дослідження глобалізації. Прикладом можуть слугувати роботи У. Бека, А. Гальчинського, Г. Задорожного, Е. Райнерта, Б. Шевчика. У рамках цього підходу акцент може бути зроблений на: власне методологічному забезпеченні дослідження проблем, що породжуються глобалізацією та пов'язаними з цим концептуальними підходами до визначення історичних вимірів глобалізації; сутності та змістовності глобалізації (У. Бек); критиці «мейнстріму» економічної теорії як інструменту дослідження глобальних проблем і альтернативних варіантів її розвитку (А. Гальчинський, Г. Задорожний, Е. Райнерт).

Другий підхід, власне мультидисципліни, включає дослідження в сфері глобалістики. Він передбачає поєднання в межах одного проекту соціоприродних, економіко-технологічних, політологічних, культурологічних напрямів глобальних досліджень. Серед цієї групи виділяють дослідження в сфері геополітики. В їх рамках політичні аспекти глобалізації поєднуються з економічними, географічними. Формуються такі наукові дисципліни, як геополітика, геоэкономика. Варто назвати роботи М. Геффернена, К. Жана та П. Савона, Р. Каплана, К. Хаусхофера.

Третій підхід включає бі- та полідисциплінарні дослідження. Прикладом можуть слугувати дослідження щодо соціології глобальних ринків, які передбачають у межах єдиного об'єкта (глобалізація) поєднання одразу кількох складових, що належать до різних наукових дисциплін (соціологія глобальних ринків тощо Г. Джерефі, Н. Флігштейна), прихильників світ-системного аналізу історії формування глобальної світ-економіки капіталізму (Дж. Аррігі, Ім. Валлерстайн); становлення економічних світ-систем Ф. Броделя; становлення глобальної мережевої інформаційної економіки М. Кастельса; зростання ролі та значення творчості як чинника прискорення процесів глобалізації (Р. Флоріда, Дж. Хокінс).

Четвертий підхід включає міждисциплінарні проекти у сфері глобалістики. Особливий інтерес серед них ціла низка глобальних досліджень цінностей національних культур господарювання (Р. Інглхарта – глобалізація та динаміка цінностей; Ф. Тромпенаарс, Г. Хофстед, Ш. Шварц – цінності та особливості корпоративної культури).

Таким чином, сучасна глобалістика не має і, очевидно, не матиме в близькому майбутньому якоїсь єдиної парадигми. І наявність різних концепцій глобалістики свідчить про те, що, з одного боку, формуються загальні засади теорії глобалістики, визначено такі її основні напрями, як економічна,

політична, соціальна, екологічна глобалізація (оскільки глобалізація охоплює своєю гравітацією всі сфери суспільного життя, хоча і її основа має економічну природу), а з іншого, – поки що не досягнуто єдиного розуміння процесів глобалізації, повного усвідомлення позитивних та негативних його рис.

При цьому вчені розвинених країн сьогодні зорієнтовані переважно на обґрунтування інтегруючої (глобалізуючої) ролі західної ринкової економічної моделі та безальтернативно-позитивного впливу «вестернізації» на загальноцивілізаційні процеси. Оскільки глобалізація – це насамперед економічний синтез цивілізацій шляхом інтеграції національних та регіональних ринків у цілісний простір планетарного обміну, де існування локальної ізольованої спільноти неможливе навіть теоретично. А, як і на наш погляд, ліберальний підхід західної демократії щодо глобалізації людського співтовариства є найбільш досконалим як з теоретичної, так і з практичної точки зору. Це випливає з самої сутності явища «глобалізація» як «сукупності усіх процесів, завдяки яким відбувається інкорпорація населення планети в єдине співтовариство».

Отже, західні пропозиції щодо глобальної модернізації людського співтовариства можна звести до трьох узагальнених позицій:

- 1) ринкове господарювання;
- 2) раціональне знання в повному обсязі його ідей, дисциплін, інститутів і технологічного оснащення в їх історичній трансформації;
- 3) принцип права захищеної гідності людини.

Також варто зазначити, що тут йдеться про очевидний одновекторний прагматизм, породжений тривалим лідерством у світовій економіці країн Заходу, хоча останніми роками і в цих країнах піднялась хвиля безпрецедентного громадського опору сучасному економічному глобалізму, з'являються відповідні антиглобалістські публікації.

2.4. Ідеологічні концепції і платформи глобалістики: альтерглобалізм та антиглобалізм.

Як і будь-яке явище глобалізація характеризується певними перевагами та недоліками, а відтак, має своїх прихильників та противників. Тому невід'ємною складовою вивчення процесів глобалізації є знайомство з антиглобалізаційними поглядами.

Антиглобалізм – соціально-політичний рух, який виник наприкінці ХХ ст. і виступає за глобалізацію «знизу» в інтересах громадян. Прибічники антиглобалізму, як правило, не використовують цю назву для самоідентифікації, тому що рух вважає за необхідне не протистояти процесам інтеграції, а змінити пануючу на теперішньому етапі ліберальну капіталістичну форму глобалізації. Основною метою руху є розвиток процесів інтеграції економік, народів і культур на основах демократії, соціальної справедливості, поваги до самостійності та самобутності національно-культурних утворень.

Антиглобалізм об'єднує представників різних соціальних прошарків і груп – від безробітних до представників вищого класу. Спочатку антиглобалізм

проявлявся як соціальний рух під час проведення зустрічей міжнародних організацій. Особливо яскраво почав проявлятися з 1999 року. Стихійно утворений рух без загального керівного органу є новою всесвітньою формою суспільної організації. Представляє собою широкий спектр коаліцій різних громадських рухів, а також політичних організацій лівої орієнтації. Включає профсоюзи, жіночі, молодіжні, екологічні, пацифістські та інші неурядові організації й політичні партії (традиційно – комуністи, троцькісти та ін.). Підтримує неформальні зв'язки через Інтернет.

Рух провів цілу низку заходів всесвітнього масштабу. Найвагомішими були демонстрації протесту й альтернативні соціальні зустрічі, організовані під час різного роду нарад та зустрічей міжнародних інститутів (СОТ, МВФ, СБ) у Сіетлі, Вашингтоні, Квебеці, Празі, Брюсселі, Генуї тощо.

Учасники руху вважають, що запропонований світові «згори» теперішній шлях розвитку має тупиковий характер, різко збільшує зло та несправедливість у сучасному світі і через те вони пропонують свій інший, набагато більш гуманний шлях розвитку. Цей більш соціально справедливий, більш прогресивний у технічному і економічному відношеннях, але перш за все в людському вимірі світ пропонується створити шляхом діалогу, спільного пошуку, шляхом теоретичних досліджень і практичної діяльності всіх країн світу. Теоретичні постулати альтернативного руху перебувають на стадії становлення та зміни. В їхньому розробленні беруть участь лауреати Нобелівської премії, а також відомі вчені такі, як І. Валлерстайн, С. Амін та ін.

Таким чином, цей рух, що одержав назву «антиглобалізму» в дійсності є зовсім не запереченням об'єктивного процесу світового розвитку, а протестом проти його сучасних форм, які склалися під впливом інтересів провідних індустріальних держав, насамперед США, і не враховують необхідною мірою проблем решти світу.

В літературі існує і така думка, що антиглобалістський рух – достатньо широкий і неоднорідний, еkleктичний за складом міжнародний суспільний рух, об'єднаний неприйняттям або самого процесу глобалізації, або його форм, негативних наслідків і ризиків для населення світу».

Антиглобалістський рух є мережевою соціальною організацією, яка має такі риси:

- неієрархічність, децентралізація, переважно горизонтальна і/або функціональна кооперація учасників;
- гнучкість, швидка зміна форм і конфігурацій;
- легкість і швидкість створення і розпаду структур, їх абсолютна відкритість для входу і виходу; - загальнодоступність мережевих ресурсів (у першу чергу інформаційних);
- рівні права учасників мережі, незалежно від їх ролі, масштабу, ресурсного потенціалу;
- антиринкове спрямування;
- унікальність конструктивних властивостей мереж.

Антиглобалізаційний рух керується сукупністю правил, принципівими з яких є:

- інтернаціоналізм руху;
- інтеркласовість і інтерідеологічність;
- антигегемоністський характер.

Дослідити основи сучасної антиглобалістики можна крізь призму концепції «протистояння цивілізацій», з'ясуванню суті конфліктів глобального та національного, вивченню аспектів контрглобалізму,

Концепція «протистояння цивілізацій» поширилася завдяки працям професора Гарвардського університету Семюела Гантінгтона, передусім його книги «Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку», яка стала світовим інтелектуальним бестселером.

Цивілізацію він трактує як найвищу культурну спільність людей і найширший рівень культурної ідентифікації. Автор досліджує чотири існуючі парадигми світової політики (єдиний світ, два світи, парадигма 184-х держав та суцільний хаос) і доводить їх несумісність. Натомість висуває свою парадигму – бачення світу з точки зору існування в ньому семи-восьми цивілізацій.

Розглядаючи принципи структуризації цивілізацій, С. Гантінгтон стверджує, що країни співвідносяться з цивілізаціями як країни-учасниці, стрижневі держави, країни-одинаки, розколені країни та розірвані країни. Стосунки культури і регіоналізму, на думку вченого, найбільш активно виявляються в економічній інтеграції, де автор виділяє чотири її ступені: зони вільної торгівлі; митні союзи; спільні ринки; економічні союзи.

Досліджуючи економічний розвиток Азії, С. Гантінгтон порівнює її з «бурхливим котлом» щонайменше шести цивілізацій: японської, сінської, православної, буддистської, мусульманської, індуїстської та західної, та наголошує на гострих проявах конфліктів між азійськими країнами та США, в основі яких автор бачить фундаментальні культурні відмінності між азійською та американською цивілізаціями. Вчений вважає, що глобальна війна за участю стрижневих держав найбільших цивілізацій світу великою мірою є немислимою, але й не є неможливою. Найбільш небезпечним джерелом глобальної міжцивілізаційної війни є зміна балансу влади між цивілізаціями та їх стрижневими державами.

Таким чином, своїм завданням учасники руху антиглобалістів вбачають формування суспільної думки, яка б не тільки позитивно сприйняла їхню ідеологію, але стала б фундаментом подальшого просування інтересів антиглобалістів на глобальний рівень. Загальними цілями антиглобалізму є висунення альтернативної концепції побудови світової системи, майбутні учасники якої не претендують на монополізацію прав глобального управління, а керуються в своїх діях існуючою в суспільстві громадською думкою. Як проголошують самі антиглобалісти, їх ціллю є «навчати, мобілізувати і надихати людей на активні дії».

Основні принципи антиглобалістів: солідарність, співробітництво і відповідальність; організація на принципах вільної, добровільної і ефективно діючої асоціації; самоорганізація і самоуправління. Основними видами діяльності антиглобалістського руху є зустрічі, демонстрації проти проведення офіційних самітів міжнародних інститутів. Учасники руху проводять «соціальні

форуми», на яких аналізується процес глобалізації, обговорюються способи опору та альтернативні пропозиції.

Міжнародний антиглобалістський рух організований у вигляді відкритої мережі, яка ґрунтується на альянсі соціальних структур і не має керівної ланки. У широкому спектрі руху представлені такі категорії громадських організацій та верстви населення:

- Організації, що займаються вирішенням проблем відносин Північ – Південь, а також висловлюють солідарність і симпатії до визвольних рухів у країнах Близького Сходу, Латинської Америки тощо.

- Об'єднання безробітних, представники руху за права жінок.

- Захисники тварин та довкілля.

- Представники лівих, антифашистських кіл.

- Представники анархо-синдикалістських кіл.

- Представники кіл «чистих антиглобалістів».

Антиглобалістська діяльність організується переважно навколо таких тем:

1) анулювання боргів країн Півдня;

2) виступи проти діяльності СОТ;

3) реформа міжнародних фінансових організацій і прийняття нової Бреттон-Вудської угоди;

4) введення податку на фінансові операції.

Термін «альтерглобалізм» був висунутий самими представниками вищеописаного руху для протиставлення нав'язаному офіційними ЗМІ терміну «антиглобалізм». Префікс «анти» вказує на повне заперечення глобалізації, що суперечить змісту, методам діяльності та складу учасників глобального руху – противників існуючої моделі глобалізації, які є прихильниками нової ціннісної парадигми, яка істотно відрізняється від пануючої неоліберальної наданням переваги захисту навколишнього середовища перед економічним ростом, співробітництву перед конкуренцією, підтримкою заощадження ресурсів для майбутніх поколінь, зменшенню технологічних ризиків, ширшій участі громадян у прийнятті важливих рішень тощо. Зростання прихильників цієї системи цінностей створило ґрунт для формування альтернативного стилю життя, альтернативної моделі соціальних відносин та вплинуло на підйом протестного руху у нових формах.

Альтерглобалісти віддають перевагу цьому терміну, наголошуючи, що вони взагалі підтримують глобалізацію, але виступають проти тих її форм, які їх не влаштовують.

Альтерглобалізм – всесвітній рух, який ставить за мету змінити основні параметри глобалізації. Являючись спочатку частиною антиглобалістського руху, альтерглобалізм виокремлюється із загальнопротестного відношення до глобалізації, тобто антиглобалізму. Вперше ідеї альтерглобалізму було розповсюджено у 2001-2002 рр. на соціальних форумах в Порту-Алегрі та у Флоренції. Альтерглобалізм не просто критикує глобалізацію за її негативні наслідки для людства, але й пропонує іншу стратегію глобалізації, котра мала б гуманістичний зміст, провадилася б в інтересах широкого кола учасників й вела

б до формування глобального громадянського суспільства. Альтерглобалізм об'єднує сили, які не приймають ідеологію, форми й наслідки глобалізації, але визнають її об'єктивний характер і висловлюють сподівання на можливість глобалізації з «людським обличчям».

Основними загальними цілями альтерглобалістського руху є:

- у середньостроковому плані – реорганізація і демократизація нинішніх наднаціональних структур (ВТО, МВФ, Всесвітнього банку) забезпечення прозорості в їхній діяльності;

- у довгостроковому плані – розробка альтернативних, демократичних механізмів прийняття рішень з міжнародних проблем, усунення соціальних, економічних, екологічних диспропорцій між державами.

За ідеологічною ознакою рух альтерглобалістів може розглядатися як:

- 1) протест проти системи, вмотивований етичними міркуваннями;
- 2) виступи за реформу існуючої міжнародної економічної системи і надання їй демократичного, соціального і екологічно орієнтованого спрямування;
- 3) боротьба за створення альтернативної системи управління в рамках світової економіки;
- 4) радикальні виступи проти капіталістичної системи у цілому .

Прибічники альтернативної глобалізації наполягають на створенні Всесвітнього парламенту, депутати якого мають обиратися прямим голосуванням усіх громадян світу.

Борці за «глобальну справедливість» виступають проти деградації навколишнього середовища, руйнації культурної ідентичності та у більш глобальному сенсі проти «комерціалізації» і приватизації світу. Звідси критика в першу чергу спрямовується на діяльність ТНК і фінансових інститутів, що керуються у своїй діяльності виключно короткостроковими цілями максимізації прибутків, нехтуючи соціальними та екологічними нормами й інтересами.

ВИСНОВКИ

1. Глобалістика – самостійна галузь науки про планетарні закономірності, проблеми та перспективи розвитку людської цивілізації як єдиного цілого. Об'єктом дослідження цієї науки стають процеси глобалізації. Предметом глобалістики є походження, прояви і шляхи вирішення глобальних проблем, а також закономірності формування нової системи світового порядку.

2. Характерними ознаками глобалістики як науки є: дослідження взаємодії людини, суспільства та природи, як єдиного цілого в межах усієї планети; розгляд цієї системи як перманентно кризової, при цьому в центрі її уваги знаходяться всі напруженості, конфлікти, катастрофи, які, на відміну від інших наук, характеризуються не як аномалія, а як природне явище, як джерело суспільного розвитку; акцентує увагу на розробці управлінських рішень щодо подолання кризових явищ і забезпечення поступовості світового

розвитку.

3. У своєму розвитку глобалістика пройшла два основних етапи, які характеризуються поступовим поглибленням розуміння складності та взаємопов'язаності елементів, що формують передумови, специфіку протікання та наслідки процесів глобалізації: перший – з 60-х до кінця 80-х рр. ХХ ст.; другий етап розпочався у 90-х рр. ХХ ст.

4. Можна виокремити наступні основні напрями досліджень, за якими проводилися дослідження на першому етапі: роботи у сфері футурології та постіндустріалізму; доповіді Римського клубу; дослідження глобальних проблем у СРСР.

5. Поняття «напряму» у дослідженнях глобальних проблем стосується їх змістовного наповнення, предмету й припускає використання суттєво відмінних методів та інструментів досліджень.

6. Визнання існування «школи глобальних досліджень» передбачає певну напрацьовану специфічну сукупність методів, прийомів, інструментів дослідження, сформованої певної внутрішньої ієрархії, в якій виділяються засновники, лідери, послідовники, учні. Результатом утворення та діяльності наукової школи стає цілеспрямоване або спонтанне формування певного колективного наукового знання про предмет дослідження.

7. У межах глобальних досліджень вирізняють низку наукових шкіл: прогнозу школу глобалістики; школи, що акцентують увагу на стратегіях економічного розвитку; школу контрольованого глобального розвитку; школу універсального еволюціонізму; школу міжнародної політекономії; школу економічної соціології; еколого-економічну школу; школу глобальної екології; українську школу глобалістики.

8. Наявність різних концепцій на сучасному етапі розвитку глобалістики свідчить про те, що, з одного боку, формуються загальні засади теорії глобалістики та її основні напрями (економічна, політична, соціальна, екологічна тощо). З іншого боку, глобалістика не має і, очевидно, не матиме в близькому майбутньому якоїсь єдиної парадигми, що свідчить про її міждисциплінарність.

9. Виокремлюють кілька підходів до міждисциплінарних досліджень глобальних проблем: визначення філософсько-методологічних засад дослідження глобалізації; власне мультидисципліни; бі- та полідисциплінарні дослідження; міждисциплінарні проекти у сфері глобалістики.

10. Як і будь-яке явище глобалізація має перевагами та недоліками. Тому невід'ємною складовою вивчення процесів глобалізації є знайомство з антиглобалізаційними поглядами. Антиглобалізм – соціально-політичний рух, який виник наприкінці ХХ ст. і виступає за глобалізацію «знизу» в інтересах громадян. Альтерглобалізм – всесвітній рух, який ставить за мету змінити основні параметри глобалізації і запропонувати іншу стратегію її розвитку у напрямку формування глобального громадянського суспільства.

Питання для обговорення

10. У чому полягають особливості глобалістики як наукового напрямку й які основні етапи її розвитку?
11. Охарактеризуйте основні напрями глобальних досліджень на першому етапі розвитку глобалістики.
12. Чому вважається, що діяльність Римського клубу започаткувала дослідження, які отримали визнання як «Глобальна проблематика»?
13. Назвіть передумови та глобальні наслідки переходу від моделі фордизму до постфордистської моделі організації виробництва.
14. Назвіть і стисло охарактеризуйте основні наукові школи глобалістики.
15. У чому полягають особливості наукових програм шкіл, що акцентують увагу на стратегіях глобального розвитку?
16. Які особливості дослідницької програми школи міжнародної політичної економіки?
17. Чому в глобальних дослідженнях особлива увага приділяється школі економічної соціології?
18. Що спільного й у чому відмінності еколого-економічної школи, школи глобальної екології та школи глобального еволюціонізму?
19. Чому в глобалістиці велике поширення отримали міждисциплінарні дослідження
20. Охарактеризуйте поняття антиглобалізму та альтерглобалізму.

ВПРАВИ ДО ТЕМИ 2

Вправа 1. Для кожного із наведених положень, знайдіть відповідний термін або поняття серед перелічених нижче.

1. Наукова течія в глобалістиці, що ґрунтується на системному підході до дослідження суспільних проблем, відмові від зосередження на внутрішніх закономірностях економіки, включенні в аналіз зовнішніх, неекономічних чинників, врахуванні взаємодії та взаємозв'язків між суспільством і природою.
2. Науковий напрям досліджень, в рамках якого об'єднуються елементи, що належать до різних сфер наукового знання.
3. Міжнародна громадська організація, створена А. Печчеї й А. Кінгом у 1968 р., що об'єднала представників світової політичної, фінансової, культурної та наукової еліти в дослідженні глобальних проблем розвитку.
4. Наукова течія в глобалістиці, яка в якості магістрального шляху вирішення глобальних проблем розглядає перехід до інформаційного суспільства, використовує загальносоціологічні теорії та методології, розробляє систему моделей альтернативного глобального розвитку та рекомендації з вибору оптимальних стратегій управління.
5. Наукова течія в глобалістиці, націлена на дослідження процесів формування глобального середовища та становлення нового

світогосподарського порядку в контексті силових відносин і міждержавних конфліктів.

6. Наукова течія в глобалістиці, яка акцентує увагу на тому, що глобальна природа – це система, спрямована на самоорганізацію, реакція якої хоча й непрогнозована, але неминуха в довгостроковому плані, яка стверджує, що процеси глобального розвитку повинні враховувати зворотну реакцію біосфери.

7. Всесвітній рух, який ставить за мету змінити основні параметри глобалізації та об'єднує сили, які не приймають ідеологію, форми й наслідки глобалізації, але визнають її об'єктивний характер і висловлюють сподівання на можливість глобалізації з «людським обличчям».

8. Соціально-політичний рух, який виник наприкінці ХХ ст. і виступає за глобалізацію «знизу» в інтересах громадян

9. Певна реальна або віртуальна група дослідників, яка напрацювала певну специфічну сукупність методів, прийомів, інструментів дослідження процесів глобалізації та сформувала певного колективне наукове знання про предмет дослідження.

Терміни і поняття:

а) Еколого-економічна школа;	ж) школа універсального
б) міждисциплінарні дослідження;	еволюціонізму;
в) Римський клуб;	к) альтерглобалізм;
г) школа контрольованого	л) антиглобалізм;
глобального розвитку;	м) «школа» глобалістики
д) школа міжнародної політекономії;	

Вправа 2. У наведених нижче завданнях знайдіть єдиний варіант правильної відповіді.

1. Коли до наукового обігу увійшло поняття «глобалізація»?

- а) після другої світової війни;
- б) на початку ХІ ст.;
- в) у 80-ті роки ХХ ст.;
- г) у 90-ті роки ХХ ст.

1. Міжнародна організація, яка зіграла вирішальну роль у становленні глобалістики як науки – це:

- а) Лондонський клуб;
- б) Римський клуб;
- в) Бильдерберзький клуб;
- г) Велика сімка.

2. Серед робіт Римського клубу найбільшу популярність здобули:

- а) «Межі зростання» Д. Медоуза та ін.;
- б) «Перегляд міжнародного порядку» Я. Тинбергена;
- в) «Нове індустріальне суспільство» Дж. Гелбрейта;
- г) «Людські якості» А. Печчеї;

3. Котра зі шкіл не відноситься до основних шкіл глобалістики?:

- а) школи, що акцентують увагу на стратегіях економічного розвитку;
- б) школа контрольованого глобального розвитку;
- г) школа синергетичного революціонізму;
- д) школа міжнародної політекономії.

4. Серед основних шкіл глобалістики можна виділити:

- а) еколого-економічну школу;
- б) школу глобальної екології;
- в) українську школу глобалістики;
- г). усі відповіді вірні.

5. Глобальна реакція природи одночасно непрогнозована й неминуча в довгостроковому плані; в ході глобального розвитку треба її враховувати, стверджує:

- а) школа контрольованого глобального розвитку;
- б) школа універсального еволюціонізму;
- в) еколого-економічна школа;
- г) школа глобальної екології;

6. Формування глобального середовища та становлення нового світогосподарського порядку в контексті силових відносин і міждержавних конфліктів в центрі уваги:

- а) шкіл, що акцентують увагу на стратегіях економічного розвитку;
- б) школи контрольованого глобального розвитку;
- в) школи універсального еволюціонізму;
- г) школи міжнародної політекономії;

7. Школа економічної соціології не:

- а) акцентує увагу на зв'язку економіки з іншими сферами життя суспільства;
- б) зосереджена на прогнозуванні наслідків глобалізації;
- в) стверджує, що економічні процеси визначаються сукупністю суспільних інститутів;
- г) стверджує, що дослідження глобалізації припускає використання як

кількісних, так і якісних методів.

8. Еколого-економічна школа:

- а) відмовляється від зосередження на внутрішніх закономірностях економіки;
- б) включає в аналіз зовнішні, неекономічні чинники; враховує взаємодію та взаємозв'язок між суспільством і природою;
- в) робить наголос на можливості поєднання екологічних та економічних інтересів у процесах глобального розвитку;
- г) усі відповіді вірні.

9. Які проблеми не розглядаються в рамках школи глобальної екології:

- а) розробляє теорію глобальних рішень і компромісів;
- б) науково обґрунтовує модель глобальних наслідків ядерної війни, «ядерної зброї», «ядерної зими», соціологію глобального компромісу;
- в) перехід до інформаційного суспільства розглядає як магістральний шлях вирішення глобальних проблем;
- г) доводить можливість реалізації загальносвітових угод кооперативного типу заради рішення планетарних проблем.

10. Українська школа глобалістики представлена працями:

- а) О. Білорус, Д. Лук'яненко, Т. Кальченко,
- б) Ю. Макогона, І. Школи, П. Куцика;
- в) В. Філіпенко, С. Сіденко; А. Поручника
- г) усі відповіді вірні.

11. Акцент на якісні історичний, порівняльний, інституційний аналіз характеризує методологічний апарат:

- а) прогностичної школи глобалістики;
- б) економічної школи глобалістики;
- в) політичної школи глобалістики;
- г) соціо-природної школи глобалістики.

12. Наголос на кількісні методи дослідження характеризує:

- а) культурологічну школу глобалістики;
- б) економічну школу глобалістики;
- в) політичну школу глобалістики;
- г) соціо-економічну школу глобалістики.

13. Прогнозна школа глобалізації спирається на:

- а) матричний підхід;
- б) методи кількісного узагальнення й екстраполяції;
- г) економіко-математичне моделювання;
- д) усі відповіді правильні.

14. Що не відноситься до критеріїв методологічного розмежування дисциплін у глобалістиці?:

- а) об'єкт дослідження;
- б) предмет дослідження;
- в) націленість на теоретичне осмислення проблеми або практичну діяльність;
- г) прийняті моделі, пояснення та систематизації знань (дескриптивні/ пояснювальні, історичні/систематичні, нормативні/ позитивні).

15. Що з нижче переліченого не входить до класифікації типів міждисциплінарності в глобалістиці:

- а) бі- та полідисциплінарні сфери;
- б) власне мультидисципліни;
- в) філософсько-методологічне та теоретичне забезпечення вивчення глобалізації;
- г) використання суміжних методів дослідження глобальної економіки.

Вправа 3. Визначте, яке з положень правильне, а яке помилкове.

1. Глобалістика починає формуватися як новий науковий напрям, що досліджує проблеми та перспективи трансформації світової системи в сферах політики, економіки, соціального життя.

2. У школах, що акцентують увагу на стратегіях економічного розвитку, глобалізація одночасно постає продуктом, умовою й інструментом економічного розвитку; в їх рамках виділяють такі основні течії: гіперглобалісти, скептики, трансформаціоналісти.

3. Соціоекономічний напрям у глобалістиці досліджує наслідки взаємодії людини та середовища й акцентує увагу на кількісних, у тому числі балансових, методах.

4. Культурологічний напрям у глобалістиці досліджує геополітику світової системи, спираючись на якісний, історичний, порівняльний, інституційний аналіз

3. СТАНОВЛЕННЯ ТА СУЧАСНИЙ ФОРМАТ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Початок XXI століття визначається етапним завершенням кардинальних трансформаційних процесів у світовому господарстві та формуванням моделі глобальної економіки. Консолідуючи структурні елементи міжнародної економічної системи, вона надає останній внутрішньої цілісності та єдності. Основний тренд сучасного світогосподарського розвитку обумовлений інноваційними стратегіями діяльності економічних суб'єктів, а ключовими тенденціями глобального економічного розвитку стали, по-перше, транснаціоналізація національних економік різних країн та поглиблення їхньої взаємозалежності, по-друге, подальше посилення регіональних та субрегіональних інтеграційних процесів, по-третє, формування глобальної інституційного середовища економічної діяльності. Саме зазначені тенденції визначають нову диспозицію країн на економічній мапі світу, змушуючи їх ефективно адаптувати свої народногосподарські комплекси до діючих на регіональному та загальносвітовому ринку.

3.1. Рушійні сили та фактори, форми прояву і закономірності процесу економічної глобалізації

Категорія «глобальна економіка» виникла як поняття, що відображає трансформацію сучасної світової економіки під впливом глобалізації. Науковці поділяють думку про те, що останню слід розглядати в широкому розумінні, тобто як процес, що виводить світову економіку на більш високий рівень розвитку, включаючи системну інтернаціоналізацію умов і сфер життєдіяльності людей. Отже, можна стверджувати, що *глобалізація є процесом, який приводить до утворення глобальної економіки*. Цей процес поєднує політичні, економічні, соціальні, екологічні, науково-технологічні та інші складові, які кардинальним чином змінюють усталені відносини між окремими суб'єктами господарювання і національними економіками, породжуючи нові форми виробничих, торговельних, фінансових, організаційних та інституціональних зв'язків. Все це відображає процес економічної глобалізації (див. рис. 3.1).

Розширення соціально-економічних зв'язків між суб'єктами у світовому масштабі та формування на цій основі єдиного економічного, політичного і культурного простору супроводжується наступними змінами:

– бурхливим розвитком системи засобів інформації, формуванням єдиної світової інформаційної мережі й системи комунікацій;

- зростанням ролі фінансової сфери у міжнародній економічній діяльності;
- розширенням діяльності ТНК у світовій економіці та посиленням її транснаціоналізації;
- формуванням системи міжнародних організацій, які разом з ТНК утворюють наднаціональний механізм управління світовою економікою, збільшуючи тим самим чисельність недержавних суб'єктів міжнародного життя;

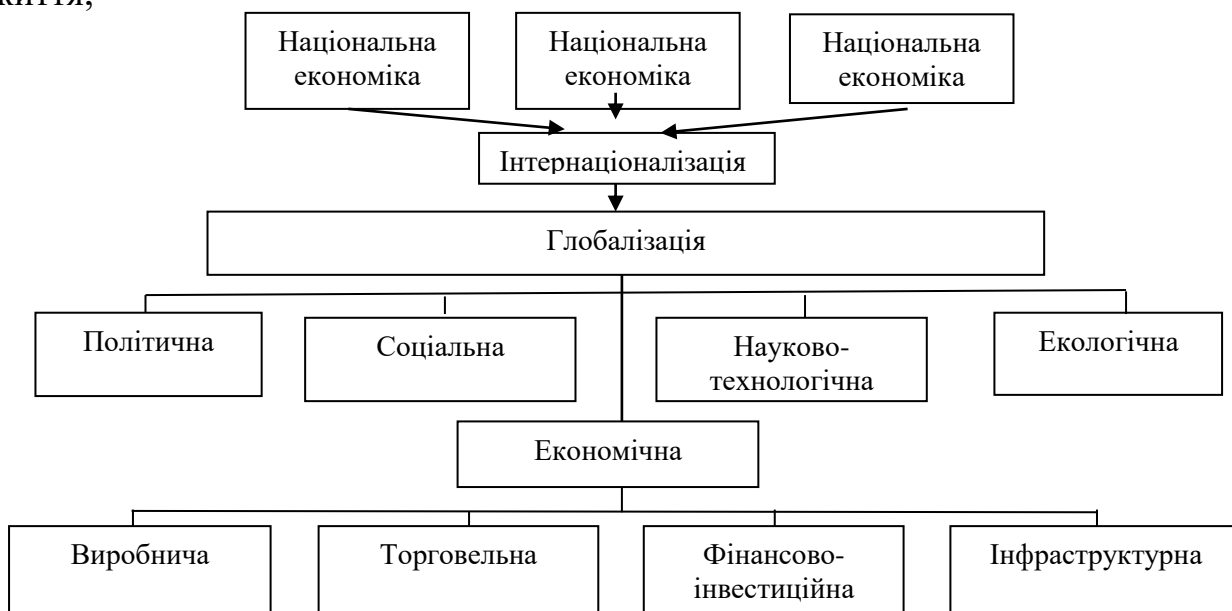

Рис. 3.1. Складові процесу глобалізації

- посиленням ступеня відкритості національних економік та зміною ролі держави в управлінні національною економікою;
- нерівномірністю соціально-економічного розвитку, поглибленням нерівності між багатими і бідними країнами;
- регіоналізацією світової економіки;
- соціальною трансформацією у планетарному вимірі, що знаходить прояв у все більшій орієнтації населення різних країн на уніфіковані цінності та взаємодію культур.

Вказані зміни, здійснюючи суттєвий вплив на світогосподарські процеси і на характер проведення економічної політики національними урядами, приводять до формування **глобальної економіки** – наддержавної і, водночас, позадержавної економіки, яка базується на стиранні національних кордонів (тобто лібералізації транскордонних операцій з товарами, трудовими ресурсами та капіталом) і починає створювати власні (наддержавні) механізми регулювання. Наприклад, валютний механізм, який частково протистоїть і водночас співпрацює з національними регуляторами залежно від економічної політики окремих держав.

Що стосується *рушійних сил економічної глобалізації (або її передумов)* то, на думку українських вчених Д. Лук'яненка та А. Поручника, першу ключову її рушійну силу становлять процеси транснаціоналізації, другу –

міжнародна регіональна інтеграція, яка характеризується високим динамізмом, а також дезінтеграційними та реінтеграційними процесами, а третю, найбільш консолідовану, – інституціоналізація економічного розвитку, яка почала формуватися із середини ХХ ст. та охоплює нині практично всі сегменти глобального ринку⁸.

До інших факторів економічної глобалізації, які обумовили в останній чверті ХХ ст. глибокі якісні зміни (трансформацію) у структурі світової економіки, належать наступні:

1. Виробничі, науково-технічні та технологічні:

- різке зростання масштабів виробництва;
- перехід до нового технологічного способу виробництва, який базується на високих, наукомістких технологій, а також швидким поширення нових інформаційних технологій, що ліквідують бар'єри на шляху переміщення товарів, послуг і капіталів;
- якісне удосконалення засобів транспорту і зв'язку, їхня уніфікація, що сприяє зниженню витрат і прискоренню переміщення у світовому просторі товарів, послуг і ресурсів;
- посилення процесу дифузії знань та прискорення їхнього обміну між суб'єктами господарювання.

2. Організаційні:

- розвиток міжнародних форм здійснення виробничо-господарської діяльності (зокрема ТНК, діяльність яких виходять за межі національних кордонів і сприяє формуванню єдиного ринкового простору);
- розширення сфери діяльності міжнародних організацій (ООН, МВФ, Світового банку, СОТ тощо) і вихід на міжнаціональний або світовий рівень багатьох неурядових некомерційних організацій (НКО).

3. Політичні:

- послаблення жорсткості державних кордонів, створення сприятливих умов для вільного пересування громадян, руху товарів та послуг і капіталів;
- подолання політичних розбіжностей між Сходом і Заходом.

4. Соціальні та культурні:

- послаблення ролі національних звичок та традицій, усталених соціальних зв'язків і звичаїв;
- уніфікація соціокультурних цінностей.

Глобальна економічна система стала реальністю, тому зміни традиційних форм економічних відносин та відповідні нові явища і процеси потребують окремого розгляду. Зазвичай дослідники ідентифікують їх як **форми прояву економічної глобалізації** – конкретну реалізацію її сутнісної природи. До найбільш значимих із згаданих відносять, по-перше, поглиблення процесів транснаціоналізації та інтернаціоналізації капіталу, а також виробництва, обміну й фінансової сфери, по-друге, зростання впливу науково-технічних та технологічних факторів у розвитку транспорту та засобів зв'язку, і, по-третє,

⁸ Ресурси та моделі глобального економічного розвитку : монографія / за заг. ред. Д. Г. Лук'яненка та А. М. Поручника. – К.: КНЕУ, 2011. – С. 5-9.

збільшення масштабів міжнародної міграції робочої сили. Усі ці форми прояву економічної глобалізації представлено в узагальненому вигляді на рис. 3.2.

У розвитку економічної глобалізації найбільш вагомим значення набуває взаємне переплетіння економічних процесів різних країн, що потребує проведення узгодженої політики. Це переплетіння знаходить свій прояв у поглибленні інтернаціоналізації таких сфер, як виробництво й обмін, фінанси, рух капіталу. Розглянемо їх більш детально.

Рис. 3.2. Архітектура процесу глобалізації економіки

Поглиблення процесів транснаціоналізації та інтернаціоналізації капіталу має місце тоді, коли деяка частина споживання та виробництва, створення доходу, а також імпорту/експорту товару певної країни визначаються за її межами через прийняття рішень міжнародними центрами. При цьому зростання міжнародного руху капіталу між країнами відбувається, здебільшого, у вигляді прямих іноземних інвестицій за інтернаціоналізації фондового ринку.

Лідируючу роль у цих процесах відіграють *транснаціональні корпорації (ТНК)* – акціонерні товариства, які виникають унаслідок концентрації капіталу в межах конкретних корпорацій і розширення їхньої діяльності на основі міжнародного поділу праці⁹. Іншими словами, під ТНК розуміють функціонування в акціонерній формі великого фінансово-виробничого, науково-технологічного, торгово-сервісного об'єднання, яке здійснює операції як у країні свого базування, так і за її межами.

В останні 20-30 років ХХ ст. разом із прискоренням процесу глобалізації світової економіки, відбулися інтеграція світових ринків товарів, технологій,

⁹ Плотніков Щ.В. Фінансовий менеджмент у транснаціональних корпораціях: Навчальний посібник. Видання друге, перероб. – К.: В-во Кондор, 2011. – С. 20.

послуг та праці у мережу ТНК, зростання взаємозв'язку між ними. Незважаючи на те, що деякі ТНК обмежують свою діяльність переважно торговими операціями, більшість із них все ж таки сприяє промисловій реструктуризації в країнах, що розвиваються, завдяки модернізації старих (харчова, текстильна тощо) та створенню нових галузей (електронна, нафтохімічна, автомобільна, машинобудівна).

ТНК нового покоління (які отримали назву глобальних корпорацій) оперують, насамперед, на фінансових та інформаційних ринках, що відрізняє їх від ранніх виробничих ТНК. Таким чином, дані ринки поєднуються в планетарному масштабі, фінансово-інформаційний простір у світі стає єдиним. Як наслідок, зростає значимість ТНК та міжнародних економічних організацій та структур, які пов'язані з ними (зокрема МВФ, МФК, МБРР).

Існують різні оцінки діяльності ТНК та їхнього впливу на економіки країн де вони базуються, а також тих, які їх приймають. Але в будь-якому разі потрібно визнати, що ТНК є найважливішим суб'єктом глобальної економіки, який постійно взаємодіє із зовнішнім середовищем на національному та глобальному рівнях.

Поглиблення інтернаціоналізації виробництва відображає участь економічних суб'єктів різних країн у створенні кінцевого продукту. Інституційною формою інтернаціоналізації виробництва виступають, насамперед, ТНК. Вони активно відкривають виробничі та збутові філії в розвинених країнах і країнах, що розвиваються, глобалізуючи у такий спосіб виробничі процеси.

Об'єктивні передумови для більш широкого переходу до глобальної інтеграції у виробничій сфері було створено ще у другій половині ХХ ст. завдяки фрагментації виробничих процесів, упровадженню технологій подетальної спеціалізації тощо. Організація єдиного виробничого процесу із застосуванням таких інновацій означала поступове розширення можливостей взаємодії незалежних спеціалізованих його учасників та вертикальної інтеграції виробництва в межах єдиної організаційної структури. Це призвело до появи *глобальних ланцюгів доданої вартості* (ГЛДВ). Під ГЛДВ розуміється повний набір дій, який необхідний для того, щоб здійснити просування продукту з моменту виникнення його концепції до кінцевого споживача через усі стадії виробництва, включаючи розробку та дизайн, забезпечення поставок сировини та проміжних компонентів, власне виробництво, маркетинг та організацію збуту, а також забезпечення післяпродажного обслуговування. У разі ГЛДВ усі ці стадії розділені між численними фірмами постачальниками та виробниками, географічно розташованими в різних країнах та регіонах¹⁰.

Розрізняють глобальні та регіональні ланцюги доданої вартості. ТНК належить ключове значення у створенні та координації ГЛДВ. Продукція, вироблена в межах ГВЗЛ, складає 80 % від експорту транснаціональних корпорацій. Регіональні ланцюги доданої вартості особливо активно розвиваються в Північній Америці, Європі, Східній і Південно-Східній Азії.

¹⁰The Global Value Chains Initiative, 2016.

Разом з тим, саме ГЛДВ стали основним інструментом підключення країн, що розвиваються до міжнародного виробництва. Частка у ГЛДВ країн, що розвиваються, зросла з 20 % у 1990 р. до 30 % у 2000 р. і більше ніж 40 % – у 2010 р. Сьогодні в межах ГВС створюється до 30 % ВВП цих країн.

З 90-х рр. ХХ ст. відбувається формування *глобальних виробничо-збутових мереж* (ГВЗМ) – міжнародного послідовного поєднання ланок виробничого процесу або створення складних мереж підприємств-виробників товарів, що задіяні в єдиному технологічному процесі виробництва та збуту виробленої продукції.¹¹ У 2010 р. 60 % світової торгівлі (а це більше 20 млрд дол.) припадало на торгівлю проміжними продуктами, що знаходилися на різних стадіях процесу виробництва, а також продуктів, що постачалися на основі разових контрактів і у рамках міжнародної виробничої кооперації.

На відміну від ГЛДВ, які по суті є лінійними структурами, ГВЗМ прагнуть вийти за межі такої лінійності, щоб включити всі види своєї конфігурації. По-друге, концепції ланцюгів доданої вартості зосереджені, в основному, на управлінні міжфірмовими трансакціями, в той час як концепція виробничо-збутових мереж намагається охопити всі групи учасників та відносини між ними. Виходячи з цього, ГВЗМ – це розподілена через національні кордони мережа, яка об'єднує закінчені або окремо взяті елементи ланцюгів створення вартості, розташованих на різних національних територіях.

Поглиблення інтернаціоналізації фінансової сфери відображає активізацію руху фінансових ресурсів і поглиблення відносин, пов'язаних з їх акумулюванням та використанням за межами державних кордонів. Це приводить до формування загальносвітових фінансових ринків та виникнення глобальних фінансових монополій. Враховуючи певні особливості функціонування фінансової сфери, її також називають *віртуальною економікою*. У сучасному світі обороти на міжнародному фондовому і валютному ринках у десятки, а то й у сотні разів перевищують торговельні обороти.

Зміна ролі кредитних, валютних і фондових ринків на початку ХХІ ст. привела до зрушень в архітектурі усєї міжнародної економіки. Декілька десятиліть тому головним завданням фінансових ринків було забезпечення потреб функціонування реального сектору економіки, проте сьогодні фінанси стають все менш залежними від виробництва. Разом з лібералізацією економіки це активізує проведення спекулятивних операцій що, як наслідок, приводить до її на ринку, що вилилося в багаторазове зростання його обсягу. Іншими словами, у сучасних умовах процес вилучення грошей із грошей став набагато простіше, адже з нього можна виключити стадію виробництва товарів чи послуг. Натомість джерелом прибутку стала гра на коливаннях валютних курсів та спекуляції із похідними фінансовими інструментами (опціони, ф'ючерси тощо).

Інтернаціоналізацію фінансового ринку, на думку багатьох дослідників,

¹¹ World Development Report 2020: Trading for Development in the Age of Global Value Chains. – Washington, DC: World Bank Group, 2020. – 293 pp. – P. 1. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://worldbank.org/en/publication/wdr2020> P. 1

можна назвати найбільш розвиненим і, водночас, найбільш складним із всіх процесів, що властиві глобалізації світового господарства. Вона стала наслідком посилення фінансових взаємозв'язків між країнами, формування промислово-фінансових груп, які функціонують у світовому масштабі, більш ліберальних правил формування цін та переміщення потоків інвестицій. Відносна швидкість зростання на транснаціональному ринку капіталу обсягів позик за останні 10–15 років становила рекордні +60% проти обсягів зовнішньої торгівлі та +130% проти світового валового продукту (СВП). Зростає кількість компаній-інвесторів, що оперують на міжнародному ринку. Саме глобалізацію світових фінансів найчастіше звинувачують у відволіканні капіталу з реального сектору та зростанні спекуляцій, зниженні його участі у створенні нових робочих місць та виробництв.

Центрами для процесу глобалізації світових фінансів виступають три найбільші економіки світу: США, Західна Європа та Японія. Однак фінансова спекуляція поширюється далеко за межі зазначених регіонів. Щодобовий оборот на глобальному валютному ринку становить близько 1 трлн доларів. За рахунок збільшення спекулятивного капіталу в будь-якій країні її становище може бути дестабілізовано, а обсяги коштів, що надійшли, бути набагато більшими за необхідні. Існуючі високі темпи глобалізації у фінансовій сфері все ще є ключовою причиною ризиків і вразливостей у світовій економіці.

Посилення інтернаціоналізації обміну виникає на основі поглиблення міжнародного поділу праці, зростання масштабів та якісної зміни (трансформації) характеру традиційної міжнародної торгівлі уречевленими товарами. Все більш важливим напрямом міжнародного співробітництва стає сфера послуг, що розвивається швидше за сферу матеріального виробництва.

З іншого боку, посилення інтернаціоналізації обміну визначається випереджальним зростанням світового експорту порівняно зі зростанням світового валового продукту, яке свідчить, що національне господарство окремих країн світу все більше працює на зовнішній ринок, до того ж одночасно з посиленням цих зв'язків збільшується їхня сфера охоплення суб'єктів, перетворюючи світову економіку на глобальну. Участь національного виробництва у світовій торгівлі досягла значно більш високого рівня, ніж на початку минулого століття. Статистика свідчить, що нині для цілої низки країн світовий ринок вже не може розглядатися як доповнення до національного, а стає необхідною умовою функціонування народного господарства. Його роль у розвитку реального сектора економіки стає настільки ж важливою, як і роль внутрішнього ринку. Це вже нова якість інтернаціональної взаємозалежності та кооперації, яка дає змогу говорити про глобальну економіку як про особливий феномен сучасної історії. Підтвердженням цього факту є навіть не стільки гігантські масштаби і значна частка експорту товарів і послуг у їх виробництві, скільки вивіз капіталів, торгівля правами власності у вигляді цінних паперів, банківських депозитів, боргових вимог і зобов'язань.

Близько 33 % доходу країн, що розвиваються, і 20 % промислово розвинених перебувають у прямій залежності від експорту, а також 10 – 12 % зайнятих у сфері послуг і 40 – 45 % в обробній промисловості

пов'язані із зовнішньою торгівлею, причому прямо й побічно. Таким чином, саме зовнішня торгівля сьогодні виступає головним засобом перерозподілу доходу у світі.

Прискорення науково-технічного та технологічного розвитку в транспорті та засобах зв'язку сприяє скороченню так званої економічної відстані між країнами. У глобальній економіці до найважливіших відносяться інформаційні, комунікаційні та транспортні технології. Глобальна економіка стала економікою цифрової ери. Комп'ютери для збереження та обробки інформації, Інтернет і мобільний телефонний зв'язок для миттєвої передачі інформації по всьому світові, контейнерний спосіб транспортування вантажів морським шляхом і перевезення вантажів літаками забезпечили світову торгівлю з найменшими витратами. Світова економіка стала взаємопов'язаною, як ніколи раніше, з глибоким розподілом праці значно складнішим, ніж у минулому.

Можна очікувати, що глобальний вплив сучасних засобів комунікації, посилюючись, покращить спосіб життя людей. Існуючі сьогодні високоефективні системи телекомунікацій дозволяють користувачам отримувати інформацію в реальному часі, де б вони не знаходилися, що дає можливість швидко та легко приймати рішення, керувати міжнародним інвестуванням капіталу, кооперуватись у галузі маркетингу та виробництва. За поточного рівня світової глобалізації та інтеграції інформації швидкість передачі досвіду господарювання та технологій з-за кордону значно зростає. З'являються умови для глобалізації світових процесів, які раніше зберігали локальність через внутрішні особливості. Наприклад, вищу освіту першого класу тепер можна отримати на відстані від провідних світових навчальних закладів.

Збільшення масштабів міжнародної міграції робочої сили є результатом її еволюції та характеризується стрімким зростанням обсягів міграційних процесів на основі поглиблення міжнародного поділу праці, нарощуванням інтенсивності, поширення на всі країни світу, вагомим впливом на її економічний та соціальний розвиток.

Особливе місце міграції робочої сили в сучасних умовах визначається насамперед її динамізмом, швидким реагуванням на зміни у суспільстві та економіці. Головні економічні причини міграції робочої сили пов'язані з різним рівнем соціально-економічного розвитку та призводять до міграції робочої сили у країни з високим рівнем життя із менш розвинутих країн. Також економічна міграція залежить від функціонування ТНК, спільних підприємств, зростання масштабів міграції капіталу та наявності структурного безробіття.

Вихідці з відносно бідних країн знаходять застосування як некваліфікована або низькокваліфікована робоча сила в розвинених країнах. При цьому країни, які використовують іноземну працю для заповнення певних ніш на ринку праці, пов'язаних із низькокваліфікованою та малооплачуваною роботою, намагаються утримувати імміграцію у певних межах. У той же час, сучасні глобальні телекомунікаційні технології відкривають нові можливості в цій галузі і дозволяють безболісно обмежити імміграційні процеси. Будь-яка компанія в Європі, Північній Америці або Японії може з легкістю доручити

виконання, наприклад, комп'ютерних робіт виконавцю, який знаходиться в іншій країні, і негайно отримати готову роботу у своєму офісі.

Таким чином, взаємодія реального і фінансового секторів, реальної та віртуальної економіки стає важливим чинником утворення та функціонування глобальної економіки. Саме ця взаємодія надає глобальній економіці значних переваг через посилення можливостей використання вільних капіталів та найновіших досягнень науково-технічного прогресу у будь-якій точці світу. Проте, ступінь економічної взаємозалежності країн, неврегульовані перетоки «гарячих» спекулятивних капіталів призводять до посилення нелінійності та нерівноважності глобальної економіки. Стрімкий розвиток фінансової сфери (т. зв. фінансіалізація) становить для глобальної економіки небезпеку через неконтрольовані трансграничні потоки короткострокових фінансових ресурсів

Глобальна економіка докорінно відрізняється від міжнародної, набуваючи рис суб'єктно-, функціонально- та інституційно-структурованої багаторівневої системи. Проте, на сьогодні не йдеться про універсальність і досконалість цієї системи. Відповідно, на сучасному етапі можна виокремити лише певні тенденції та закономірності функціонування глобальної економіки, до яких можна віднести наступні:

- загальноцивілізаційний прогрес завдяки глобальній доступності ресурсів і технологічно-управлінських інновацій;
- глобальний характер факторної мобільності, зростання масштабів міжнародного виробництва, формування усталених механізмів урівноваження глобального попиту та пропозиції;
- динамізацію інтеграції мікро- та макроструктур завдяки міжнародній стандартизації, ринковій уніфікації та регуляторній гармонізації;
- нерівномірний та нееквівалентний розподіл витрат і доходів на глобальних ринках, що зумовлює непропорційність і асиметричність розвитку та поглиблює міжкраїнові й міжрегіональні інформаційно-технологічні та соціально-економічні розриви.

3.2. Функціонально-галузева структура та суб'єкти глобальної економіки.

При розгляді структури світового господарства за умов сучасних глобальних трансформацій та становлення глобальної економіки слід враховувати, з одного боку, вплив на його формування як різних суспільно-економічних процесів, так і умов в середовищах, які динамічно змінюються. З одного боку, системотворчу роль у глобальних економічних процесах відіграють динамічні географічне, суспільно-економічне та інформаційне середовища, а з іншого – вплив на формування структурних характеристик здійснюють перебіг процесів розвитку світової цивілізації, циклічність поступу світової економіки, динаміка, географія та масштаби інноваційних та інвестиційних процесів, динаміка балансу порівняльних переваг окремих держав на світових ринках.

Поряд з географічним середовищем (репрезентує для потреб світового

господарства землю і все розмаїття мінеральних та природно-кліматичних ресурсів) та середовищем суспільно-економічним (із різним співвідношенням укладів і систем власності, характером взаємодії держави та приватного капіталу), для формування структури глобальної економіки дедалі вагомішого значення набуває інформаційне середовище. Формується єдине поле ідей, наукового знання; відбувається взаємопроникнення систем цінностей, стереотипів поведінки, духовних досягнень людства. Зростання виробництва і розвиток світових ринків значною мірою пов'язані з активізацією інформаційного поля.

Взаємопов'язані господарським процесом підсистеми та мережі названих середовищ забезпечують умови формування галузевої та функціональної структур глобальної економіки. При цьому на динаміку формування і конкретний вигляд зазначених структур значною мірою впливають циклічність економічного розвитку і перебіг інноваційних та інвестиційних процесів. У сучасних умовах перші, як відомо, пов'язані із розвитком науково-технічної, а також інформаційно-технологічної революції, другі – з особливостями нагромадження та руху капіталу.

В глобальній економіці фінанси, телекомунікації та засоби масової інформації перетворюються на *новий* та один із провідних – *віртуальний сектор економіки*. Разом із тим, *зберігається роль традиційних секторів економіки*, які забезпечують енергією, продовольством та сільськогосподарською сировиною, транспортом, сприяють збереженню довкілля (рис. 3.4).

Рис. 3.4. Узагальнена схема структури глобальної економіки

Секторальна структура глобальної економіки охоплює:

– первинний сектор – сільське, лісове та рибне господарство, а також добувна промисловість. Цей сектор безпосередньо пов'язаний із природними умовами та ресурсами;

- вторинний сектор – обробна промисловість (металургія, енергетика, хімія та ін.);
- третинний сектор – сфера послуг та транспорт;
- четвертинний сектор – який сформувався як виокремлений із третинного сектору комплекс інформаційних послуг та сфери освіти, науки, культури та пов'язаний з появою нового типу .

У розвинених країнах світу загальна закономірність секторальних зрушень полягає у зниженні питомої ваги сировинних галузей та сільського господарства, у технічній модернізації промисловості та швидкому розширенні сфери послуг. Відповідно до переважання кожного з секторів виділяються стадії економічного розвитку країни (групи країн): аграрна; індустріальна; постіндустріальна.

У 80-ті роки минулого століття розвинені країни світу зіткнулись з тим, що більше не можуть забезпечувати довгострокове економічне зростання за допомогою традиційних інструментів. Для процвітання бізнесу стало вже недостатньо якісного устаткування та кваліфікованої робочої сили. Запорукою успішного майбутнього країни стали не запаси нафти або кольорових металів і навіть не дешева робоча сила, а створення таких умов, за яких інтелект міг би систематично генерувати інноваційні ідеї. Одним із найвагоміших ресурсів у виробництві став інтелект, що спричинило появу у секторальній структурі сучасної світової економіки нових секторів, пов'язаних із розробкою і використанням принципово нових ідей та рішень. На початку XXI ст. необхідність постійного та широкомасштабного впровадження інновацій викликала появу й оформлення інформаційних стратегій розвитку національних економік. Так, наприклад, на Лісабонському саміті 2000 року Євросоюзом було прийнято рішення щодо побудови *економіки, заснованої на знаннях* (knowledge based economy). За 10 років держави Євросоюзу зобов'язалися побудувати економічний простір, де інновації стануть головним інструментом у боротьбі з конкурентами. Цей же шлях розвитку згодом обрали США та Японія.

У 2002 р. виникла друга хвиля: до міжнародного інноваційного руху зі створення економіки знань приєдналися Канада, Нова Зеландія, Тайвань. Навіть такі «азійські тигри», як Сінгапур та Республіка Корея, національні економіки яких демонстрували стабільне щорічне зростання ВВП на 8 – 10%, почали активно впроваджувати інноваційні стратегії, готуючи фундамент майбутнього економічного розвитку.

До теперішнього часу сформувалися три потужні інноваційні інкубатори економіки знань світового значення – Європейський Союз, США з Канадою, Азійський регіон. Будучи, по суті, безпосередніми конкурентами, ці три регіони включилися у боротьбу за лідерство в «гонці озброєнь XXI століття» – гонитві за інноваціями.

Згодом до цього процесу приєдналися й інші країни або їх регіони. При цьому деякі з них, які в боротьбі за інновації виглядали аутсайдерами, завдяки реалізації інноваційної стратегії зуміли увійти до групи лідерів за конкурентоспроможністю і збільшити національне багатство (Фінляндія,

Тайвань, Ірландія, Сінгапур, Гонконг, Республіка Корея). Розвиток економіки знань перетворився на головне джерело забезпечення високого рівня економічного зростання. У більшості високо розвинених країн економіка знань забезпечує до 30% зростання ВВП, створення робочих місць, зростання експортного потенціалу, скорочення виробничих витрат. Разом з тим вона ж сприяє і загостренню конкурентної боротьби на світових ринках.

Економічна структура глобальної економіки є складною сукупністю як секторальних, так і функціональних сфер, що включають елементи із надзвичайно складними взаємозв'язками та розгалуженнями.

До *функціональних сфер* глобальної економіки відносяться: сфера міжнародного обігу (світова торгівля), науково-технічна сфера та світовий ринок технологій, міжнародна виробничо-інвестиційна діяльність та міжнародна валютно-фінансова система. За умов глобалізації функціональні елементи світової економіки, об'єднуючись між собою, утворюють *мережеву економіку* із розгалуженою системою взаємодіючих між собою наступних глобальних мереж:

– *глобальна виробничо-збутова мережа* – система коопераційних зв'язків між формально незалежними економічними суб'єктами різних країн з метою виробництва та збуту кінцевих товарів на основі оптимального комбінування та використання готівкових ресурсів, урахування національних особливостей ринків. Найчастіше реалізується через ТНК (транснаціональні корпорації) та ТСА (транснаціональні стратегічні альянси);

– *глобальна мережа з обміну результатами інтелектуальної діяльності* – система коопераційних зв'язків у галузі НДДКР, трансферту технологій, обміну науковими відкриттями та знаннями. Найбільш ефективною формою є горизонтальна кооперація в НДДКР (науково-дослідні та дослідно-конструкторські розробки).

– *глобальна фінансова мережа* – цілісна система глобального фінансового ринку на основі розмивання кордонів національних валютних систем, вільного переміщення капіталів, дерегуляції та інформатизації фінансової діяльності. Її особливостями є: уніфікація валютно-фінансових операцій, суттєве збільшення ролі фіктивного спекулятивного капіталу та «вторинного» ринку цінних паперів; глобальна фінансова мережа функціонує за допомогою обігу електронних («мегабайтних») грошей, що вільно долають кордони та багаторазово змінюють напрямки свого руху; основними суб'єктами виступають транснаціональні банки (ТНБ) та міжнародні інституційні інвестори (пенсійні фонди, інвестиційні компанії, трастові компанії тощо).

– *глобальна мережа ринку робочої сили та економічних ресурсів* – система формування єдиного наднаціонального механізму узгодження попиту та пропозиції робочої сили та природних економічних ресурсів. Реалізується через легальну та нелегальну трудову міграцію, а також діяльність міжнародних товарних бірж.

Глобальність економіки характеризується одночасними процесами як посиленням взаємозв'язків суб'єктів економічної діяльності, так і збільшенням

їхньої кількості. В умовах глобальної економіки на арену міжнародних економічних відносин виходять нові суб'єкти господарської діяльності. У такий спосіб посилюється участь національного виробництва у світовій торгівлі й світовому виробництві. Істотною ознакою цього процесу є те, що лібералізація підприємницької діяльності розширює коло суб'єктів глобальної економіки: на світовій арені поряд з національними державами і, переважно, національними за сферою своєї діяльності компаніями активно діють ТНК і транснаціональні банки (ТНБ), міжнародні економічні організації, регіональні організації, зокрема інтеграційні об'єднання, а також неурядові організації, великі міста і навіть окремі індивіди (вчені, діячі культури, бізнесмени), які за розмірами своєї економічної могутності та глобальним впливом можуть перевищувати окремі національні економіки (рис. 3.5).

Глобалізація – це багаторівневе явище, яке проявляється та впливає на:

- регіональну, національну економіку (макрорівень);
- товарні, фінансові та валютні ринки, ринки праці (мезорівень);
- окремі компанії (мікрорівень).

На макроекономічному рівні до суб'єктів глобальної економіки відносяться *держави* (національні економіки, а саме ті їх частини, які беруть участь в глобальній економіці). Ступінь участі країн в глобальній економіці визначається не тільки конкурентоспроможністю їх товарів, торговельними і неторговельними бар'єрами на шляху ввозу/вивозу благ та ресурсів, транспортної близькості/віддаленості країни, але також ступенем відкритості національного господарства.

3.5. Суб'єкти глобальної економічної системи

Відкрита економіка – це таке національне господарство, де нерезидентам, тобто іноземним юридичним і фізичним особам, відкритий доступ до більшості ринків, галузей і сфер господарчої діяльності цієї країни.

Протилежність відкритій економіці – закрита економіка, яка активно проводить політику захисту національної економіки від іноземної конкуренції (протекціоністську політику).

З огляду на обмеженість своїх економічних ресурсів і малого масштабу внутрішнього ринку, найбільш відкритими є економіки невеликих країн, які змушені якомога активніше використовувати рух благ та ресурсів між країнами. Проте глобальну економіку формують, насамперед, великі країни в силу своєї економічної ваги. Так, в міжнародній торгівлі лідирують Китай та США, які постачають на експорт менше 20% своєї продукції, а не Сінгапур і Люксембург, які експортують переважну частину своєї продукції.

Для формування глобального конкурентного середовища на макрорівні характерним є інтенсивне створення *інтеграційних угруповань*, які також виступають суб'єктами глобальної економіки. Все більше зрощуючись, економіки багатьох сусідніх країн утворюють регіональні економічні об'єднання. Такі інтеграційні утворення виникають на базі різного характеру торгово-економічних угод (АТЕС, ЄС, НАФТА, АСЕАН, МЕРКОСУР та ін). Найпотужнішим із них є Європейський Союз, який вийшов на якісно новий етап економіко-політичної інтеграції. Такі інтеграційні угруповання стали помітною частиною глобальної економіки оскільки у багатьох з них є елементи наднаціональності.

Аналогічні процеси відбуваються у сфері субрегіонального співробітництва між країнами різної цивілізаційної приналежності.

Для усіх цих об'єднань, як суб'єктів глобальної економіки характерним є чітко орієнтовані на глобальну конкуренцію механізми регулювання та координації дій.

В останні кілька десятиліть різко зросла кількість *міжнародних економічних організацій*, які також є важливими суб'єктами глобальної економіки. Головна причина такого зростання – необхідність регулювання глобальної економіки через її стрімке розширення, яке не під силу окремим країнам та навіть інтеграційним угрупованням. Міжнародні економічні організації, як учасники глобальної економіки, виконують регулюючі функції, вирішують виникаючі загальносвітові, так звані глобальні проблеми.

На мікроекономічному рівні головними суб'єктами глобальної економіки залишаються *ТНК*, які складаються з батьківської компанії і афілійованих (знаходяться в її повній або часткової власності) фірм за кордоном. У міру розширення мережі закордонних фірм інтереси ТНК все менше збігаються з інтересами національних економік країн їх походження. Що є основною причиною виділення ТНК в окремого суб'єкта глобальної економіки. ТНК у сучасному світі контролюють майже 1/3 світового ВВП, половину промислового виробництва, 2/3 світової торгівлі і володіють 4/5 усіх ліцензій та патентів. Найбільші ТНК зосереджені в США, Японії, Великій Британії, Німеччині, Франції за домінуючої ролі американських транснаціональних

корпорацій. За масштабами діяльності окремі ТНК можна порівняти з національними господарствами окремих країн за показником їхнього річного доходу: «Дженерал Моторз» (США), «Мерседес Бенц Груп» (США – ФРН), «Форд Мотор» (США), «Уол-Март Сториз» (США), «Мицубі» (Японія), «Іточі» (Японія), «Мицубісі» (Японія), «Ексон» (США), «Дженерал електрик» (США), «Роял Дат Шелл» (Нідерланди – Велика Британія) тощо. Нині ТНК активно застосовують якісно нову форму завоювання міжнародних ринків капіталу.

До відносно нових суб'єктів глобальної економіки відносяться *міста-лідери («глобальні міста»)*, які виступають двигунами комерційної та політичної діяльності, міжнародних міграційних процесів. Одним зі шляхів набуття містом статусу глобального політичного актора чи світового лідера є агломерація – утворення навколо одного чи декількох центрів єдиної багатовекторної динамічної системи виробничих, інфраструктурних, соціокультурних та політичних зв'язків міст, що територіально зрощуються.

На думку вітчизняних авторів¹², до головних ознак глобальних міст можна віднести:

- перетворення на центри управління та формування політики світової економіки (наприклад, Вашингтон);

- можливість таких міст виступати глобальними фінансовими центрами, центрами надання спеціалізованих послуг, місцем розташування індустрії розваг і провідними глобальними товарними ринками. До найбільш значимих фінансових центрів, які обслуговують потреби в капіталі і валютно-розрахункових послугах не тільки своєю національну, а й глобальну економіку, відносяться Нью-Йорк і Лондон, а також Шанхай, Гонконг, Сінгапур, Бахрейн, Женева, Франкфурт;

- здатність приваблювати й розміщувати на своїй території штаб-квартири ТНК, великих національних та іноземних компаній (наприклад, у Токіо знаходиться 17 зі 100 провідних корпорацій, у Нью-Йорку – 11), а також більшість провідних неурядових і міжурядових організацій (Нью-Йорк).

За прогнозними розрахунками фахівців Світового банку, у 2050 р. із подвоєнням міського населення приблизно 7 із 10 осіб проживатимуть у містах. Понад 80% світового ВВП генеруватиметься у містах, відповідно, урбанізація буде спроможна зробити значний внесок у стале зростання за умови високого рівня управління через підвищення продуктивності, створення можливостей для розвитку нових ідей та інновацій. За прогнозами науковців, у 2035 р. ВВП найбільших міст перевищуватиме ВВП окремих країн. Зокрема, ВВП Нью-Йорку становитиме 2,5 трлн дол. США, Лос-Анджелесу – 1,5 трлн, Лондону – 1,3 трлн, Шанхаю – 1,3 трлн дол. США. У 2019 р. лідером серед глобальних міст став Токіо із ВВП 1,6 трлн дол. США. Таким чином, економічна спроможність окремих міст створить передумови для формування інтегрованої та скоординованої політики у провідних сферах між ними, удосконалення системи управління глобальними потоками капіталу, інформації, робочої сили

¹² Паустовська Т. І., Потапчук А. В. Міста-лідери як суб'єкти глобальної економіки / Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2021 – Випуск 36. – С.113.

та технологій, у результаті чого скоротяться глобальні дисбаланси¹³.

У контексті проблем лідерства вже традиційним є висновок про глобальний зсув економічної влади від держав до інших глобальних суб'єктів – окремих особистостей, зокрема крупних бізнесменів, топ-менеджерів, інтелектуалів. Одночасно формується фундаментально нова тенденція глобального розвитку, коли персоніфікована корпоративна влада регулює і державну, і транснаціональну економічну та соціальну сферу життєдіяльності через: приватні рейтингові агенції із заангажованим топ-консалтингом; глобальні олігополії у промисловому, банківському і страховому бізнесі; управління глобальними телекомунікаційними мережами, включаючи Інтернет

Показовими тут є рейтинги, що їх складає «Forbes», найбагатших людей світу (мільярдерів), чисельність яких у 2008 р. перевищила 1000 осіб із загальним статком у 3,5 трлн дол. США. Верхні позиції у рейтингу традиційно посідають власник американської «Tesla» Ілон Маск, американської холдингової компанії «Berkshire Hathaway» Уорен Баффет (62 млрд дол. США), мексиканський промисловець Карлос Слім Хелу (60 млрд), головний акціонер «Microsoft» Біл Гейтс (58 млрд). Окрім того, слід брати до уваги істотно зростаючий вплив таких центрів влади і конкурентного тиску, як інтегрована на міжнародному рівні мафія та вузьке коло економістів, які чинять суттєвий вплив на міністерства фінансів, найбільш впливові міжурядові органи і приватні структури.

3.3. Індикатори глобального розвитку країн у глобальній економіці

Глобалізаційні процеси в економічній сфері наприкінці ХХ – початку ХХІ століть призвели до зростання взаємозалежності суб'єктів господарювання. Необхідність швидкого аналізу значних обсягів інформації для прийняття управлінських рішень в умовах її недостатньої відкритості та асиметричності породжує проблеми оцінки параметрів господарських процесів, що пов'язано з вибором критеріїв та показників, які не завжди погоджені між собою. В умовах інформаційної недосконалої важливим інструментом для оцінки потенціалу країн стають індикатори, які визначають їх позиції у світовому просторі, спираючись на слабкі та сильні сторони, що ідентифікуються в процесі індикативного аналізу. Для визначення можливостей інтеграції країн у міжнародний економічний простір усе частіше застосовують міжнародні індекси оцінки конкурентоспроможності, рівня економічної свободи, корумпованості суспільства, розвитку людського потенціалу та інших характеристик.

Для визначення позиції окремих країн у світовому економічному просторі міжнародні рейтингові агенції за спеціальними методиками складають відповідні рейтинги цих країн практично за всіма аспектами глобальних трансформацій (за рівнем економічного, соціального, інноваційного розвитку

¹³ World Economic Forum Annual Meeting Davos. Davos-Klosters, Switzerland, 2020. URL: <https://www.weforum.org/events/world-economic-forum-annual-meeting-2020>

тощо). Як інформаційні джерела використовуються офіційні статистичні дані, спеціалізовані бази даних міжнародних організацій (ООН, ОЕСР, СОТ, МВФ, Світовий банк та ін.), результати опитувань представників ділових кіл та експертні оцінки.

Методики оцінки показників глобалізованості економік країн різних міжнародних агенцій відрізняються як за базовими показниками, що включені до рейтингової системи, так і за методологічними підходами до агрегування цих показників. Рейтингова оцінка країни за будь-яким аспектом вимірюється індексом. До найбільш вагомих критеріїв для оцінки можливостей інтеграції країни в міжнародний економічний простір зокрема відносяться: індекс глобалізації, індекс економічної свободи та індекс глобальної конкурентоспроможності.

Індекс глобалізації дозволяє оцінити масштаб інтеграції країни у світовий простір. Він показує ступінь глобальних зв'язків країни, рівень її інтеграції та незалежності в різних сферах – економічній, соціальній, технологічній, культурній, політичній та екологічній. Індекс щорічно визначається рейтинговою компанією А. Т. Kearney спільно із журналом *Foreign Policy* та Швейцарським інститутом дослідження бізнес-циклів (KOF). Відмінність у методиці його визначення в цих установах полягає лише в кількості змінних, що залучають до його розрахунку.

Індекс глобалізації рейтингової компанії А. Т. Kearney та журналу Foreign Policy визначається за 14 показниками економічної, політичної, технологічної та соціальної інтеграції, що згруповані в чотири основні блоки: рівень економічної інтеграції; персональні міжнародні контакти; розвиток глобальних технологій, залучення у світову політику.

Структура *індексу глобалізації KOF* більш складна і враховує вплив 24 показників, які об'єднуються в три основні групи глобальної інтеграції¹⁴:

– показники економічної глобалізації (обсяги зовнішньої торгівлі, іноземні інвестиційні доходи та інші закордонні доходи, у т. ч. заробітна плата; рівень торговельних бар'єрів, у т. ч. середній рівень митних тарифів);

– показники соціальної глобалізації (кількість міжнародних, туристичних поїздок, міжнародних телефонних переговорів, міжнародних поштових відправлень, грошових переказів, Інтернет-провайдерів, користувачів Інтернету, телеканалів, періодичних та інших видань та ін.);

– показники політичної глобалізації (членство в міжнародних організаціях, участь країни в місіях Ради безпеки ООН, кількість іноземних дипломатичних представництв, міжнародних домовленостей).

Індекс рівня глобалізації визначається як сума наведених складових з урахуванням вагових коефіцієнтів – 36%, 39% та 25% відповідно. Для всіх країн, охоплених цим дослідженням, складається рейтинг за індексом глобалізації, який вказує їх місце серед інших держав.

Як джерела інформації використовуються бази даних Всесвітнього банку, Міжнародного валютного фонду, Організації об'єднаних націй, Міжнародного

¹⁴ KOF Index of Globalization. URL : <http://globalization.kof.ethz.ch/>

телекомунікаційного союзу, інших міжнародних організацій і статистичних інститутів.

Рейтинг KOF Індексу глобалізації представлено у табл. 3.1, з даних якої видно, що перші місця за рівнем загальної глобалізації займають невеликі за розміром країни, такі як Нідерланди, Ірландія, Бельгія, Австрія, Швейцарія, Данія, Швеція. України в рейтингу глобалізації, за даними 2018 р., займає 45 місце.

В п'ятірці лідерів за показником економічної глобалізації, який характеризує рівень відповідності між потребами людей і виробничим, торговельним та інвестиційним потенціалом щодо забезпечення цих потреб товарами та послугами, знаходяться Сінгапур, Ірландія, Люксембург, Нідерланди та Мальта; за показником соціальної глобалізації – Сінгапур, Швейцарія, Ірландія, Нідерланди, Австрія; за показником політичної глобалізації, що характеризує масштаби участі країни у світових політичних процесах, – Франція, Італія, Бельгія, Швеція та Нідерланди. Україна за показниками економічної, соціальної та політичної глобалізації займає 63, 63 та 43 місця відповідно.

Таблиця 3.1.

Індекс глобалізації KOF за 2018 р.

Країна	Загальний показник глобалізації		Показник економічної глобалізації	Показник соціальної глобалізації	Показник політичної глобалізації
	Рейтинг	Індекс			
Нідерланди	1	93,06	92,84	90,71	95,41
Ірландія	2	92,15	94,65	90,99	90,47
Бельгія	3	91,75	90,08	90,34	95,79
Австрія	4	90,05	85,50	90,62	95,15
Швейцарія	5	88,79	82,76	91,13	93,40
Данія	6	88,37	85,76	87,54	92,84
Швеція	7	87,96	85,48	84,66	95,56
Великобританія	8	87,26	82,99	85,83	94,67
Франція	9	87,19	79,41	87,11	97,29
Угорщина	10	86,55	88,75	81,16	90,94
Україна	45	70,24	68,42	61,05	84,90

Джерело: KOF Index of Globalization. URL : <http://globalization.kof.ethz.ch/>

Іншим важливим показником, що характеризує рівень соціального прогресу країни в глобальному економічному світі, є **індекс економічної свободи**, оскільки існує пряма залежність між політикою економічної свободи, що проводить держава, та її конкурентоспроможністю, рівнем добробуту й особистою свободою та якістю життя громадян.

Індекс економічної свободи (*Index of Economic Freedom, IEF*), який щорічно обчислюють Американський фонд *The Heritage Foundation* спільно з виданням *The Wall Street Journal*, характеризує, наскільки економіка тієї чи іншої країни відповідає ліберальним принципам. У розумінні експертів економічна свобода – це відсутність урядового втручання у виробництво, розподіл та споживання товарів і послуг, за винятком не обхідного

громадянам захисту й підтримки свободи як такої¹⁵

При визначенні IEF враховується 12 складових економічної свободи (раніше цих показників було 10), які згруповані в чотири визначальні категорії: верховенство права, обмежене державне втручання, регуляторна ефективність та відкритість ринків.

Кожна складова економічної свободи знаходиться в діапазоні від 0 до 100 балів. Рівень оцінки залежить від рівня економічної свободи. Високий бал відповідає країнам з високою державною гарантією захисту права власності, ефективною судовою системою, з низьким рівнем корупції та неможливістю експропріації власності; низький бал, відповідно, надається країнам з негативними характеристиками цих складових. Оцінка кожної зі складових базується на декількох показниках, відмінних між собою як за змістом, так і за методикою вимірювання і конвертації у 100-бальну шкалу.

Так, оцінка фіскальної свободи країни визначається за трьома кількісними підфакторами: максимальними ставками з податку на індивідуальний дохід (F1) і на корпоративний дохід (F2) та за загальним податковим навантаженням у відсотках до ВВП (F3). Переведення цих параметрів у 100-бальну шкалу відбувається за формулою:

$$P_{ijh} = 100 - a(F_{ijh}), \quad (1)$$

де P_{ijh} і F_{ijh} – значення i -го базового фактора h -ї складової економічної свободи в j -й країні до і після конвертації; $a = 0,03$ – коефіцієнт конвертації.

Для України оцінка фіскальної свободи на 2017 р., з урахуванням максимальних ставок податку на доходи фізичних осіб (20%); податку на прибуток корпорацій (підприємств) (18%) і загального податкового навантаження (37,6% від ВВП), конвертованих у 100-бальну шкалу за формулою (1), складе 78,6%. Послідовність розрахунку цього показника наведена нижче:

- 1) $P_1 = 100 - 0,03 \cdot (20)^2 = 88,0\%$;
- 2) $P_2 = 100 - 0,03 \cdot (18)^2 = 90,3 \%$;
- 3) $P_3 = 100 - 0,03 \cdot (37,6)^2 = 57,6 \%$;
- 4) $(P_1 + P_2 + P_3) / 3 = (88,0 + 90,3 + 57,6) / 3 = 78,6\%$.

Як база для оцінки складових економічної свободи використовуються об'єктивні статистичні дані, офіційні урядові публікації та експертні оцінки, а для оцінки індексів свободи від корупції та свободи бізнесу – дані *Transparency International* (Індекс сприйняття корупції) та *Doing Business* (Індекс умов ведення бізнесу) відповідно.

Залежно від індексу IEF економіці кожної країни надається одна з п'яти категорій, яка підтверджується також і рівнем ВВП на душу населення. Відно відність між цими показниками демонструє прямий зв'язок між економічною свободою країни та її економічним розвитком.

Як свідчать результати дослідження американського *The Heritage Foundation*¹⁶, Україна в рейтингу Індекс економічної свободи (Index of Economic Freedom) 2018 р. отримала 51,9 бала зі 100 можливих, збільшивши

¹⁵ Country Rankings 2017 Index of Economic Freedom. URL: <http://www.heritage.org/index/country/Ukraine>

¹⁶ Country Rankings. 2018 Index of Economic Freedom. URL: www.heritage.org/index/ranking

свій показник порівняно з минулим роком на 3,8 бала, піднявшись зі 166 на 150 місце серед 180 країн-учасниць. Це відбулося завдяки значному покращенню монетарної свободи та свободи інвестицій.

Таким чином, у рейтингу економічних свобод Україна залишається серед країн з «пригніченою економікою», яка характеризується тривалою політичною і безпековою кризою. Незважаючи на те, що загальний бал України збільшився на 3,8 пункту, що пов'язано з покращенням восьми з 12 показників економічної свободи, вона займає останнє місце серед 44 країн у регіоні Європи, а її бал нижче регіональних і світових середніх. Аналітики пов'язують це з домінуванням олігархів та продовженням агресії з боку Росії. Вони підкреслюють, що для досягнення прогресу з боку реформ потрібні більш ефективні дії в боротьбі з корупцією, розвиток ринку капіталу, приватизація державних підприємств, вдосконалення законодавчої бази та верховенство права.

Крім України, до списку країн з «пригніченою економікою» входять ще 20 країн. Поруч з Україною в рейтингу – Камерун і Сьєрра-Леоне.

Сусіди з колишнього СРСР мають такі показники в рейтингу економічної свободи: Білорусь – 108 місце (58,1 бала), Молдова – 105 місце (58,4 бала). Набагато кращі показники західних сусідів: Румунія – 37 місце (69,4 бала), Польща – 45 місце (68,5 бала), Угорщина – 55 місце (66,7 бала), Словаччина – 62 місце (64,8 бала).

У п'ятірку лідерів у групі країн з вільною економікою із показниками від 90,2 до 80,4 бала увійшли Гонконг, Сінгапур, Нова Зеландія, Швейцарія, Австралія та Ірландія.

Не менш вагомим показником можливостей інтеграції країни в міжнародний економічний простір є *індекс глобальної конкурентоспроможності (GCI)*, який оцінює здатність країн забезпечити високий рівень добробуту своїх громадян, що, передусім, залежить від того, наскільки ефективно країна використовує свої ресурси. GCI розраховується за методикою Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) з 1979 р. на базі загальнодоступних статистичних даних і результатів глобального опитування керівників компаній.

Індекс глобальної конкурентоспроможності складається зі 113 змінних, які характеризують різні його параметри з урахуванням рівня економічного розвитку країни. Тобто, відносно важливіші для по точної стадії економічного розвитку країни складові мають більшу питому вагу при розрахунку показника. Усі змінні об'єднані у 12 контрольних показників, що визначають національну конкурентоспроможність: «Якість інститутів», «Інфраструктура», «Макроекономічна стабільність», «Здоров'я та початкова освіта», «Вища освіта і професійна підготовка», «Ефективність ринку товарів і послуг», «Ефективність ринку праці», «Розвиненість фінансового ринку», «Рівень технологічного розвитку», «Розмір внутрішнього ринку», «Конкурентоспроможність компаній» та «Інноваційний потенціал» [15].

3.4. Суперечливість економічної глобалізації та асиметрії глобального економічного розвитку.

Панівний погляд на економічну глобалізацію як на об'єктивний і цілісний процес доповнюється її визначенням як *суперечливого і неоднозначного* процесу. Визначальними рисами економічної глобалізації називають, з одного боку, еволюційність та послідовність розвитку, а з іншого – його асиметричність та дискретність.

Суперечливість глобального економічного розвитку обумовлена як дією різноспрямованих його матеріально-речових факторів, так і зіткненням інтересів суб'єктів глобальної економічної системи. Суперечностям глобальної економіки притаманний універсальний характер, їх умовно можна розглядати у двох площинах:

– по-перше, як діалектичну взаємодію протилежних тенденцій економічних процесів та явищ, притаманних світовому господарству, які, перебуваючи у внутрішній єдності та взаємопроникненні, є джерелом його постійного розвитку, зокрема його окремих елементів та підсистем;

– по-друге, як конфлікт інтересів міжнародних монополій та решти суб'єктів світового господарства (держав, міжнародних організацій, економічних систем мікрорівня, регіональних інтеграційних угруповань тощо.).

Поглиблення антагонізму між *глобальною експансією монополій та національним економічним суверенітетом країн світу* є однією з наймасштабніших та найгостріших суперечностей, що їх породжує глобальний економічний розвиток. Так, діяльність сучасних монополістичних структур, зорієнтована на реалізацію ними стратегій глобальної експансії, породжує найбільш небезпечний виклик функціонуванню національних держав у відкритому глобальному середовищі – їх усунення зі світової арени як найвпливовіших суб'єктів глобальної економіки. Ідеться про концентрацію глобального капіталу в руках інтернаціональних фінансово-промислових олігархічних груп, коли незалежно від своєї національної належності він у великомасштабних обсягах спрямовується в ті локалі та локалітети світової економіки, де можна одержати монополіні наддоходи, установити контроль за найприбутковішими сферами діяльності та оволодіти природними монополіями, енергетикою і технологічними інноваціями. Унаслідок дії міжнародних монополій, спрямовані на обмеження можливостей реалізації економічних інтересів іншими суб'єктами, завжди викликають протидію з боку останніх.

Визначальною рисою сучасної фази глобального економічного розвитку є зростання масштабів та істотне *загострення суперечностей капіталістичної ринкової системи*. З огляду на це цілком слушною видається теза І. Уоллестайна щодо визначального впливу глобального капіталізму на загострення геоекономічних суперечностей між країнами світового господарства, згідно з якою у рамках капіталістичної світ – економіки неможливо, щоб національний розвиток був реалізований у всіх державах, оскільки процес нагромадження капіталу потребує існування ієрархічної

системи, в якій додана вартість розподіляється нерівномірно як у просторі, так і між класами.

З ослабленням впливу на світогосподарські процеси національних держав посилюється роль інститутів, які формують «каркас» системи глобального менеджменту. До них належать міжнародні та неурядові організації, які, будучи підконтрольними глобальному фінансово-промислому капіталу, забезпечують його безперешкодне проникнення у будь-яку країну світу з метою одержання надприбутків. Отже, економічна глобалізація, з одного боку, «розмиває» одні функції держави та вимагає делегувати частину державних повноважень на наднаціональний рівень, а з іншого – обумовлює необхідність посилення інших її функцій заради збереження стабільності та стійкості всієї світової системи.

Суперечністю сучасних процесів глобального економічного розвитку є антагонізм між *глобалізацією та регіоналізацією* міжнародної економічної діяльності. Поглиблення глобалізаційних процесів у світі відбувається на тлі посилення фрагментації світового господарства, яка набуває найбільш яскравого втілення в активізації регіональних інтеграційних процесів. При цьому, незважаючи на номінальні показники, які характеризують високу відкритість національних економік країн-членів регіональних угруповань, циркулювання товарних, інвестиційних та міграційних потоків обмежується переважно рамками таких інтеграційних блоків.

Характеризуючи співвідношення глобальних та регіональних процесів, не можна оминати увагою й суперечливе поєднання стихійності глобального економічного розвитку та впорядкованості регіонального розвитку.

Проявом суперечностей глобального економічного розвитку також є *поглиблення антагонізму між найбіднішими і найбагатшими представниками глобального соціуму*, що є виявом якісно нової форми соціальної асиметричності. Цікавим у науковому плані є аналіз нової глобальної асиметричності в соціальній сфері американського вченого З. Баумана. За його термінологією надбагатий клас населення планети представлений так званими громадянами-глобалами, які належать до елітних клубів, міжнародних форумів та організацій і мають змогу вільно спілкуватися між собою, вільно переміщуватися світом, проводити дискусії та формувати загальний погляд на світові процеси та явища. Їм протистоять «локали» – громадяни планети, «замкнені» у територіальному просторі країни постійного місця проживання або вимушеної міграції (законної або незаконної).

Суперечливим виявом процесів глобального економічного розвитку є й *нерівнозначна роль у глобалізаційних процесах країн з різним рівнем соціально-економічного розвитку*. Так, сучасний постіндустріальний світ формується як порівняно замкнена господарська система, елементи якої взаємодіють передусім з тими країнами та регіонами, котрі вже досягли або здатні у недалекому майбутньому досягти аналогічного рівня економічного та технологічного розвитку.

Техноглобалізм, як невід'ємний компонент економічної глобалізації та діалектично суперечливий процес, з одного боку, мобілізує світовий

інтелектуальний потенціал, обумовлює динамічний розвиток інформаційно комунікаційних технологій, інтенсифікує міждержавний науково технологічний обмін та відкриває багатьом країнам світу можливість долучитися до технологічних надбань людської цивілізації, а з іншого – обумовлює *наростання асиметричності* в опануванні країнами інноваційно-технологічної моделі розвитку та досягнень науково-технічної революції. Діяльність сучасних міжнародних монополій за умов техноглобалізму підриває техніко-технологічну безпеку країн, оскільки останні втрачають ефективний контроль за національним науково-технічним потенціалом, який забезпечує стабільність економічного розвитку країн і їхню незалежність від екзогенних чинників глобального конкурентного середовища. Це обумовлено тим, що ядром монополізації високотехнологічних галузей глобального виробництва є транснаціональні корпорації країн-лідерів світового господарства, які ефективно інтегрували фундаментальну та прикладну науки, монополізували права на володіння, контроль та перерозподіл глобального технологічного, кадрового й інтелектуального ресурсів, тож національні інтереси решти країн світу та їхня науково-технічна політика можуть тільки «під лаштуватися» під корпоративні стратегії формування глобальних центрів з розроблення, упровадження та застосування результатів НТР.

Суперечністю глобального економічного розвитку є *поглиблення соціальної поляризації* на країновому та внутрішньокраїновому рівнях. Незважаючи на те, що для більшості населення відсталих країн світу глобалізація пов'язана з поступовим підвищенням їхніх життєвих стандартів, вона висвітлює цілу низку суперечностей у соціальній сфері цих держав, стаючи причиною зростання соціальної напруженості у суспільстві, негативно впливаючи на показники їхньої макроекономічної динаміки, звужуючи можливості їхнього населення щодо задоволення особистих матеріальних і духовних потреб та загострюючи расову та релігійну ворожнечу. Це загрожує устрою сучасної цивілізації та демократичним свободам, адже якщо розвинуті країни світу внаслідок ефективного поєднання ринкового та неринкового механізмів досягають істотного згладжування соціальних диспропорцій, пом'якшують наявні диференціації в рівнях особистих доходів своїх громадян та зменшують майнову нерівність, то решта країн світового господарства потерпає від поглиблення поляризації рівнів доходів населення та зростання частки його незаможної частини.

Сфера фінансів, як наймобільніша ланка суспільного відтворення, на глобалізаційному витку світогосподарського розвитку демонструє чимраз більшу самодостатність та незалежність від регуляторних механізмів впливу макроекономічної політики держав світу. Самостійно визначаючи параметри глобальних фінансових агрегатів, вона здатна забезпечувати собі одержання надприбутків та чітко окреслює таку суперечність глобального економічного розвитку, як *поглиблення нерівномірності розвитку фінансового та реального секторів глобальної економіки*. Це матеріально виражається у випереджальному зростанні світового фінансового ринку порівняно зі світовим виробництвом, у поглибленні нерівномірності нагромадження виробничого та фіктивного

капіталів, зростанні «віртуалізації» фінансових операцій тощо.

Проблема асиметричного розподілу переваг і вигод глобалізації потребує прийняття колективних заходів на світовому рівні, спрямованих на більш справедливий розподіл ефекту глобалізації *між розвиненими країнами Заходу та країнами, що розвиваються*. Йдеться про списання частини заборгованості країн, що розвиваються, і країн з перехідною економікою, створення пільгових умов кредитування, механізмів забезпечення стабільних цін на деякі товари паливно-сировинної групи, компенсації втрат, спричинених впливом умів, обоюдним регулюванням міграційних процесів, втечі і відмивання капіталів. Це могло б стати важливим додатковим джерелом фінансування розвитку країн і регіонів, що сьогодні перебувають на периферії соціально-економічного і технічного прогресу.

Отже, на сьогодні глобальна трансформація світового господарства призвела людство до розгалуження шляхів подальшого розвитку, своєрідної «точки біфуркації», проходження якої має вивести (за певних умов) його подальший розвиток на якісно новий рівень. Це актуалізує проблему пошуку нової парадигми міжнародних відносин та співробітництва, заснованої на осмисленні економічної глобалізації у загальноцивілізаційному контексті.

Усвідомлення складної будови сучасного світу та довгострокових стратегічних інтересів людства, обумовлених з відродженням провідної ролі соціокультурного фактора світогосподарського розвитку, покликали до життя концепції «синергетичної», «моральної», «соціально-ринкової», «керованої» глобалізації, «глобалізації з людським обличчям», за якої пріоритетними стають інтереси основної маси населення планети: як теперішніх, так і майбутніх поколінь. Типовими ознаками нової моделі глобалізації є такі:

- відновлення рівноваги між ринковими та позаринковими регуляторами у світовому масштабі; – гуманізація та орієнтація на загальнолюдські цінності, дотримання громадянських прав і свобод, визнання культурної самобутності всіх народів світу;

- розвиток діалогу та партнерства цивілізацій, проголошення взаємодії та співпраці універсальними формами людських відносин, перевага економіки над політикою;

- забезпечення балансу інтересів та рівності можливостей для всіх країн, визнання специфічних потреб розвитку;

- демократизація діяльності міжнародних організацій, формування ефективного механізму координації дій національних держав;

- усунення практики подвійних стандартів у відносинах між країнами, ліквідація штучних бар'єрів для поширення знань та інформації, розширення доступу до нових ідей, науково-технічних досягнень з метою зростання добробуту та якості життя населення всіх країн;

- забезпечення більшої інформованості суспільства щодо проблем глобалізації, залучення незалежних громадських і наукових організацій до розроблення та прийняття господарських рішень на всіх рівнях влади;

- екологічна та соціальна спрямованість економічного розвитку, гармонійне відтворення людини, соціальних відносин, здорового довкілля;

– формування багатопольярного світу, співпраця національних держав та міжнародних організацій у вирішенні глобальних проблем. Отже, йдеться насамперед про перетворення глобалізації зі стихійного в інституційно оформлений та свідомо спрямований процес.

ВИСНОВКИ

1. Категорія «глобальна економіка» виникла як поняття, що відображає трансформацію сучасної світової економіки під впливом економічної глобалізації.

2. Глобальна економіка, як якісно новий етап розвитку світової економіки, – наддержавна і, водночас, позадержавна економіка, яка базується на стиранні національних кордонів (тобто лібералізації транскордонних операцій з товарами, трудовими ресурсами та капіталом), якій притаманні власні (наддержавні) механізми регулювання.

3. Рушійні сили економічної глобалізації (або її передумови) становлять: процеси транснаціоналізації; міжнародної регіональної інтеграції; інституціоналізації економічного розвитку, яка охоплює практично всі сегменти глобального ринку.

4. Серед факторів економічної глобалізації, які обумовили трансформацію структури світової економіки, виокремлюють наступні: виробничі, науково-технічні та технологічні; організаційні; політичні; соціокультурні.

5. Нові явища і процеси в умовах становлення глобальної економічної системи, які змінюють традиційні форми економічних відносин, є формами прояву економічної глобалізації (конкретною реалізацією її сутнісної природи). До найбільш значимих із них відносять, по-перше, поглиблення процесів транснаціоналізації та інтернаціоналізації капіталу, а також виробництва, обміну й фінансової сфери; по-друге, зростання впливу науково-технічних та технологічних факторів у розвитку транспорту та засобів зв'язку; по-третє, збільшення масштабів міжнародної міграції робочої сили.

6. При розгляді структури глобальної економіки слід враховувати вплив географічного, суспільно-економічного та інформаційне середовища, з одного боку, а з іншого, – враховувати процеси розвитку світової цивілізації, циклічності поступу світової економіки, динаміку та масштаби інноваційних та інвестиційних процесів, динаміку балансу порівняльних переваг окремих держав на світових ринках.

7. Серед секторів глобальної економіки розрізняють: індустріальний та постіндустріальний; реальний та фінансовий; віртуальний та спекулятивний, а також традиційні та нові (креативні). Секторальна структура глобальної економіки охоплює: первинний сектор (безпосередньо пов'язаний із природними умовами та ресурсами); вторинний сектор (обробна промисловість); третинний сектор (сфера послуг); четвертий блок – інформаційний сектор.

8. Економічна структура глобальної економіки є складною сукупністю як секторальних, так і функціональних сфер. Останні, об'єднуючись між собою, утворюють мережеву економіку із розгалуженою системою взаємодіючих між

собою наступних глобальних мереж: виробничо-збутової; з обміну результатами інтелектуальної діяльності; фінансовою; ринку робочої сили та економічних ресурсів.

9. Важливим інструмента для оцінки потенціалу країн в умовах глобалізації економіки і можливостей їх інтеграції в міжнародний економічний простір є міжнародні індексів глобалізації, економічної свободи та глобальної конкурентоспроможності тощо. Фіксуючи сильні та слабкі сторони країн, такі інструменти не тільки позиціонують їх у світовій системі координат, а й виступають індикатором конкурентних переваг економік країн.

10. Серед суперечностей глобального економічного розвитку, які обумовлені як дією різноспрямованих його матеріально-речових факторів, так і зіткненням інтересів суб'єктів глобальної економічної системи виокремлюють: поглиблення антагонізму між глобальною експансією монополій та національним економічним суверенітетом країн світу; загострення суперечностей капіталістичної ринкової системи; протиріччя між глобалізацією та регіоналізацією міжнародної економічної діяльності; поглиблення антагонізму між найбільш бідними і найбагатшими представниками глобального соціуму; наростання асиметричності в опануванні країнами інноваційно-технологічної моделі розвитку та досягнень науково-технічної революції.

Питання для обговорення

1. Які основні рушійні сили та фактори глобалізації?
2. Ключові суперечливості та асиметрії глобального економічного розвитку.
3. Фінансові асиметрії та їх вимір.
4. Науково – технологічні асиметрії та їх специфіка.
5. Глобальний вимір соціальних асиметрій

ВПРАВИ ДО ТЕМИ 3

Вправа 1. Для кожного із наведених положень, знайдіть відповідний термін або поняття серед перелічених нижче.

1. Які процеси, на думку українських вчених Д. Лук'яненка та А. Поручника, виступають рушійними силами економічної глобалізації?

2. Процес, що поєднує політичні, економічні, соціальні, екологічні, науково-технологічні та інші складові, які кардинальним чином змінюють усталені відносини між окремими суб'єктами господарювання і національними економіками, та призводить до утворення глобальної економіки.

3. Нові явища і процеси, що відображають сутнісну природу економічної глобалізації.

4. Великі акціонерні товариства (фінансово-виробничі, науково-технологічні, торгово-сервісні об'єднання), які виникають унаслідок

концентрації капіталу в межах конкретних корпорацій та здійснюють операції як у країні свого базування, так і за її межами.

5. ТНК нового покоління, які оперують, насамперед, на фінансових та інформаційних ринках.

6. Мережі автономних або напівавтономних бізнес-одиниць, що спільними зусиллями забезпечують процес створення товару та доведення його до кінцевого споживача.

7. Назва фінансової сфери за сучасних умов поглиблення її інтернаціоналізації, що враховує особливості процесу активізації руху фінансових ресурсів і поглиблення відносин, пов'язаних з їх акумулюванням та використанням за межами державних кордонів.

8. Новий тип економіки, що пов'язаний з появою у секторальній структурі глобальної економіки четвертинного (інформаційного) сектору.

9. Міжнародне послідовне поєднання ланок виробничого процесу або створення складних мереж підприємств-виробників товарів, що задіяні в єдиному технологічному процесі виробництва та збуту виробленої продукції.

10. Поділ глобальної економіки на первинний, вторинний, третинний та четвертинний сектори.

11. Економіка, у секторальній структурі якої головними є нові сектори, пов'язані із розробкою і використанням принципово нових ідей та рішень.

Терміни і поняття:

а) глобальні корпорації;	ж) секторальна структура економіки;
б) постіндустріальна економіка;	к) віртуальна економіка;
в) транснаціональні корпорації (ТНК);	л) глобалізація;
г) форми прояву економічної глобалізації;	м) глобальні виробничо-збутові ланцюги (ГВЗЛ);
д) процеси транснаціоналізації, міжнародної регіональної інтеграції та інституціоналізації економічного розвитку;	н) глобальні ланцюги доданої вартості (ГЛДВ);
	п) економіки, заснованої на знаннях

Вправа 2. У наведених нижче завданнях знайдіть єдиний варіант правильної відповіді.

1. Які явища та процеси відноситься до форм прояву економічної глобалізації?

- а) поглиблення інтернаціоналізації виробництва через діяльність ТНК;
- б) поглиблення інтернаціоналізації капіталу у формі прямих інвестицій, інтернаціоналізації фондового ринку;
- в) збільшення масштабів міжнародної міграції робочої сили;
- г) всі відповіді вірні.

2. Що не відноситься до політичних чинників глобалізації?

- а) взаємопроникнення макроекономічної політики урядів та центральних банків;
- б) створення сприятливих умов для вільного пересування громадян, руху товарів та послуг і капіталів
- в) індивідуалізація та диверсифікація виробництва, що базується на новітніх технологічних укладах;
- г) подолання політичних розбіжностей між Сходом і Заходом

3. Що відноситься до соціально-культурних факторів глобалізації?

- а) послаблення ролі традицій, соціальних зв'язків та звичаїв;
- б) лібералізація сфери руху товарів та капіталу, розвиток нових фінансових технологій;
- в) уніфікація соціокультурних цінностей;
- г) а, в.

4. Що відноситься до технічних, технологічних чинників глобалізації? можна віднести:

- а) науково-технічний прогрес, розвиток нових поколінь транспорту та зв'язку;
- б) революцію в галузі інформаційних та телекомунікаційних технологій;
- в) виникнення єдиного інформаційного простору та створення можливостей для здійснення операцій в режимі реального часу;
- г) усі відповіді правильні.

5. Яка з галузей має тенденцію до зростання у секторальній структурі провідних країн світу?

- а) промисловість;
- б) сфера послуг;
- в) машинобудування;
- г) енергетика.

3. Що не відноситься до суб'єктів глобальної економіки?

- а) держава;
- б) малий і середній бізнес окремих країн світу, що працює виключно на внутрішньому ринкові;
- в) транснаціональні корпорації;
- г). всі відповіді правильні.

4. *Що відноситься до закономірностей функціонування глобальної економіки?*

- а) гальмування загальноцивілізаційного процесу через обмеженість доступу до ресурсів і технологічно-управлінських інновацій;
- б) зменшення масштабів безпосередньо міжнародного виробництва;
- в) активізація інтеграції мікро- та макроструктур завдяки міжнародній стандартизації та ринковій уніфікації;
- г) рівномірний розподіл витрат і доходів на глобальних ринках.

5. *Що не відносять до основних суперечностей глобалізації економіки?*

- а) рівний ступінь користі для країн світу від процесу глобалізації економіки;
- б) дисонанс між різними рівнями глобального регулювання;
- в) суперечності між сферами глобального регулювання;
- г) слабку узгодженість між структурами глобального регулювання.

6. *Яке з визначень поняття глобальних ланцюгів доданої вартості (ГЛДВ) є вірним?*

- а) автономні або напівавтономні бізнес-одиниці, які спільними зусиллями забезпечують процес створення товару та доведення його до кінцевого споживача;
- б) розподілена через національні кордони мережа, яка об'єднує закінчені або окремо взяті елементи ланцюгів створення вартості, розташованих на різних національних територіях;
- в) створення складних мереж підприємств-виробників товарів на основі горизонтальної інтеграції;
- г) процес створення продукції на підприємствах однієї галузі.

7. *Що не відноситься до функціональних сфер глобальної економіки:*

- а) науково-технічна сфера та світовий ринок технологій;
- б) світова торгівля;
- в) міжнародна виробничо-інвестиційна діяльність;
- г) фінансовий ринок.

7. *Чим визначається роль глобальних міст як центрів як суб'єктів глобальної економіки?*

- а) сприяють поглибленню спеціалізації та міжнародного поділу праці;
- б) можуть виступати центрами управління та формування політики світової економіки;
- в) є глобальними фінансовими центрами, центрами надання

спеціалізованих послуг;

г) б, в.

8. Що не відноситься до індикаторів глобального розвитку країн у глобальній економіці;

а) Індекс глобалізації;

б) Індекс інфляції;

в) Індекс економічної свободи;

г) Індекс глобальної конкурентоспроможності.

Вправа 3. Визначте, яке з положень правильне, а яке помилкове.

1. Глобальну економіку можна також розглядати як уніфікацію і інтеграцію світової економіки, а саме як глобалізацію високих технологій, виробництва, споживання, фінансування, кредитування

2. Глобалізація може призвести до посилення нерівномірності розвитку окремих країн.

4. Економічна єдність світу переростає у всепоглинаючий процес, який об'єднує політичні, економічні, соціальні, екологічні, науково-технологічні та інші складові.

5. Результатом економічної єдності світу є лише вигоди від зростання участі країн у світових економічних процесах, а не висока ймовірність втрат, збільшення ризиків.

6. Глобальну економіку не можна розглядати як уніфікацію та інтеграцію світової економіки.

3. Головною особливістю глобальної економіки є те, що фінансовий капітал став неймовірно рухливим, завдяки чому інвестори можуть переміщати гроші через кордони з невеликими обмеженнями з боку національних урядів або навіть за їх відсутності.

4. Унікальною характеристикою глобальної економіки є те, що з її розвитком необхідність у міжнародному поділі праці зменшується.

5. Головним джерелом конкурентоспроможності в глобальній економіці є кваліфікація персоналу.

6. Конкурентоспроможність у новій глобальній економіці не залежить від політичних можливостей національних і міжнаціональних інститутів управляти стратегіями зростання країн або регіонів.

7. Традиційний підхід у дослідженні міжнародних економічних трансформацій полягає в новому уявленні глобальної економіки як єдиної економічної системи, де економіки окремих країн та їх господарючі структури тісно взаємопов'язані.

4. ГЛОБАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ ЦИКЛ

Глобальна світова економічна система має нелінійний, циклічний або хвильовий характер розвитку. Її динаміку визначає періодичність різних за структурою і тривалістю коливань, які утворюють циклічні процеси, сукупність яких може пояснити складну структуру глобальної як часової, так і просторової динаміки світової економічної системи у цілому. В даній темі будуть проаналізовані загальні закономірності та причини циклічного розвитку ринкової економіки, розглянуто особливості великих циклів кон'юнктури та сучасної глобальної фінансової та виробничої кризи.

4.1. Циклічність як об'єктивна закономірність економічного розвитку

Незворотність економічного розвитку проявляється в змінах ведення всієї господарської діяльності. Технології, реальна економічна практика, теоретичні підходи та розуміння всіх економічних процесів невпинно замінюються на нові в ході розвитку цивілізації. Як свідчить історія, раціональність поведінки людини спрямована на створення нових інструментів для оптимізації своєї діяльності у всіх сферах життя. Оскільки економічна діяльність лежить в основі функціонування суспільства, то її раціоналізація є основною задачею сучасності.

Економічний розвиток можна розуміти як впровадження більш раціональних підходів до господарювання та вибуття менш раціональних. Разом з тим, сучасний аспект економічного розвитку обов'язково включає соціальну складову, де раціональність може вступати в конфлікт з реальною поведінкою людини. Тому саме соціальна складова економічного розвитку формує сьогодні загальну мету економічної діяльності, що виражається в сукупності двох напрямів – загальнолюдського: забезпечення добробуту та високого рівня життя населення, та індивідуального, особистісного: гармонійна самореалізація людини як елемента всезагального розвитку.

Розглядаючи процеси економічного розвитку відзначають як загальні тенденції тренду, так і прояви циклічності перебігу економічних явищ. Суспільне виробництво постійно розвивається. В основі еволюції економіки лежать продуктивні сили, науково-технічний прогрес, вдосконалення організаційної структури виробництва, розвиток інтелектуального потенціалу суспільства. Дія цих факторів в довгостроковому вимірі визначає загальну динаміку суспільного відтворення. У вузьких часових межах відзначаються періодичні коливання.

Економічні цикли є одним з видів циклічних коливань складних відкритих систем, що розглядаються в рамках еволюційно-синергетичної парадигми. В рамках даної парадигми, що представляє собою ядро постнеокласичного етапу розвитку науки, сутність процесів, що відбуваються в

економічній системі, може бути розглянута на якісно іншому рівні, що дозволить виявити фундаментальні закономірності перехідних процесів в економічних системах.

Глобальна світова економічна система має нелінійний, циклічний або хвильовий характер свого розвитку. Її динаміку задає періодичність різних за структурою і тривалості коливань, що утворюють циклічні процеси, сукупність яких може пояснити складну структуру глобальної як тимчасової, так і просторової динаміки світової економічної системи в цілому. Такі періодичні коливання – економічні цикли, являють собою часовий проміжок між двома якісно, але не обов'язково кількісно, схожими станами економічної кон'юнктури.

Циклічність як об'єктивна закономірність економічного розвитку багатогранна за своїм змістом, в економіці циклічність виявляється в руху по спіралі, а не по замкненому колу, що виражає прогресивний аспект такого руху.

Економічний цикл – це періодичне повторення протягом певного періоду часу процесів піднесення і спаду в економіці.

Економічні цикли відрізняються за тривалістю та інтенсивністю, але складаються з певних фаз (див. рис. 4.1):

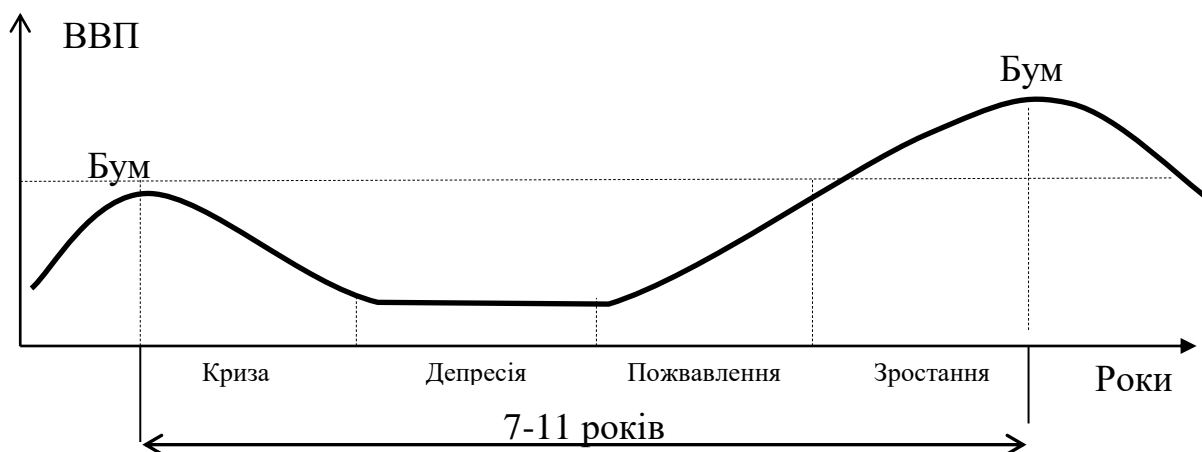

Рис. 4.1. Фази економічного циклу

Криза (спад) – завершує попередній періодичний цикл і є початком наступного. Характеризується: труднощами збуту виробленої продукції, скороченням виробництва, зростанням попиту на ліквідність (готівку), збільшенням ставки позичкового відсотка. Паніка на ринку цінних паперів, курс акцій швидко падає. Закриваються та банкрутують фірми, передусім дрібні. Спад (рецесія) характеризується скороченням обсягів виробництва і зниженням ділової і інвестиційної активності. Внаслідок цього збільшується зростання безробіття. Офіційно фазою економічного спаду, або рецесією, вважають падіння ділової активності, що триває понад три місяці підряд.

Депресія – фаза циклу, якій властивий застій виробництва. Національний продукт вже не зменшується, але більше не зростає, відсоткова ставка падає до свого мінімального значення. Зростає сукупний попит і готуються умови до поживлення виробництва та комерційної діяльності.

На фазі **пожвавлення** спостерігається:

- зростання ділової активності, що супроводжується зростанням промислового виробництва та інвестицій, помітного скорочення безробіття, підвищенням особистих доходів і прибутків корпорацій;

- нарощування інвестицій, що пожвавлює попит – спочатку на капітальні блага, а згодом й на споживчі, адже зростає зайнятість. Найяскравішою ознакою пожвавлення є збільшення платоспроможного попиту. За рахунок стимулювання попиту обсяг виробництва досягає попереднього найвищого рівня, і економіка вступає у фазу піднесення

Піднесення (зростання) - фаза циклу, коли обсяг виробництва перевищує обсяг найбільшого піднесення попереднього циклу і зростає найвищими темпами. Розпочинається справжній економічний бум, швидке економічне зростання, яке уже готує ґрунт для наступного спаду та нового економічного циклу

На сучасному етапі розвитку глобальної економіки спостерігаються деякі особливості розгортання економічних циклів, основними з яких можна назвати:

- фази спаду (кризи) все важче коригуються антикризовою політикою держав;

- з'явилося явище стагфляції, при якому у фазі спаду рівень цін зростає при зниженні обсягу виробництва;

- синхронізація фаз спаду та загострення кризових явищ в різних країнах в результаті глобалізаційних процесів в економіці;

- скорочення фази депресії та подовження фази піднесення.

В економічній літературі економічні цикли класифікують за різними ознаками. Цикли спостерігаються на всіх рівнях економіки, починаючи мікрорівнем та закінчуючи мегарівнем – глобальною економікою.

За часовою ознакою та виділенням їх у тренді економічного розвитку, цикли поділяють на короткострокові, середньострокові, довгострокові та надстрокові (цивілізаційні). Проте, критерій тривалості циклів лише один з можливих. Типи циклів розрізняються неоднозначністю матеріальної основи розвитку, характером впливів на економічні процеси. Крім того, різні цикли накладаються один на інший, між ними виникає ефект синхронізації, що ускладнює їхню диференціацію, особливо, при синхронізації їх кризових фаз, коли негативні наслідки кризи зростають до катастрофічних розмірів (див. рис. 4.2).

Малі фінансово-економічні цикли Кітчина виявляються з порушенням макроекономічної рівноваги на споживчому та інвестиційному ринку. Дані цикли пояснюються наявністю часового запізнення між здійсненням інвестицій та введенням нових засобів праці, в результаті чого формуються надлишкові товарно-матеріальні запаси і з'являється необхідність скорочення виробництва. Падіння попиту на інвестиції падає, що спричинює уповільнення темпів зростання виробництва.

Середні будівельні цикли Кузнеця викликані періодичним масовим оновленням житла і виробничих споруд та обумовлені необхідністю періодичних великих інвестицій в будівництво.

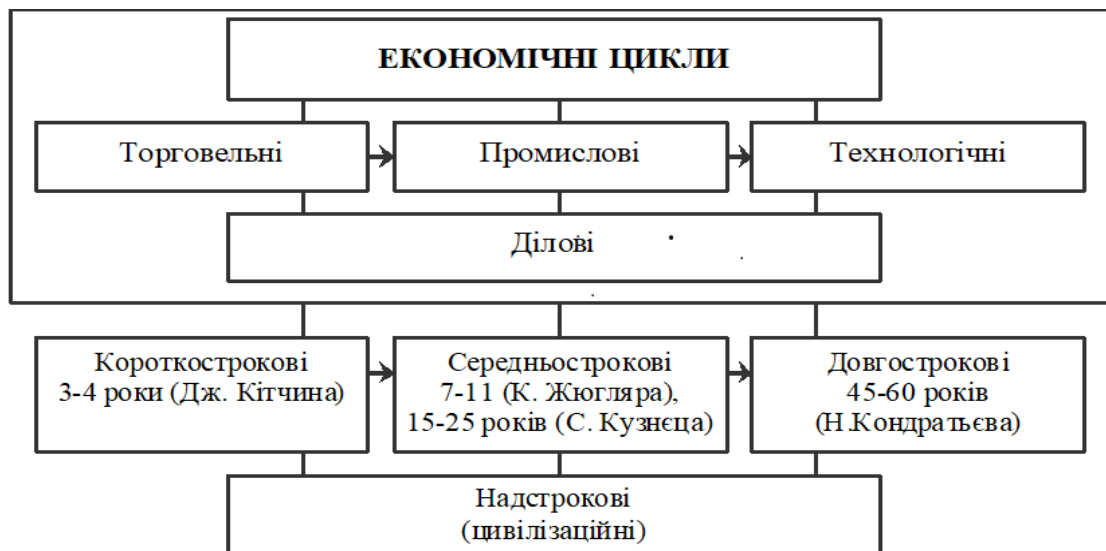

Рис.4. 2. Класифікація економічних циклів

Основні середні цикли Жюгляра пов'язані із зносом і необхідністю оновлення основного капіталу. К. Жюгляр в результаті фундаментального аналізу коливань ставок відсотку і цін дослідив промислові коливання у Франції, Великобританії та США та виявив, що середній термін служби основного капіталу визначає зміни попиту на обладнання, масштаби оновлення обладнання і тривалість циклу. Промислові цикли співпадають з коливанням обсягу інвестицій, від яких змінюються основні макроекономічні показники.

Великі цикли кон'юнктури Кондратьєва пов'язані з динамікою технологічних інновацій та НТР (науково-технічних революцій). Виснаження нововведень і технічних рішень, придатних для реалізації, стає причиною спаду. Вихід зі стану спаду вимагає накопичення ресурсів в натуральній і грошовій формі, з'являється можливість радикального інвестування та виходу економіки на фазу підйому. Вони пов'язані з циклічністю в розвитку продуктивних сил суспільства та засобів виробництва. В основі циклу лежить структурне оновлення технологічного способу виробництва. Це відбувається еволюційно, якщо поліпшуються та вдосконалюються існуючі технології, і революційно, якщо відбуваються якісні зміни в реалізації наукових знань у вигляді інновацій або відбуваються НТР. Еволюційний етап продовжується революційним і т.д., завдяки використанню потенціалу існуючих технологій і підготуванню умови для стрибка в їх розвитку та подальшого переходу до нових технологічних засад, які з часом стають еволюційною основою наступного революційного стрибка.

Цивілізаційні цикли Тоффлера мають велику протяжність у часі і охоплюють всю цивілізацію, спричинені на думку дослідника таких циклів Е. Тоффлера низкою фундаментальних змін, що охоплюють всі сфери життя людини і відображаються і на соціальному, і на економічному рівнях.

Всі вищезгадані цикли (див. табл. 4.1) розгортаються у часі хоч і не синхронно, але частково спостерігаються накладання окремих фаз циклів

різних рівнів. В результаті накладання фаз спаду різних циклів відбувається поглиблення кризових явищ в економіках країн світу та затяжна природа періоду виходу з криз, особливо глобальних. Наслідки такого впливу виражаються у нерівномірності світового соціально-економічного розвитку.

Таблиця 4.1.

Основні типи економічних циклів

Тип	Тривалість циклу	Головні особливості
Кітчина	2 – 4 роки	Величина запасів → коливання ВВП, інфляції, зайнятості, комерційні цикли
Жугляра	7 – 12 років	Інвестиційний цикл → коливання ВВП, інфляції і зайнятості
Кузнеця	16 – 25 років	Дохід → імміграція → житлове будівництво → сукупний попит → дохід
Кондратьєва	40 – 60 років	Технічний прогрес, структурні зміни
Форрестера	200 років	Енергія та матеріали
Тоффлера	1000 – 2000 років	Розвиток цивілізацій

4.2. Обґрунтування теорії циклів

Економічний цикл характеризується періодичним підвищенням або падінням ділової активності, що проявляється у невідповідності сукупного попиту сукупній пропозиції. Разом з тим, на протязі циклу зазнають змін цілий ряд економічних показників, таких як темпи зростання ВВП, загальний обсяг продажу, загальний рівень цін, ступінь завантаження виробничих потужностей, рівень безробіття тощо. Напрямки і ступінь змін даних показників формують економічну кон'юнктуру, тому досить часто економічні цикли називають кон'юнктурними.

Щодо причин економічних циклів, то серед науковців не склалось єдності у цьому питанні – в економічній літературі існує безліч теорій і трактувань причин і характеру циклу. Тому можна виділити декілька груп таких теорій.

Перша група теорій пояснює циклічний характер розвитку економіки причинами, що знаходяться поза економічною системою, однак здійснюють на неї певний вплив. Прикладом таких теорій може бути теорія В. Джевонса, який у ХІХ ст. пояснював кризи впливом сонячних плям, що мали одинадцятирічний цикл. Різна інтенсивність сонячної радіації, на думку вченого, визначає відповідні цикли урожайності сільськогосподарських культур, які, у свою чергу, впливають на всю економічну діяльність людей.

Багато економістів пояснюють цикли політичними, військовими і іншими процесами – від космічних до стихійних лих. Ряд теорій пов'язує циклічність із появою науково-технічних винаходів, що носять революційний характер.

Друга група теорій об'єднує прихильників ендогенного механізму циклічних коливань, тобто тих, хто причину циклу пояснює факторами, що діють всередині економічної системи. Одні із економістів даного напрямку пов'язують цикл із порушенням рівноваги між виробництвом і споживанням (Т.Мальтус, Ш. Сімонді, К. Маркс), інші – з факторами грошового обігу

(А.Ган, К.Жуглар, Е.Хансен). Багато вчених вважає цикл породженням проблем, що виникають у сфері виробництва. Це і перевищення виробництва засобів виробництва над предметами споживання (М. Туган-Барановський), і розрив у динаміці інвестицій і заощаджень (Н.Калдор). Існують також і теорії, що виводять цикл із психології економічних суб'єктів, особливо підприємців (А.Пігу, Дж.М.Кейнс).

Численні версії пояснення причин економічних циклів свідчать про складність і незавершеність досліджень у даній області. Однак, теорія на сьогодні має достатньо аргументів на користь того, що економічний цикл – це закономірність розвитку як національної, так і глобальної ринкової економіки, яка у своєму динамічному русі проходить періодично повторювані стадії зростання і спаду ВВП окремих країн та глобального ВВП.

Слід зазначити, що одним із вчених, які заклали основу сучасного розуміння проблеми циклічності ринкової економіки, є видатний український економіст **Михайло Туган-Барановський**. Ще у 1894 році він створив системну теорію періодичності промислових криз, обумовлених циклічністю інвестиційного процесу, що забезпечує довгостроковий підйом швидким розширенням одного або кількох ключових секторів. За теорією Туган-Барановського історія криз в Англії виявляє приливи і відливи економічного життя, що циклічно повторюються. Цикл буває довготривалим або короткочасним в залежності від конкретних економічних умов, що складаються в кожний історичний період. Цикл не представляє собою явища, що управляється математичним законом, оскільки кризи в Англії ХІХ ст. повторювались з інтервалом від 7 до 11 років.

Рух є періодичним у тому сенсі, що відбувалася зміна послідовних фаз процвітання і депресії, виникнення і зникнення яких мають циклічну форму. За своєю сутністю, промисловий цикл можна представити як закон, притаманний самій природі капіталістичної економіки.

Як вказував Туган-Барановський, завдяки наявності грошей і кредиту, усі коливання економіки отримують набагато більший розмах. Але фактори грошового обігу тільки посилюють цикл, оскільки гроші не є основною причиною. Промисловий цикл глибоко коріниться в самій природі капіталістичної економіки і її закономірності роблять цикл невідворотним явищем. Але це ще не пояснює, чому фази процвітання і депресії з такою дивною правильністю змінюють одна одну. Відповідь на це питання впливає саме з історії промислових циклів у Великій Британії.

На думку Туган-Барановського, найбільш характерною особливістю промислових коливань є той факт, що зміни цін на залізо співпадають з фазами циклу. Ціна заліза незмінно висока у часи процвітання і незмінно низька при депресії. Ціни інших продуктів коливаються далеко не так закономірно. Це вказує на існування тісного зв'язку між коливаннями попиту на залізо і фазами циклу. Попит на залізо збільшується у період процвітання і скорочується у період депресії. Але залізо являє собою головний матеріал, що використовується у виробництві засобів виробництва. За станом попиту на залізо можна судити й про попит на знаряддя виробництва у цілому. Значить,

висхідна фаза циклу характеризується збільшенням попиту на засоби виробництва, низхідна фаза – скороченням цього попиту.

Ці ідеї послуговували відправною точкою у розробці концепції довгохвильових коливань М. Кондратьєвим.

4.3. Великі цикли кон'юнктури та їх наслідки

Микола Кондратьєв (1892-1938), вивчивши та обробивши методами математичної регресії величезний емпіричний матеріал, який відображав соціально-економічний розвиток Німеччини, Франції, Британії та США з кінця XVIII до 20-х років XX ст. та зіставивши індекси товарних цін, курси цінних паперів, рівні зарплати, показники обігу зовнішньої торгівлі тощо, дійшов висновку про наявність у динаміці соціально-економічних процесів закономірних великих циклів кон'юнктури, кожен з яких має дві хвилі – підвищувальну й понижувальну. Кондратьєв визначив приблизні часові межі кожного із циклів й описав закономірності обох типів складових «довгих хвиль» (одночасно охарактеризувавши середні та короткі хвилі економічної кон'юнктури, які мають інші закономірності).

Вважаючи, що інвестиції здійснюються з метою максимізації прибутку, а техніка й технології підвищують продуктивність праці, М. Кондратьєв продемонстрував, що в економіці періодично виникають стани масового нагромадження капіталу та його інвестування в нову техніку й технології. Ці процеси відхиляють економічну систему від рівноважних станів. Розглядаючи ці відхилення на емпіричних фактах розвитку різних країн за 100-150 років, М. Кондратьєв відкриває підпорядкованість економічного розвитку великим циклам кон'юнктури з амплітудою від 45 до 60 років і доводить, що вони пов'язані з хвилями технічних винаходів та їх практичним застосуванням.

Власне М. Кондратьєвим у економічному розвитку упритул до 20-х років XX ст. було виокремлено дві неповні хвилі, які характеризувалися підйомами 1789–1814 рр., 1849–1873 рр. та 1896–1920рр., що супроводжувалися спадами 1814–1849 рр. і 1873–1896 рр. Виокремлюючи ці періоди, вчений підкреслює їх емпіричний характер і вказує, що як такі, вони позбавлені точності і, без сумніву, припускають виключення. М. Кондратьєв доводить, що кожній зростаючій хвилі довготермінового циклу передують (або мають місце на її початку) значні зміни в умовах господарського життя суспільства, що знаходять свій прояв в глибоких змінах техніки виробництва й обміну, яким, у свою чергу, передують значні технічні винаходи й відкриття.

Таблиця 4.2 надає інформацію щодо тих техніко-технологічних змін, які революційним чином вплинули на розвиток суспільства й заклали основу великим циклам кон'юнктури. Поштовхом до розвитку за теорією М. Кондратьєва слугують технічні винаходи та послідуєчі зміни технології, які у подальшому отримують своє практичне втілення в нових засобах виробництва та формах його організації, що характеризуються більшою продуктивністю. Завдяки цьому відбувається потужне економічне зростання, описане вченим через механізм зростаючої хвилі довгострокового економічного циклу.

Таблиця 4.2

Техніко-технологічні складові зростаючих хвиль Кондратєвських циклів

Зростаюча хвиля довготермінового циклу	Технічні винаходи, що передують зростаючій хвилі	Широке практичне застосування винаходів протягом зростаючої хвилі
Зростаюча хвиля першого циклу (кінець 80-х – поч. 90-х рр. XVIII ст. до 1810-1817 рр.	Винахід механічної прялки «Дженні» (Дж. Харгрівс, 1733) та її удосконалення К. Вудом (1772), створення мюльль-машини (С. Кромптон, 1783), механічного ткацького станка (Е. Картрайт, 1785), парової машини Уатта (1782). Розробка технології виплавки чугуну на коксі (А. Дербі, 1735) та винахід пудлингової печі Г. Кортом (1784).	Промислова революція в Англії, що ознаменувалася заміною у виробництві робочих рук машинами.
Зростаюча хвиля другого циклу 1844 -1855 рр. до 1870-1875 рр.	Удосконалення паровоза (1824), винахід турбіни (1824-1827), парового насоса (1840), парового молота (1842), ротаційного преса (1846), електричного човна (1834), електромагнітного телеграфу (1832), телеграфу Морзе (1837), печей, що працюють на генераторному газі (1838), швейної машини (1847). Використання портландського цементу (1824), початок видобутку чилійської селітри (1830). Конструювання жатки (1831). Виробництво першого автомобіля (1831), колісного парохода (1836). Відкриття індукції (Фарадей, 1832), гальванопластики (Якобі, 1833). Розробка процесу буріння потоком води високого тиску (1846) та створення кабелю (1848).	Бурхливий розвиток залізничного і водного транспорту в Англії і Франції, поява нових галузей промисловості та поліпшення методів виробництва. Вихід на світову арену США.
Зростаюча хвиля третього циклу 1891 -1896 рр. до 1914-1920 рр.	Винаходи динамо-машини Грамма (1870), вакуум-насоса Шпренгеля (1875), машини для отримання аміаку (1875), свердильного станка (1875), газового мотора (1876), електропередачі з постійним током (1877), електричного телефона (1877), розробка Томасівського способу виробництва сталі (1878), винахід повітряного тормоза Вестингауза (1879), електричного локомотиву Сіменса (1878), відкриття азотисто-водної кислоти (1880), електричної залізничної дороги (1880), електричного трамвая (1881), трансформатора (1882), бездимного порошу (1884), дирижабля Ренара і Кредса (1884), бензинового двигуна (1885), електричного підйомника (1887), електропередачі змінного току (1891), безпровідного телеграфу (1892), мотора Дизеля (1893), аероплана (1895), подвійної парової машини (1898). Розробка технології електрозварювання й кування (1881-1889), електроплавлення металу (1892).	Глибокий переворот у сфері хімічної та електричної промисловості, за яким прослідували кардинальні зміни в моторній техніці, силових і робочих машинах, техніки освітлення і зв'язку. Економічне лідерство США та Німеччини.

Така періодизація техніко-технологічного розвитку поєднується М. Кондратьєвим з двома умовами: по-перше, наявністю власне науково-технічних відкриттів і винаходів і, по-друге, з господарськими можливостями їх застосування на практиці. Вчений переконує, що спрямованість й інтенсивність науково-технічних відкриттів є функцією запитів практичної дійсності й попереднього розвитку науки і техніки. На його думку, спочатку мають з'явитися економічні умови для застосування відкриттів, без яких вони можуть довготривалий період залишатися бездіяльними. Таким чином, протягом приблизно двох десятиріч перед зростаючою хвилею великого циклу помічається пошвавлення у сфері технічних винаходів. Перед початком і на самому початку зростаючої хвилі помічається широке застосування цих винаходів у сфері промислової практики, яке пов'язане з реорганізацією виробничих відносин. Початок великих циклів зазвичай співпадає з розширенням орбіти світових економічних зв'язків.

Ще одним із варіантів періодизації соціально-економічного розвитку в рамках великих кон'юнктурних циклів є концепція техніко-економічних парадигм К. Перес. Базуючись на ідеях М. Кондратьєва, Й. Шумпетера та К. Фрімена венесуельська дослідниця запропонувала новий підхід, в якому обґрунтувала взаємозв'язок зміни базових технологій, що визначають економічне зростання, із розвитком інших сфер суспільства.

Техніко-економічна парадигма – це комплекс промислових секторів та відповідна до них інституціональна та фінансова структури, інфраструктура, а також соціально-політичний клімат та специфічна система відносин між працею і капіталом, яка сформувалася на основі впровадженого на фазі депресії пучка базисних технологічних інновацій. Тобто, дане поняття фактично поєднує у собі елементи техніко-економічної та інституційної складових суспільства, які, з одного боку, органічно взаємодіють та взаємодоповнюють одне одного, а, з іншого – мають власні, відмінні та суперечливі механізми розвитку.

Техніко-економічна парадигма пов'язується К. Перес із технологічною революцією – «потужним кластером нових технологій, продуктів і галузей, що здатні викликати піднесення в економіці і породити довгострокову тенденцію до розвитку. Це сукупність тісно взаємопов'язаних технічних новацій, що містять важливий низьковитратний ресурс широкого застосування – часто джерело енергії, іноді ключовий матеріал, а також нові продукти і процеси, нову інфраструктуру... кожна із даних сукупностей технічних проривів розповсюджує свій вплив далеко за межі галузей і секторів економіки, де вони власне виникли... містить набір взаємопов'язаних технологій широкого застосування й організаційних принципів, що приводять до квантового скачка в потенційній продуктивності для практично всіх видів економічної діяльності» [10, с. 30]. Тобто, у ході технологічної революції має місце «великий імпульс розвитку», який швидко розповсюджується по всьому світу, породжуючи нові технології та створюючи нові умови для їхнього застосування через формування більш ефективної інфраструктури. Услід за цими змінами слідують

зміни в інституціональній системі суспільства, викликаючи до життя нові економічні, політичні та правові інститути, що сприяють виникненню нових політичних ідей та стратегій державного розвитку. Розглядаючи економічну історію останніх століть, К. Перес виокремлює в ній послідовну зміну п'яти техніко-економічних парадигм. Кожна із цих парадигм відображає технологічні революції, що змінюють одна одну, викликаючи до життя експансію нових продуктів, галузей та інфраструктур (таблиця 4.3).

Таблиця 4.3

П'ять послідовних технологічних революцій, 1970-2000-ті рр.

Технологічна революція та її поширена назва	Країна або країни економічного «ядра»	Великий вибух, що розпочав революцію	Рік
Перша (промислова революція)	Великобританія	Відкриття фабрики Аркрайта в Кромфордї	1771
Друга (епоха пару та залізних доріг)	Великобританія (розповсюдилась на континентальну Європу й США)	Випробування парового локомотива «Ракета» для залізниці Ліверпуль-Манчестер	1829
Третя (епоха сталі, електрики та важкої промисловості)	США і Німеччина, що переймають ініціативу у Великобританії	Відкриття сталеливарного заводу Е. Карнегі в м. Пітсбург (штат Пенсильванія)	1875
Четверта (епоха нафти, автомобіля і масового виробництва)	США, (спочатку з Німеччиною, яка конкурує із США за світове лідерство), а потім розповсюджується на всю Європу	Перша «Модель-Т» вироблена в Детройті (штат Мічиган) на заводі Г. Форда	1908
П'ята (епоха інформації і телекомунікацій)	США (розповсюджується на Європу і Азію)	Вироблено перший мікропроцесор Intel в м. Санта-Клара (штат Каліфорнія)	1971

Як слідує із таблиці 4.3, кожна технологічна революція базується на своєрідному ключовому факторі – ресурсі, головними властивостями якого є невисока відносна вартість, необмежена пропозиція, потенційна здатність проникати в інші сфери економіки. Це дозволяє знизити вартість інших продуктів, що виробляються, а також перетворювати працю й капітал, що застосовуються у виробництві. Дослідниця говорить про те, що ключові фактори розвиваються еволюційно. І тільки завдяки тому, що вичерпання старої парадигми супроводжується інерцією відповідних їй соціальних та інституційних механізмів, створюються непереборні бар'єри для потенційного зростання нової техніко-економічної парадигми і, відповідно, економіка входить у кризовий стан.

Власне із кризи й розпочинається початок кожної хвилі тривалістю 48-68 років, що відповідає довгостроковим циклам Кондратьєва. За кризою слідує фаза депресії, на якій загострюються структурні протиріччя економічної системи, що у подальшому провокують конфлікт техніко-економічної та

інституціональної сфер. Техніко-економічна система розвивається більш динамічно під впливом прагнення підприємців до максимізації прибутку, у той час як інституціональні зміни носять більш помірний характер.

Досягаючи межі економічного зростання, господарська система набуває стану, коли взаємодія технічної та економічної сфер започатковує утворення нової парадигми, яка знову революційно змінює виробничу систему. Старі соціальні та інституційні механізми, що пристосувалися до старої парадигми, не в змозі бути адекватними новій структурі інвестицій, ринковій поведінці тощо. Вони витісняються процесом дифузії (поширення) нової техніко-економічної парадигми. Зміна парадигми зумовлює радикальну зміну звичного типу інженерного та управлінського мислення відносно ефективної господарської практики. Тому після депресії розпочинається період бурхливого економічного зростання, з'являються нові інноваційні товари, що слугують каталізатором до оновлення різних галузей економіки (етап «впровадження»). Далі вступає в силу фаза швидкого розповсюдження нових товарів і масштабного інвестування, що супроводжується піднесенням нових галузей техніко-економічної системи і зростанням ринків (етап «агресії»). Саме ці два етапи створюють переломний момент у розвитку, своєрідну поворотну точку, після якої розпочинається розгортання нової техніко-економічної парадигми. На третьому етапі – «етапі синергії» – економічне зростання триває вже за умов, коли виробнича система повністю підкоряється новій парадигмі. Після цього слідує етап зрілості – період, протягом якого провідні галузі починають зустрічатися з перенасиченням ринків.

Третій підхід до періодизації техніко-економічного розвитку набув широкого поширення в пострадянській економічній науці і пов'язує цей розвиток із зміною так званих технологічних укладів. Автори даної теорії у своєму баченні закономірностей техніко-технологічного розвитку відштовхуються від теорії довгих хвиль М. Кондратьєва, однак залучають до аналізу інноваційну теорію Й. Шумпетера, послідовно проводячи думку про важливість прикладного аспекту винахідництва. Згідно такого підходу економічна система характеризується наявністю стійких технологічних ланцюгів, що поєднують сполучені один з одним технологічні сукупності різних типів, які здійснюють послідовні переділи деякого набору ресурсів від видобутку корисних копалин до виробництва предметів кінцевого споживання.

Кожна технологічна сукупність, тобто технологічно сполучені виробництва, що складаються зі спеціалізованих технологічних процесів, у свою чергу пов'язана з багатьма суміжними, з'єднуючи, таким чином, кілька однотипних технологічних ланцюгів в технологічні уклади. Останні є цілісними й локально стійкими утвореннями, сукупністю технологічно пов'язаних виробництв, в рамках яких здійснюється замкнений цикл, що включає видобуток, отримання первинних ресурсів і випуск кінцевих продуктів, що відповідає певному типу суспільного споживання. Зважаючи на те, що кожний технологічний уклад характеризується однаковим технологічним рівнем включених в нього виробництв, кваліфікації кадрів та однорідністю виробничих ресурсів, які використовуються в економічних процесах, то

технологічною закономірністю людства є розвиток та послідовна зміна технологічних укладів.

На основі історико-економічного аналізу особливостей розвитку найбільш економічно розвинутих країн світу послідовниками даної теорії було виділено декілька технологічних укладів, які послідовно домінували і визначали особливості технологічної бази економічного розвитку на відповідному історичному етапі (таблиця 4.4).

Таблиця 4.4

Характеристики технологічних укладів

ТУ	Період домінування	Базові технологічні процеси	Базові виробництва
1	1790-1830	Водяний двигун, текстильні машини	Текстильна промисловість, текстильне машинобудування, виплавка чавуну та обробка заліза, будівництво магістральних каналів
2	1840-1880	Паровий двигун, станки	Залізничне будівництво і транспорт, машинобудування, вугільна промисловість, паровозобудування, верстатно-інструментальна промисловість, чорна металургія
3	1890-1930	Електродвигун, застосування сталі	Електричне, електротехнічне та важке машинобудування, виробництво і прокат сталі, лінії електропередач, важке озброєння, кораблебудування, неорганічна хімія
4	1940-1970	Двигун внутрішнього згорання, енергоємні технології на використанні нафтопродуктів	Автомобілебудування, тракторобудування, кольорова металургія, виробництво товарів тривалого використання, синтетичні матеріали, органічна хімія, виробництво і переробка нафти
5	1970-2010	Мікроелектронні компоненти	Електронна промисловість, програмне забезпечення, числова техніка, авіаційна та космічна промисловість, телекомунікації, оптичні волокна, роботобудування, інформаційні послуги
6	2010-2050	Нанотехнології	Наноелектроніка, молекулярна і нанофотоніка, наноматеріали і наноструктуроване покриття, оптичні наноматеріали, наногетерогенні системи, нанобіотехнології, наносистемна техніка, нанообладнання

Як слідує із даної таблиці, що відтворює етапність технологічного розвитку, провідні галузі та види діяльності, які забезпечують максимальні темпи економічного зростання на відповідному історичному етапі розвитку складають ядро даного технологічного укладу, а технологічні нововведення, що сформували це ядро – його ключові фактори. Майбутній технологічний уклад формується в складі попереднього і, за мірою того, як останній втрачає свою

ефективність у забезпечені довгострокового економічного зростання, поступово, через відповідне нове ядро, набуває ролі провідного.

Австро-американський економіст **Йозеф Шумпетер** висунув ідею перенакопичення капіталу, пов'язавши це явище з технічним прогресом. Він вважав, що економічне зростання є циклічним процесом, зумовленим стрибкоподібним характером інновацій (нововведень), а також розбив великі цикли кон'юнктури на інші дві складові – **інноваційну та імітаційну**. Він також висунув гіпотезу, що в одну «довгу хвилю» М. Кондратьєва вкладається шість середньострокових циклів Жугляра, а кожний із останніх включає три короткострокових цикли Кітчина.

4.4. Глобальна фінансова криза та її регулювання

Найвищий рівень глобалізації досягнуто саме у **фінансово-інвестиційній сфері**. Адже сьогодні загальновідомим став факт перевищення у декілька разів річних обсягів фінансово-грошових потоків світової економіки (більше \$600 трлн.) у порівнянні з її матеріальними потоками, включаючи ринки товарів і послуг, що відображає **світовий валовий продукт** (СВП 2021 р. – близько \$89 трлн.).

Це породжує механізм **блукаючих фінансових криз**, найбільш відомими з яких стали мексиканська криза 1994–1995 рр., криза в країнах Південно-Східної Азії 1997–1998 рр. з суттєвим її впливом на світові фінансові ринки, внутрішній дефолт 1998 р. у Росії, який особливо вплинув на країни СНД, у тому числі на Україну, зовнішній дефолт 2001 р. в Аргентині. А у світлі кризи 2008–2011 рр. можна сказати, що дефолт відбувся і у банківській сфері Ісландії, у бюджетній сфері Греції та Ірландії і цілком можливий у різних країнах світу, включаючи й Україну.

Виробнича криза виникає після фінансової. Так після:

- глобальної фінансової кризи 1970–1971 рр. відбулася рецесія 1973–1974 рр., спровокована «нафтовим шоком»;
- фінансової кризи 1980–1981 рр. з максимальною ціною на нафту в \$90 США за барель – рецесія 1982 р. (в США спад ВВП на 3%), після якої у США було запроваджено антикризову політику під назвою «рейганоміка»;
- фінансової кризи 1987–1988 рр., коли тільки за один день (19 жовтня 1987 р.) індекс Dow Jones упав на 22,6% – рецесія 1990–1991 рр. при абсолютному спаді ВВП СРСР, а у постіндустріальних США, де у ці роки впала промисловість на 8-9%, ВВП не мав абсолютної рецесії за рахунок розвинутої інфраструктури, але ці економічні негаразди все ж мали політичний наслідок у формі програшу виборів у США Дж. Бушем;
- фінансової кризи 1997–1998 рр. – рецесія 2000–2001 рр.;
- фінансової кризи 2006–2008 рр. (ринків нерухомості, біржової та банківської) – рецесія світової економіки.

Масштаби і глибина світової фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр. показали, що криза означала не тільки кризу в сфері фінансів, виробництва і

управління, але й кризу системи цінностей сучасних суспільств. Але її позитивний вплив має проявитися в тому, що світове співтовариство для свого розвитку повинне переглянути існуючі економічні пріоритети і цінності, мотиви людської діяльності, споживчі стандарти.

Світова практика свідчить, що серед інструментів державного антициклічного (стабілізаційного) регулювання найбільшу ефективність продемонстрували інструменти монетарного характеру (зниження відсоткової ставки, зниження норми обов'язкових банківських резервів та ін.), фіскального типу (зниження ставок податків на прибутки підприємств і доходи громадян, збільшення частки державних витрат з метою стимулювання інноваційної діяльності тощо), заходи, спрямовані на поживлення інвестиційної активності (стимулювання житлового будівництва, проведення політики прискореної амортизації, надання різноманітних пільг при встановленні нового устаткування та ін.).

Застосування та активізація антициклічних інструментів може досягатися у різний спосіб — через здійснення дискреційних заходів макроекономічної політики, що потребують прийняття відповідних політичних чи управлінських рішень з боку уряду країни, або ендогенно, за посередництвом автоматичних стабілізаторів ринку. Загалом усі ці заходи спрямовані на регулювання грошової пропозиції, податкових надходжень, державних видатків, особистих доходів населення, доходів корпорацій тощо залежно від фази економічного циклу.

Але, потрібно відзначити, що і в XXI ст. на теоретико-методологічному рівні концепція «антикризового управління» ще не сформувалася остаточно. Вона є складною, та, в значній мірі суперечливою й дискусійною, що є наслідком відсутністю загальноприйнятої точки зору вчених щодо змісту, який включає дана категорія. Дуже важливо оцінити вплив головних факторів на природу тих чи інших циклів, з одного боку, та характер і детермінізм їх перебігу і здійснення – з іншого. Економічні цикли мають універсальні риси і ознаки, що водночас не обумовлює однаковості їх перебігу в різних країнах.

В сучасних умовах виділяють три основні типи факторів, що впливають на циклічність економічного розвитку:

- шоки пропозиції, що спрямовані насамперед на виробничо-технологічний бік економічної системи. Сюди належать технологічні нововведення, кліматичні зміни, природні стихії, отримання доступу до нових джерел сировини, коливання світових цін на основні види природних ресурсів;

- політичні шоки пов'язані з діями урядів, з розробкою і реалізацією макроекономічної політики, що впливає переважно на попит шляхом регулювання грошової маси, обмінного курсу, фіскальної політики;

- шоки в попиті приватного сектору на рівні фірм, підприємств та домашніх господарств можуть бути спровоковані інвестиційними змінами, коливаннями споживчого попиту, інфляційними очікуваннями тощо. Усі три види шоків можуть мати як внутрішні, так і зовнішні корені й джерела.

Реалії XXI століття доводять, що панівна до останнього часу в наукових

та урядових колах ліберальна ідеологія, яка заперечувала надмірне втручання держави в економічні процеси, за сучасних умов кризового економічного розвитку потребує свого суттєвого оновлення. Практикою вже доведено неефективність даної системи поглядів, на користь чого свідчать розгортання багатьох національних програм бюджетного стимулювання сукупної ділової активності, які являють собою різновид дискреційної фіскальної політики, та активізація емісійного інструменту дискреційної монетарної політики за умови обмеженості потенційного стабілізаційного впливу важеля відсоткових ставок центральних банків. Разом з тим, традиційно використовувана протягом минулих економічних рецесій антициклічна монетарна політика, як у формі дискреційного впливу, так і регламентованого на основі монетарних правил, у теперішній ситуації глобального кризового розвитку виявляє свій обмежений потенціал. Водночас цілком виправданим і перспективним є застосування й подальше удосконалення політики автоматичної фіскальної стабілізації, яка базується на розбудові цілої низки антициклічних інструментів, циклічно чутливих відносно динаміки основних макроекономічних індикаторів і здатна погашати значну частку варіації економічного циклу.

ВИСНОВКИ

1. Глобальна світова економічна система має нелінійний, циклічний або хвильовий характер свого розвитку. Економічний цикл – це періодичне повторення протягом певного періоду часу процесів піднесення і спаду в економіці.

2. В економічній науці домінують дві групи теорій, які пояснюють циклічний характер розвитку економіки: перша група об'єднує прихильників екзогенного (причинами циклічності є фактори, що знаходяться поза економічною системою, однак здійснюють на неї певний вплив) та ендегенного (причину циклу пояснюють факторами, що діють всередині економічної системи) механізму циклічних коливань.

3. Великі цикли кон'юнктури Кондратьєва пов'язані з динамікою технологічних інновацій та НТР (науково-технічних революцій). В основі циклу лежить структурне оновлення технологічного способу виробництва.

4. Концепція техніко-економічної парадигми пояснює циклічність світового розвитку закономірностями протікання технологічних революцій, які надають потужний імпульс розвитку, який швидко розповсюджується по всьому світу, породжуючи нові технології та створюючи нові умови для їхнього застосування через формування більш ефективної інфраструктури. Услід за цими змінами слідує зміни в інституціональній системі суспільства, викликаючи до життя нові економічні, політичні та правові інститути, що сприяють виникненню нових політичних ідей та стратегій державного розвитку.

5. Теорія технологічних укладів, під яким розуміється сукупність технологічно пов'язаних виробництв, в рамках яких здійснюється замкнений цикл, що включає видобуток, отримання первинних ресурсів і випуск кінцевих

продуктів, обґрунтовує закономірність розвитку суспільного виробництва шляхом послідовної зміни технологічних укладів.

6. Особливістю циклічного характеру розвитку сучасних глобальних ринків є розгортання механізмів блукаючих фінансових криз, які породжують виробничі кризи в масштабах світової економіки.

7. В рамках антициклічної (стабілізаційної) політики національних держав та їх об'єднань спостерігається посилення ролі дискреційної фіскальної політики та активізація емісійного інструменту дискреційної монетарної політики.

Питання для обговорення

1. Природа економічних циклів та їх різновиди.
2. Історичний аспект розвитку кризових явищ.
3. Передумови глобальної економічної кризи.
4. Характер протікання глобальної економічної кризи.
5. Вплив глобальної економічної кризи на держави з різним рівнем соціально-економічного розвитку.
6. Секторальний вимір наслідків глобальної економічної кризи.
7. Проблеми формування дієвих механізмів антициклічного регулювання глобальної економіки.
8. Роль США в глобальній економічній кризі.
9. Вплив глобальної економічної кризи на економіку Китаю.

ВПРАВИ ДО ТЕМИ 4

Вправа 1. Для кожного із наведених положень, знайдіть відповідний термін або поняття серед перелічених нижче.

1. Комплекс промислових секторів та відповідна до них інституціональна та фінансова структури, інфраструктура, а також соціально-політичний клімат та специфічна система відносин між працею і капіталом, яка сформувалася на основі впровадженого на фазі депресії пучка базисних технологічних інновацій.

2. Заходи держави, націлені на вирівнювання циклічних коливань в економіці.

3. Фаза економічного циклу, для якої характерно скорочення обсягів виробництва, зростання безробіття, зниження цін.

4. Сукупність певних станів національної економіки, що регулярно повторюються і проявляються у розширенні і скороченні обсягів виробництва.

5. Фаза економічного циклу, для якої характерно розширення виробництва, зростання завантаженості виробничих потужностей, скорочення розмірів безробіття, зростання цін.

6. Цілісні й локально стійкі утворення, сукупність технологічно пов'язаних виробництв, в рамках яких здійснюється замкнений цикл, що

включає видобуток, отримання первинних ресурсів і випуск кінцевих продуктів, що відповідає певному типу суспільного споживання.

7. Фаза економічного циклу, в якій економіка досягає критичних рівнів обсягів виробництва, зайнятості, заробітної плати.

8. Нестійкість, різноспрямована мінливість основних макроекономічних показників, характерна для певних проміжків часу.

Терміни і поняття:

а) спад;	д) техніко-економічна парадигма;
б) економічні коливання;	е) пожвавлення;
в) економічний цикл;	ж) технологічний уклад;
г) депресія;	к) політика стабілізації.

Вправа 2. У наведених нижче завданнях знайдіть єдиний варіант правильної відповіді.

1. Яке з наведених тверджень є вірним?

- а) циклічність є її закономірністю економічного розвитку;
- б) циклічність характерна для країн з невисоким рівнем економічного розвитку;
- в) циклічність є наслідком неефективної макроекономічної політики;
- г) циклічність характерна лише для високо розвинутих країн.

2. Як визначається сутність економічного циклу?

- а) період часу, протягом якого спостерігаються різноспрямовані зміни в основних макроекономічних показниках;
- б) послідовне проходження національною економікою усіх стадій позитивної економічної динаміки;
- в) сукупність певних станів економічної активності, які періодично повторюються у національній економіці;
- г) правильна відповідь відсутня.

3. Яка послідовність проходження стадій середньострокового економічного циклу є найбільш характерною?

- а) піднесення – депресія – пожвавлення – спад;
- б) піднесення – спад – депресія – пожвавлення;
- в) пожвавлення – депресія – спад – піднесення;
- г) спад – депресія – піднесення – пожвавлення.

4. Кому зазвичай відводиться першість у розробці теорії «довгих хвиль» в економіці?

- а) Й. Шумпетеру;
- б) М. Туган-Барановському;
- в) М. Кондратьєву;
- г) І. Фішеру.

5. Якою зазвичай вважають тривалість середньострокового циклу (років)?

- а) 1,5 – 3;
- б) 3 – 5;
- в) 7 – 11;
- г) 10 – 20.

6. Якою зазвичай вважають тривалість довгострокового циклу (років)?

- а) 65 – 80;
- б) 10 – 15;
- в) 15 – 30;
- г) 50 – 60.

7. Як ще називається середньостроковий цикл?

- а) цикл Кітчина;
- б) цикл Жугляра;
- в) цикл Кузнеця;
- г) цикл Кондратьєва.

8. Як ще називається короткостроковий цикл?

- а) цикл Кітчина;
- б) цикл Жугляра;
- в) цикл Кузнеця;
- г) цикл Кондратьєва.

9. На якій фазі «довгої хвилі» відбувається масове розповсюдження нових технологій, зародження і розвиток нових провідних галузей економіки?

- а) підйому;
- б) спаду;
- в) депресії;
- г) вірна відповідь відсутня.

10. Які базові технологічні процеси визначали функціонування п'ятого технологічного укладу?

- а) паровий двигун;
- б) нанотехнології;
- в) мікроелектронні компоненти;
- г) двигун внутрішнього згорання.

11. Які базові технологічні процеси визначали функціонування шостого технологічного укладу?

- а) паровий двигун;
- б) нанотехнології;
- в) мікроелектронні компоненти;
- г) двигун внутрішнього згорання.

Вправа 3. Визначте, яке з положень правильне, а яке помилкове.

1. Циклічність є закономірністю розвитку глобальної економіки.
2. Причинами циклічності є виключно ендогенні економічні фактори.
3. Теорія «довгих хвиль» була створена у ХІХ столітті.
4. «Довга хвиля» має дві фази свого протікання.
5. Тривалість циклу Кітчина – 7-11 років.
6. Автором концепції техніко-економічних парадигм є К. Перес.
7. Зростаюча хвиля третього циклу Кондратьєва характеризувалася бурхливим розвитком залізничного і водного транспорту в Англії і Франції в середині ХІХ століття.
8. За теорією технологічних укладів зараз світова економіка розвивається на основі шостого технологічного укладу.
9. Особливістю глобальних криз кінця ХХ початку ХХІ століття є блукаючі фінансові кризи.
10. Специфікою сучасної стабілізаційної політики є зменшення ролі держави в процесі регулювання економічних циклів.

5. ГЛОБАЛЬНІ РИНКИ ТА МЕХАНІЗМ ЇХ ФУНКЦІОНУВАННЯ

На сьогодні глобальна економіка та її домінуючий компонент – глобальний ринок – становить одну із найскладніших систем сучасності. Міжнародні ринки є сукупністю тих ринків, що вийшли за національні межі. Формування міжнародних ринків відбувається вже після становлення ринків національних, які, взаємодіючи між собою, пов'язуються системою міжнародних економічних відносин. В сучасних умовах міжнародні ринки все більше набувають рис цілісності і перетворюються на ринок глобальний.

5.1. Структура та механізм функціонування глобального ринку

Глобальний ринок є феноменом товарного виробництва, що переріс національні кордони. Розширення національного виробництва призвело до пошуку інших, окрім національного, закордонних ринків. Відтак, частка продукції починає продаватися за межами національного виробництва, що відображає завершення формування національного ринку та формування спочатку міжнародного (в розумінні ринку, де мають місце відносини купівлі-продажу товарів двох і більше країн), а потім і світового, формування якого завершилося у XIX-XX ст., і нарешті, сучасного – глобального (всепланетарного) ринку.

Маючи теоретичне походження і підґрунтя, за відсутності повного реального втілення, дефініція «глобальна економіка» залишається багато в чому абстрактним (на кшталт мікро- і макроекономік) і найбільш дискусійним поняттям. Це стосується і похідних від неї визначень «глобальний ринок», «глобальна конкуренція» тощо.

В найбільш загальному розумінні, глобальний ринок, як і ринок світовий, – це сукупність національних ринків окремих країн, що пов'язані між собою міжнародними економічними відносинами.

На думку вітчизняних науковців, глобальний ринок, з одного боку, є механізмом забезпечення глобальної факторної мобільності з вільним доступом до матеріальних і нематеріальних ресурсів розвитку, що безперервно функціонує, а з другого – самовідтворювальним механізмом врівноваження глобального попиту і глобальної пропозиції¹⁷.

При цьому глобальний попит відображає бажання, потреби і можливості сукупного споживача придбавати необхідні товари і послуги за інтернаціоналізованою ціною без обмежень за обсягами, номенклатурою і територіями. При цьому відбувається гомогенізація споживчих вимог під впливом глобальних торгових марок і брендів, а глобальний ринок насичується

¹⁷ Ресурси та моделі глобального економічного розвитку : монографія / [Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, А. М. Колот, Я. М. Столярчук, та ін.] ; за заг. ред. докторів екон. наук, професорів Д. Г. Лук'яненка та А. М. Поручника. — К. : КНЕУ, 2011 – С. 85-86.

стандартизованими товарами і послугами, чому сприяє усунення торговельних бар'єрів, зокрема, у межах СОТ; гармонізація законодавства, а саме, із захисту об'єктів інтелектуальної власності; розвиток інформаційно-рекламних технологій; глобальна консолідація бізнесу..

Глобальне пропонування характеризується спроможністю суб'єктів глобальної економічної системи забезпечувати ринок товарами і послугами в адекватних глобальному попиту обсягах, номенклатурі і цінах.

На глобальному ринку *конкуренція* залишається головним фактором розвитку та складовою механізму його функціонування, проте її форми, методи, механізми мотивації зазнають суттєвих трансформацій. Зокрема, О. Швиданенко¹⁸, дослідивши різні аспекти глобальної конкурентоспроможності, зазначає, що нові ознаки *глобальної конкуренції* дають підстави вважати її багатоаспектною економічною ринковою категорією. Вона відображає процес боротьби цивілізацій, регіонів, країн, глобальних комплексних і спеціалізованих галузей, глобальних і транснаціональних компаній, фінансових структур та інших суб'єктів глобального простору за конкурентні переваги в умовах високого рівня монополізації, посилення сукупного впливу раніше ізольованих факторів, поглиблення агресивності учасників та підвищення складності зміни парадигми їх розвитку. При цьому підкреслюється, що нова парадигма конкуренції базується на забезпеченні конкурентних переваг завдяки інтеграції всіх зусиль локальної і глобальної конкуренції. Разом з тим автор наголошує, що, маючи безумовно ринкову форму, глобальна конкуренція орієнтується не на прибуток, як бізнесова діяльність, а на масштаби вивільнених ліквідних ресурсів (організаційних, інтелектуальних, комунікаційних), і основним її змістом є самовідтворення та експансія у чистому вигляді. Тому глобальній конкуренції в цілому притаманний надекономічний характер. Вона відбиває особливості розвитку глобальної економіки та притаманні їй умови боротьби ринкових суб'єктів за конкурентні переваги, за місце кожної країни в ієрархічній інтегрованій світовій піраміді.

Отже, глобалізація зумовлює кардинальну зміну джерел, фундаментальних ознак і факторів конкуренції. З одного боку, це – джерело і стимулятор конкурентного розвитку, а з другого – акселератор суперечностей, конфліктів і криз локального і глобального масштабів. Глобалізаційні виклики ХХІ ст. виявляються в посиленні суспільних суперечностей практично на всіх рівнях – особистісних, корпоративних, міждержавних, глобальних. Виникає феномен глобального ринку як базового елементу глобальної економіки із самовідтворювальними механізмами глобального попиту і пропонування, які ігнорують національні інтереси, кордони і регулятори. Якісно модифікується диспозиція суб'єктів глобального ринку і конкуренції.

Трансформаційний вплив на характер конкуренції в умовах глобалізації справляє й тенденція віртуалізації та створення мережних структур великого бізнесу, який функціонує у глобальному економічному середовищі. В той

¹⁸ Швиданенко О. А. Глобальна конкурентоспроможність: теоретичні та прикладні аспекти : монографія / О. А. Швиданенко. — К. : КНЕУ, 2007. — 312 с.

самий час, найбільш прибутковим/висококонкурентним стає наукомісткий сегмент глобального ринку, що характеризується наддинамічністю внаслідок прогресуючого скорочення часу між винаходом нового товару і його впровадженням, стрімким поширенням інновацій у глобальному масштабі. Загальний обсяг світового ринку високотехнологічних товарів оцінюється у десятки трильйонів доларів зі зростаючими темпами його розвитку. На глобальному ринку виступає, як правило, вже не власне товар у чистому вигляді, а комбінований пакет товарів, послуг та інформації як найефективніший спосіб реалізації інтелектуального капіталу. У результаті лідерство у науково-технологічній та інформаційній сферах стає вирішальним фактором глобальної конкурентоспроможності. Тому дедалі очевиднішою стає, з одного боку, надконцентрація бізнесу зі становленням глобальних корпорацій, олігополій і монополій мережного типу, а з другого – залучення в сферу традиційної конкуренції між ТНК відносно невеликих інноваційних компаній. Виникає якісно новий стан ринку – *гіперконкуренція*, коли швидкість змін правил глобальної гри дозволяє адаптуватись до них лише найбільш дієздатним та активним організаціям різних рівнів, здатних опанувати ускладнені безпрецедентними масштабами механізми формування та використання конкурентних переваг.

Глобальний ринок, з огляду на його характерні ознаки:

- є сферою міжнародного обміну;
- виявляється у міждержавному переміщенні товарів (продуктів та ресурсів) під впливом не тільки внутрішніх, але й зовнішніх попиту і пропозиції;
- формує та застосовує особливу систему цін – інтернаціональні ціни;
- оптимізує використання факторів виробництва, вказуючи виробнику (бізнесу), в яких галузях та регіонах світу вони можуть бути застосовані найефективніше;
- виконує оптимізаційну роль для економіки за рахунок вилучення з міжнародного обміну товарів, які не можуть забезпечити міжнародний стандарт якості за конкурентних цін;
- зумовлює рух товарів та ресурсів не лише економічними факторами, але й зовнішньоекономічною політикою окремих держав та наддержавних регулятивних інститутів глобальної

Глобальний ринок, як системоутворюючий елемент глобальної економіки, на початку XXI століття, являє собою цілісну (а не фрагментарну, як на початку свого становлення) диверсифіковану, багаторівневу, ієрархічну систему. Вона представлена сукупністю форм міжнародного обігу різноманітних товарів та послуг, капіталів та робочої сили. Глобальні ринки є доміантними функціональними структурами сучасної глобальної економічної системи. У взаємодії із сучасною міжнародною інформаційно-комунікаційною системою, вони вирізняються надзвичайною різноманітністю своїх підсистем, окремих елементів та суб'єктів.

За об'єктною ознакою у *структурі глобального ринку узагальнено виділяють такі сегменти* (див. рис. 5.1.):

1) ринок товарів і послуг, у т. ч. науково-технічних (зокрема, в межах ринку товарів і послуг можна виокремити ринок технологій та знань, або ж розглядати його як окремих ринок інновацій);

2) фінансовий ринок, який з точки зору термінів дії фінансових інструментів розглядають як сукупність грошового ринку і ринку капіталів. Останній, виступаючи у формі підприємницького капіталу, є найважливішим джерелом довгострокових інвестиційних ресурсів (тому його можна розглядати як окремих ринок інвестицій).

3) ринок праці.

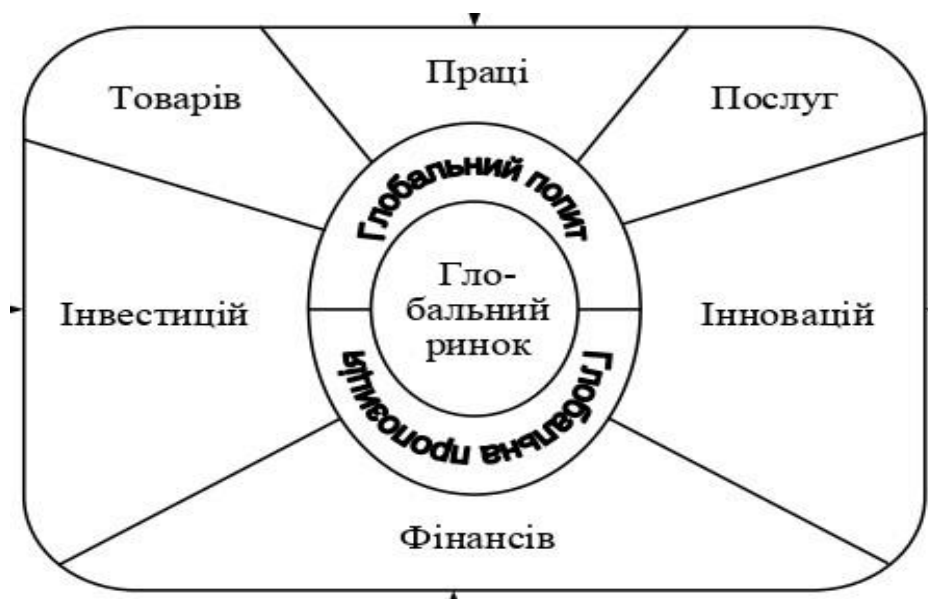

Рис. 5.1. Структура глобального ринку

Таким чином, у структурному плані глобальний ринок інтегрує такі підсистеми:

- національні, транснаціональні та міжнародні (регіональні) ринки;
- факторні ринки і ринки товарів, послуг, інвестицій, інновацій.

Окрім того, до основних елементів складної та багаторівневої системи глобальних ринків належать:

- конкретні ринкові засоби та інструменти, які задіяні у процесах міжнародного обігу різноманітних товарів та послуг, капіталів та робочої сили, : експорт, імпорт, ПІІ, портфельні інвестиції, міжнародний кредит, міжнародний трансфер технологій, національні та світові валюти тощо.

- інфраструктура глобальних ринків, зокрема така її складова як міжнародні комунікаційно-інформаційні системи, які власне і перетворюють традиційний світовий ринок на глобальний у повному сенсі цього поняття (наприклад, SWIFT – світова телекомунікаційна мережа, що об'єднує міжнародну валютно-фінансову систему в глобальну органічну цілісність, надає їй рис глобального характеру);

Рівень глобалізації ринку оцінюється за такими показниками:

- обсяг інтернаціоналізованого (міжнародного) виробництва товарів та

послуг і темпи його зростання порівняно з обсягом і темпами зростання всього валового продукту в світі;

- обсяг і динаміка прямих іноземних інвестицій порівняно з обсягом і динамікою всіх інвестицій (внутрішніх і міжнародних);

- обсяг і динаміка міжнародної централізації капіталу (у вигляді злиття і поглинань компаній між країнами) порівняно із загальними даними про централізацію капіталу (включаючи злиття й поглинання всередині країн);

- обсяг і динаміка великих, складних комплексних міжнародних інвестиційних проектів (проектне фінансування) порівняно із загальними масштабами подібних проектів (і внутрішніх, і міжнародних), наскільки дозволяє наявна статистика;

- обсяг усієї міжнародної торгівлі товарами й послугами й темпи його зростання порівняно з валовим продуктом;

- дані про міжнародні операції з патентами, ліцензіями, ноу-хау;

- обсяг і динаміка міжнародних операцій банків і інших кредитних установ порівняно із загальним обсягом і динамікою всіх їхніх операцій;

- обсяг і динаміка міжнародних фондових ринків порівняно із загальними розмірами таких ринків і темпами їхнього зростання (портфельні інвестиції: загальні й міжнародні), причому доцільно розрізняти основні сегменти цих ринків: облігації й інші боргові зобов'язання (державні та приватні), акції, похідні цінні папери (ф'ючерси, опціони), операції свої;

- обсяг і динаміка валютних ринків порівняно із загальними масштабами грошових ринків.

5.2. Глобалізація товарних ринків та ринків послуг

На сучасному етапі глобалізації економіки міжнародна торгівля товарами та послугами перетворилась на найрозвинутішу сферу світового господарства й охоплює понад 80 % усіх міжнародних ділових операцій. І хоч нині міжнародна торгівля за вартісними обсягами та динамікою розвитку поступається світовому експорту капіталу та міжнародній інвестиційно-виробничій діяльності, однак вона й дотепер відіграє провідну роль у системі міжнародних економічних зв'язків.

Активна участь країн у зовнішньоторговельних відносинах надає їм значних конкурентних переваг на глобальних ринках завдяки ефективному використанню національної ресурсної бази, долученню до світових досягнень науки і техніки, а також можливостям здійснення структурної перебудови національних економік. Починаючи з 1980-х років ХХ ст. міжнародна економіка набула глобального формату з залученням у торговельні зв'язки всіх країн та регіонів світу й охопленням абсолютної більшості результатів людської діяльності. При цьому в процесі еволюційного розвитку міжнародна торгівля постійно зазнавала кількісних та якісних змін як з погляду її форм і методів, так і з погляду географічної та товарної структури, а також механізмів її регулювання.

Основою міжнародної торгівлі є *глобальний ринок товарів та послуг*,

який, реалізуючи свої ключові функції щодо формування інтернаціональної ціни, умов глобальної конкуренції та розвитку глобальної інфраструктури, задає параметри розвитку глобальної торговельної системи. При цьому формування глобального попиту і глобального пропонування на товари, послуги та об'єкти інтелектуальної власності стало ефективним механізмом забезпечення рівноваги світового ринку та інтегративного об'єднання експортоорієнтованих секторів національних економік.

Структурну будову глобального товарного ринку можна розглядати в різних площинах: з точки зору характеру використання товару; товарно-галузевій; регіональній (географічній) тощо.

За характером кінцевого використання виділяють:

- глобальний світовий ринок споживчих товарів (продовольчих і непродовольчих товарів, житла, споруд не виробничого призначення);
- глобальний світовий ринок засобів виробництва (споруд виробничого призначення, засобів праці, сировини та інших видів продукції виробничого призначення);
- глобальний світовий ринок послуг (ринки лізингових, транспортних, інжинірингових, страхових, туристичних, рекламних та інших послуг, а також ринок ліцензій і ноу-хау).

Товарно-галузєва структура світового ринку включає: ринок машин і устаткування; ринок мінеральної сировини і палива; ринок сільськогосподарської сировини; ринок продовольчих товарів; ринок продукції інтелектуальної творчості (досягнення науки, технології, ноу-хау, твори мистецтва, книги) тощо.

В структурі більшості глобальних товарних ринків виділяють два основних сектори – закритий і відкритий, кожен із яких має власні принципи торгівлі і ціноутворення. В свою чергу, вони можуть бути умовно поділені на сегменти.

Закритий світовий ринок являє собою товарний ринок, в якому взаємодіють продавці і покупці, пов'язані різними формами некомерційних відносин: юридичною залежністю, системою часткової участі і фінансового контролю, угодами спеціалізації і кооперування, спеціальними торгово-економічними, валютно-кредитними, воєнно-політичними і специфічними угодами, які не мають виключно комерційного характеру.

Основні сегменти закритого світового ринку – це внутрішньофірмові поставки, що представляють товарооборот, між філіями, дочірніми і головними підприємствами глобальних корпорацій (ТНК, МНК); поставки між афілійованими (залежними) компаніями; спеціальна торгівля, представлена поставками товарів у межах «допомоги», згідно з довгостроковими контрактами, бартерні й компенсаційні угоди та ін.

Відкритий сектор світового ринку товарів являє собою сферу звичайної комерційної діяльності практично необмеженого кола незалежних покупців і продавців. Ціни відкритого світового ринку є світовими і слугують довідковими цінами.

У сучасній міжнародній практиці виділяють наступні 6 методів торгівлі,

які утворюють механізм функціонування глобальних товарних ринків (як і ринків послуг): 1) прямий експорт/імпорт; 2) непрямий експорт/імпорт (через посередників-агентів, консигнаторів, дистриб'юторів); 3) кооперативний експорт/імпорт; 4) зустрічна торгівля; 5) міжнародні аукціони, біржі і торги; 6) електронна торгівля (е-торгівля).

Елементом механізму забезпечення становлення та функціонування глобального товарного ринку є міжнародне регулювання торгівлі, що відбувається за допомогою багатосторонніх міжурядових угод у межах системи СОТ (Світової організації торгівлі (World Trade Organization (WTO)) про зниження обмежень у міжнародній торгівлі, і насамперед ГАТТ (Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (General Agreement on Tariffs and Trade (GATT))).

На глобальному ринку послуг налагоджуються зв'язки між суб'єктами світового господарства з приводу надання послуг. Серед основних передумов створення цього ринку є поглиблення міжнародного поділу праці, високий економічний розвиток країн, зростання життєвого рівня населення в багатьох країнах.

Глобальний ринок послуг – це надзвичайно розгалужена система вузькоспеціалізованих глобальних ринків, зокрема глобального ринку транспортних послуг, комунікацій, комунального обслуговування, громадського харчування, туристично-рекреаційних послуг, готельного бізнесу, рекламних й консалтингових послуг, страхових та фінансових послуг, агентських та брокерських послуг, адвокатських послуг, ріелторських послуг, послуг франчайзингу.

Елементом механізму забезпечення функціонування глобального ринку послуг є міжнародне регулювання торгівлі послугами, що відбувається за допомогою двосторонніх угод (наприклад, про транспортне сполучення, перевезення та комунікації), багатосторонніх угод у межах об'єднань країн (ЄС, АФТА, тощо) або на рівні міжнародних організацій, передусім СОТ.

Сучасний етап розвитку міжнародної торгівлі характеризується наступними основними тенденціями:

1. Випереджальна динаміка зростання порівняно з темпами приросту світового ВВП.

У 2012 р. приріст міжнародної торгівлі становив приблизно 8 % проти 3,5 % зростання глобального ВВП. У цілому ж за 1950 – 2012 рр., незважаючи на глибокий спад 1970-1980-х рр., світова торгівля зростала щонайменше в 1,5 рази швидше від сукупного ВВП світу.

2. Максимальна лібералізація умов здійснення зовнішньоторговельних операцій країн, насамперед, під впливом СОТ.

Завдяки пом'якшенню митно-тарифного регулювання міжнародної торгівлі, середній рівень мита на промислові товари зменшився з 55% в середині ХХ століття до 3-4%, що спричинило зростання потоків товарів і послуг на світовому ринку та розширення доступу до нього суб'єктів з різних країн. Одночасно посилилася роль нетарифних методів.

3. Зміна географічної структури міжнародної торгівлі за рахунок збільшення ролі країн, що розвиваються (табл. 5.1.).

Табл. 5.1.

Доля країн у міжнародній торгівлі

Група країн	% у світовому експорті	
	1980	2016
Розвинені країни	66,5	55,0
Країни, що розвиваються	21,0	39,0

4. Диверсифікація методів міжнародної торгівлі за умов посилення рівня міжнародної конкуренції, переходу від традиційної цінової конкуренції до нецінових методів (споживча якість товарів, екологічність, післяпродажне обслуговування тощо) та поява її нових форм, наприклад, електронної комерції (у табл. 5.2. представлено країни-лідери он-лайн продажів) .

5. Розширення та ускладнення товарної номенклатури за рахунок торгівлі готовими промисловими виробами (особливо наукоємними) та поставок комплектуючих виробів, при одночасному зменшенні питомої ваги с/г продукції.

6. Зростання питомої ваги торгівлі послугами (більше ніж в 11 раз за 1980-2016 рр.).

Табл. 5.2.

Топ-10 країн-лідерів за обсягом ринку електронної комерції у 2015-2017 рр., млрд. дол. США

Країна	2015	2016	2017
Китай	672	911	1208
США	340	384	431
Великобританія	99	110	121
Японія	89	100	111
Німеччина	61	68	76
Франція	42	46	49
Південна Корея	38	42	46
Канада	26	30	35
Бразилія	19	22	24
Австралія	19	20	22

Джерело: дані незалежної дослідницької компанії Statista, European Ecommerce

7. Посилення впливу ТНК на міжнародну торгівлю (близько третини світового експорту), зростання ролі закритого сектору (внутрішньофірмової торгівлі) глобального товарного ринку , а також наявність прямого зв'язку між торгівельною діяльністю і прямими іноземними інвестиціями ТНК. Разом з тим національні кордони перестають бути критерієм сегментації ринків, а транснаціоналізовані виробничо-технологічні мережі перетворюються на метакорпорації

8. Конвергенція торговельних політик країн за регіональними та

континентальними принципами, зокрема у межах інтеграційних об'єднань. Наприклад, для країн ЄС торгівля між країнами учасниками складає більше 65 % від загального товарообігу.

5.3. Глобальний фінансовий ринок

За сучасних умов вільне та ефективно регульоване переміщення фінансів у світових масштабах є необхідним моментом та одним із основних факторів розвитку міжнародної економіки.

Глобальний фінансовий ринок – це система фінансових ринків, які забезпечують акумуляцію та перерозподіл міжнародних фінансових потоків, й включає сукупність ринкових форм торгівлі фінансовими активами та об'єднана уніфікацією операцій, спільними умовами функціонування й закономірностями еволюції.

Суб'єктами фінансового ринку виступають:

- кредитори або первинні інвестори – фізичні та юридичні особи, державні, міждержавні та наддержавні інститути, що мають надлишкові ліквідні активи;
- спеціалізовані фінансові посередники – комерційні банки, інвестиційні компанії, трастові, пенсійні та інвестиційні фонди, ощадно-позичкові асоціації, спеціалізовані біржі (найбільші з них представлені у табл. 5.3.);
- позичальники та емітенти – фізичні та юридичні особи, державні, міждержавні та наддержавні інститути, що мають дефіцит коштів;
- хеджери – страховики ризиків, пов'язаних з валютними кредитними операціями та операціями з цінними паперами;
- органи регулювання і контролю.

Табл. 5.3.

Топ-10 бірж світу з найбільшою капіталізацією станом на 2017 рік [12]

Міжнародний ринок	Місце в рейтингу	Назва біржі	Обсяг капіталізації, млрд дол		Роки існування	Кількість компаній, які розміщують свої цінні папери
			2012	2017		
Американський	1	New York Stock Exchange	14086	19 223	224	2400
	2	NASDAQ	4582	6831	45	3058
	8	Toronto Stock Exchange	2139	2781	155	1524
	Азіатсько-Тихоокеанський	4	Tokyo Stock Exchange	3681	4485	138
5		Shanghai Stock Exchange	2547	3986	26	1041
6		Hong Kong Stock Exchange	2832	3325	125	1866
9		Shengshen Stock Exchange	2102	2285	29	1420
Європа, Африка, Близький Схід		3	London Stock Exchange	3397	6187	215
	7	Euronext	2832	3321	16	1299
	10	Frankfurt Stock Exchange	1395	1766	431	3769

Основні функції фінансового ринку:

- посередницька – організація різноманітних форм взаємодії кредиторів та позичальників в глобальному масштабі;
- перерозподільна – переведення через розгалужену інфраструктуру тимчасово вільних фінансових ресурсів із тих секторів міжнародної економіки, де вони є відносно надлишковими та/ або непродуктивними, у ті сектори, де в них є потреба;
- ціноутворююча – визначення на підставі взаємодії попиту та пропозиції ціни купівлі/продажу різноманітних фінансових активів та кредитних грошей;
- регулююча – врівноваження світових інвестицій та світових заощаджень; перерозподіл іноземних інвестицій по країнах та галузях промисловості, який багато в чому визначає структуру сучасної міжнародної економіки та взаємовідносини між окремими частками світового господарства; експорт/імпорт капіталів як інструмент регулювання платіжного балансу країн та коригування валютних курсів; підтримка стабільності національних, регіональних та світової валютних систем;
- інформаційна – поширення за допомогою цінових сигналів та агрегованих біржових індексів різноманітної інформації, на підставі якої економічні суб'єкти визначають свою поведінку у коротко- та довгостроковому періодах.

В умовах глобалізації фінансовий ринок є багатокомпонентним механізмом із доволі складною структурною організацією, його характеристику можна здійснити за кількома ознаками. У межах *географічної* структури виокремлюють національні та регіональні елементи глобального фінансового ринку. Фінансовий ринок також має *організаційний механізм* міждержавного руху та перерозподілу капіталів, придатних для використання за межами свого утворення та походження, на міграцію яких впливає ринковий попит та пропозиція, а також регулюючі дії держав та міжнародних валютно-фінансових центрів.

Первинний та вторинний сегменти фінансового ринку розмежовують залежно від того, чи вперше активи пропонуються до продажу чи є об'єктом перепродажу. *Біржовий та позабіржовий* сегменти – залежно від місця, де відбуваються фінансові операції. Наявність сегментів *«спот» операцій та строкових операцій* обумовлюється різними термінами, протягом яких мають бути повністю виконані платіжні вимоги за підписаними фінансовими угодами.

Фінансовий ринок має складну ієрархічну структуру, основними елементами якого є грошовий ринок та ринок капіталів (рис. 5.2.)

Головною функцією грошового ринку є забезпечення міжнародної ліквідності – можливості швидко залучати достатню кількість фінансових ресурсів на наднаціональному рівні для операцій із споживчими товарами та спекулятивних операцій з цінними паперами. Основними об'єктами цього ринку є короткострокові кредити (до одного року). Грошовий ринок поділяється на:

- *обліковий* – розміщення казначейських і комерційних векселів та інших

видів короткострокових зобов'язань;

- *міжбанківський* – залучення тимчасово вільних грошових ресурсів у формі міжбанківських депозитів на короткі строки (від 1,3,6 місяців до 1-2 років);

- *валютний* - обслуговування міжнародного платіжного обігу для оплати грошових зобов'язань юридичних і фізичних осіб різних країн.

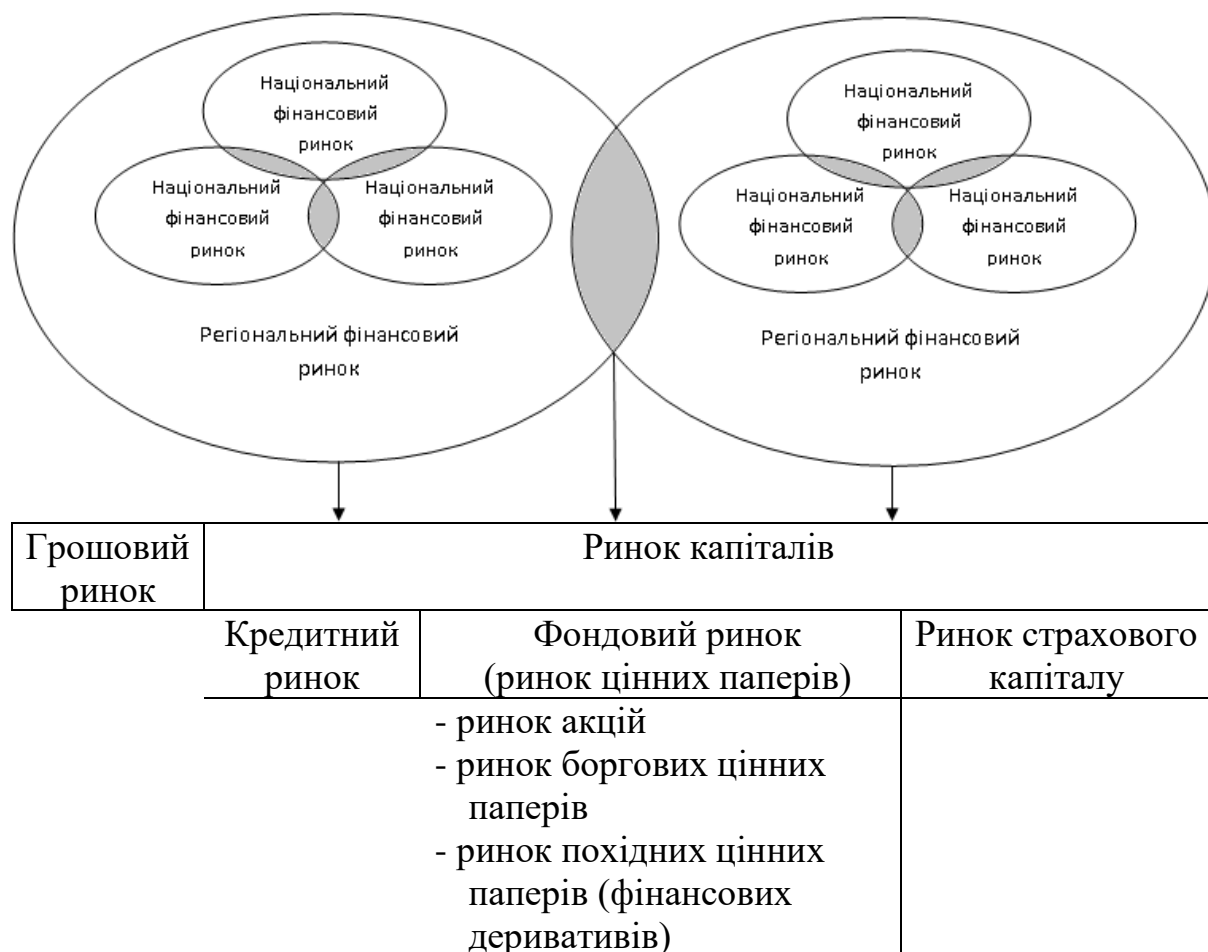

Рис. 5.2. Структура глобального фінансового ринку.

За допомогою *ринку капіталів отримуються ресурси, необхідні для довгострокових інвестицій фірм, урядів та домогосподарств*. Він поділяється на:

- *кредитний ринок*, де рух капіталу між країнами здійснюється на умовах терміновості, зворотності та платності відсотків;

- *ринок цінних паперів (фондовий ринок)* з диференціацією на первинний і вторинний за об'єктами купівлі-продажу;

- *ринок страхового капіталу* – особливий механізм перерозподільчих відносин між суб'єктами міжнародного руху капіталу щодо добровільних або примусових внесків в цільові страхові фонди, призначені для покриття ризиків та понесених збитків за результатами операцій на міжнародному грошовому ринку та ринку капіталів.

Для глобального фінансового ринку характерна певна географічна

локалізація. В останній чверті ХХ – на початку ХХІ ст. намітилася тенденція до посилення концентрації фінансових операцій в рамках міжнародних і регіональних фінансових центрів. Більшість з них концентрують непропорційно велику частку міжнародних фінансових операцій.

Передумови функціонування міжнародного фінансового центру:

- наявність розвинутих національного ринку капіталів й кредитно-банківської системи;
- відносно ліберальне податкове та валютне законодавство;
- вигідне географічне становище;
- високий рівень економічного розвитку країни, де він розташований;
- відносна політична та соціальна стабільність тощо.

Провідним фінансовим центром сучасного світу вважається Нью-Йорк, фондова біржа якого займає перше місце в світі за обсягами щоденних фінансових операцій. У Нью-Йорку зосереджено більш ніж 2/3 всіх активів іноземних банків, що діють в США. Головним європейським фінансовим центром є Лондон. На довгострокових позиках спеціалізуються Цюрих та Франкфурт-на-Майні, на короткострокових та середньострокових кредитних операціях – Люксембург. Вказані фінансові столиці мають багату історію й справедливо вважаються традиційними фінансовими центрами.

Глобалізація ринків фінансових послуг сприяє інтенсивному росту і консолідації світових фінансових центрів. Так, на перші три – Лондон, Нью-Йорк та Сінгапур – припадає понад половину обсягу операцій валютних бірж світу (табл. 5.4.).

Табл. 5.4.

Топ-20 міжнародних фінансових центрів, 2016 рр.

№	Місто	Бали	Країна	№	Місто	Бали	Країна
1.	Лондон	600	Великобританія	11.	Чикаго	706	США
2.	Нью-Йорк	792	США	12.	Сеул	705	Республіка Корея
3.	Сінгапур	755	Сінгапур	13.	Дубай	699	ОАЕ
4.	Сянган (Гонконг)	753	Китай	14.	Люксембург	698	Люксембург
5.	Токіо	728	Японія	15.	Женева	694	Швейцарія
6.	Цюрих	715	Швейцарія	16.	Шанхай	693	Китай
7.	Вашингтон	712	США	17.	Сідней	692	Австралія
8.	Сан-Франциско	711	США	18.	Франкфурт-на-Майні	689	Німеччина
9.	Бостон	709	США	19.	Шеньчжень	688	Китай
10.	Торонто	707	Канада	20.	Осака	687	Японія

Джерело: дані організації Long Finance

Наприкінці ХХ ст. виникають нові фінансові центри, зокрема, які функціонують за офшорними схемами залучення капіталів. Потужні банки та фінансово-кредитні інститути активно працюють з великими капіталами в Монако, Ірландії, Сінгапурі, Гонконзі, Бахрейні, Панамі, а також на Багамських

та Кайманових островах.

5.4. Глобальний ринок капіталів та його сегментація

Глобальний ринок капіталу – це сукупність економічних зв'язків між власниками капіталу та споживачами з приводу його використання шляхом обміну.

Ринок капіталу розвивається у процесі *міжнародного руху капіталу*. Останній, з функціональної точки зору, є *механізмом акумуляції вільних фінансових ресурсів та їх перерозподілу в глобальному масштабі* між видами економічної діяльності, країнами та регіонами заради прискорення світового кругообігу капіталу та зростання ВВП світу.

Об'єктивною, складеною історично, основою міжнародного руху капіталу є нерівномірність економічного розвитку країн та регіонів. Вона має різноманітні форми прояву, зокрема, відмінності в обсягах заощаджень, що характеризують поточні можливості розвитку окремих економік на засадах самофінансування й ступінь їх залежності від зовнішніх ресурсних джерел (табл.5.5.).

Табл. 5.5.

Обсяг національних заощаджень окремих країн і груп країн, (трлн дол.)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Світ у цілому	7,2	6,8	6,9	7,9	9,3	10,4	11,9	13,6	14,9	12,7	14,8	16,7	17,1
Розвинені країни	5,6	5,2	5,1	5,7	6,6	7,0	7,6	8,3	8,4	6,8	7,6	8,2	8,2
США	1,8	1,7	1,6	1,6	1,7	1,9	2,2	2,0	1,9	1,6	1,8	1,8	2,1
ЕС	1,7	1,7	1,9	2,3	2,7	2,8	3,1	3,7	3,8	3,0	3,1	3,4	3,1
Велика Британія	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3	0,4	0,5	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3
Німеччина	0,4	0,4	0,4	0,5	0,6	0,6	0,7	0,9	0,9	0,7	0,8	0,9	0,8
Японія	1,3	1,1	1,0	1,1	1,2	1,2	1,2	1,2	1,3	1,1	1,3	1,3	1,3
Країни, що розвиваються	1,7	1,7	1,8	2,1	2,7	3,4	4,2	5,3	6,5	5,9	7,2	8,5	8,9
БРІКС	0,8	0,8	0,9	1,1	1,5	1,8	2,2	2,9	3,7	3,7	4,5	5,3	5,6
Бразилія	0,09	0,08	0,07	0,09	0,13	0,16	0,20	0,25	0,31	0,27	0,39	0,44	0,37
Індія	0,11	0,11	0,13	0,16	0,22	0,27	0,31	0,43	0,41	0,44	0,54	0,59	0,54
Китай	0,44	0,50	0,59	0,72	0,90	1,08	1,40	1,81	2,41	2,65	3,10	3,68	4,07
Південна Африка	0,02	0,02	0,02	0,03	0,03	0,04	0,04	0,04	0,04	0,04	0,06	0,07	0,05
Країни-експортери нафти	0,32	0,29	0,28	0,34	0,46	0,66	0,86	0,99	1,25	0,85	1,08	1,32	1,41
Україна	0,01	0,01	0,01	0,01	0,02	0,02	0,03	0,03	0,04	0,02	0,02	0,02	0,02

Джерело: Навроцька Н. А. Провідні тенденції глобалізації заощаджень та інвестицій у світовій економіці // Проблеми економіки. - №2, 2013. – С. 14.

За наведеними даними, величина заощаджень розвинених країн світу збільшилася з 2000 по 2012 рр. тільки в 1,4 рази, зокрема, заощадження США збільшилися тільки в 1,2 рази. Фактично величина заощаджень розвинутих

країн світу відповідає зараз їх величині в 2006–2007 рр. у той же час, обсяг заощаджень країн, що розвиваються, зріс більш ніж в 5 разів.

Глобальний капітал реалізується у двох основних формах – позичкового та підприємницького капіталу.

Ринок позичкового капіталу (міжнародного кредиту) пов'язаний з рухом капіталу в формі надання валютних і товарних ресурсів за умов зворотності, строковості й платності.

Ринок підприємницького капіталу пов'язаний із реалізацією довгострокових інвестицій. Капіталовкладення в закордонні господарські об'єкти забезпечують контроль над ними з боку інвестора і визначаються як *прямі іноземні інвестиції (ПІІ)* – кошти, які безпосередньо чи опосередковано (через механізм фінансового ринку) вкладаються у виробництво з метою встановлення контролю над підприємством та отримання прибутку чи дивідендів. *Портфельні іноземні інвестиції* – вкладення капіталу в іноземні цінні папери (акції та облігації) та похідні фінансові інструменти (деривативи), що не надає інвесторові реального контролю над об'єктом інвестування, і метою якого є виключно отримання доходу у формі дивідендів, відсотків, курсової різниці чи страхової премії.

Головна мета інвестора при портфельному інвестуванні – знайти в міжнародній економіці варіант розміщення капіталу, який дозволить йому максимізувати прибуток за оптимального співвідношення тріади критеріїв «доходність - ризик - ліквідність».

Порівняльні переваги ПІІ над прямими:

- більш висока ліквідність – спроможність досить швидко та без значних фінансових втрат перетворитися на готівкові кошти;
- порівняно легка керованість (мобільність), зумовлена як швидкістю їх реалізаційної спроможності, так і простотою процедури купівлі-продажу.

Порівняльні недоліки:

- високий рівень ризику, який поширюється не лише на доход, а й на весь інвестований капітал;
- порівняно низький рівень доходності;
- відсутність у більшості випадків можливості впливати на рівень доходності цінних паперів та їх ринкову вартість;

До 80-х років ХХ ст. частка портфельних інвестицій у структурі міжнародних інвестицій була відносно стабільною та становила приблизно 20%. Починаючи з 90-х років вона стрімко зростає і лише за три десятиріччя збільшується до 75% (2017 р.). Створення глобальної мережі Інтернет значно полегшує моніторинг міжнародного ринку цінних паперів, робить можливим майже миттєве реагування на зміну його кон'юнктури та прискорення процедури переказу грошей між країнами та континентами.

Світовий ринок цінних паперів (РЦП) або фондовий ринок – сегмент світового ринку капіталів, на якому здійснюються операції з цінними паперами.

Цінні папери (ЦП) – грошові документи, що засвідчують право володіння або відносини позики між особою, яка їх випустила, та їх власником і передбачають, як правило, виплату доходу у вигляді дивідендів або процентів,

а також можливість передачі грошових та інших прав, що впливають з цих документів, іншим особам.

ЦП поділяються на три групи:

1) акціонерні (пайові) цінні папери – цінні папери, що обертаються на ринку, засвідчують участь їх власника у формуванні статутного фонду акціонерного товариства та надають майнове право і право на отримання відповідної частки доходів у вигляді дивідендів;

2) боргові цінні папери – цінні папери, що обертаються на ринку та засвідчують відносини позики між власником документа та емітентом (особою, яка випустила цей документ). Їх різновидами є: облігації – цінні папери з граничним терміном погашення, що надають право власникові отримувати фіксований доход у відсотках від їх номінальної вартості; боргові розписки (ноти) – короткострокові грошові інструменти (3–6 місяців), що випускаються позичальником на своє ім'я за домовленістю з банком, який гарантує їх розміщення на ринку; прості векселя – письмові боргові зобов'язання, що надають беззаперечне право їх власникові по закінченні терміну зобов'язання вимагати від боржника сплати визначеної на векселі суми; інструменти грошового ринку – грошові документи, що надають їх утримувачу безумовне право на гарантований грошовий доход на певну дату (казначейські векселі, депозитні сертифікати, банківські акцепти).

3) фінансові деривативи – похідні (вторинні) фінансово-грошові інструменти, що засвідчують право їх власника на купівлю або продаж первинних цінних паперів, у т.ч.:

- передплатні сертифікати – особливий вид цінних паперів, що випускаються разом з облігаціями чи привілейованими акціями і дають їх власнику право на покупку визначеної кількості звичайних акцій за обговореною ціною протягом визначеного періоду;

- опціони – цінні папери, які дають право, але не зобов'язують купити або продати пакет цінних паперів протягом визначеного терміну;

- свопи – зобов'язання з купівлі - продажу цінних паперів за поточним курсом з одночасним підписанням угоди про зворотню продаж- купівлю активів через певний термін;

- ф'ючерси – зобов'язання (як правило, короткострокові) щодо продажу цінних паперів з отриманням оплати через певний час після підписання угоди за ціною, визначеною в контракті.

Для функціонування ринку цінних паперів необхідні певні передумови: попит, пропозиція, посередники, системи регулювання і саморегулювання. Попит на цінні папери визначається добробутом нації. Чим вищий рівень життя, тим більше заощаджень у населення і можливості купівлі цінних паперів. Пропозиція визначається попитом. Вона тим вища, чим більше розвинений ринковий механізм поставки джерел довгострокового кредитування і фінансування. Для розвитку ринку цінних паперів необхідні фахівці інвестиційного бізнесу і система підготовки таких фахівців. І нарешті, потрібні посередницькі організації - брокерські та інвестиційно-дилерські фірми, фондові біржі та органи регулювання інвестиційного бізнесу.

Ринок капіталів можна розглядати в контексті його сегментної структури. Першим та найбільш значимим сегментом є *ринок капіталів англомовних країн* (США, Великобританія та ін.), що характеризується найбільшими фінансовими інститутами, розгалуженою фінансовою системою, що включає комерційні й інвестиційні банки, відкритою системою звітності, рейтинговими агентствами, що користуються величезним впливом, і дослідно-аналітичними компаніями. На цьому ринку акціонери наділені величезними правами, причому відсутнє централізоване управління ринком.

Другий істотний сегмент світового ринку капіталів – це *японський ринок*. Він характеризується широкою й інституціональною структурою та розгалуженою фінансовою системою, притримується відносно закритої форми звітності, надає акціонерам досить обмежені права. Японський ринок капіталу зовнішньо виглядає орієнтованим на командно-управлінську модель функціонування. На цьому ринку рейтингові й дослідно-аналітичні компанії відіграють дуже незначну роль.

Третій важливий сегмент світового ринку капіталів – *європейський континентальний ринок* – дуже відрізняється від перших двох. На цьому ринку домінують відособлені універсальні банки. Він характеризується розвинутими інституціональними структурами фондового ринку, які невеликі за розміром і менше дотримуються дисципліни у здійсненні фінансових операцій, ніж на англомовному ринку. Вимоги до процедури звітності вкрай пом'якшені, а рейтингові агентства і дослідно-аналітичні компанії перебувають в стадії становлення. При значно обмежених правах акціонерів спостерігається значна кількість різних форм управління інститутами фондового ринку – від централізованого управління до майже повної його відсутності.

Кожний з розглянутих вище сегментів ринку має свою динаміку, свої особливі принципи інвестування, свої стандарти щодо оформлення документації і навіть свою термінологію.

Основним досягненням сучасних глобальних ринків є узгодження форм співробітництва основних світових фінансових центрів, постійне консультування між собою з питань ставки відсотка або монетарної політики. Центральні банки, що управляють цими трьома основними фінансовими ринками, також займаються узгодженням правил поведінки інвесторів, позичальників, емітентів, фінансових посередників і акцептуванням практики їхньої участі на цих ринках.

За умов глобалізації в міжнародному русі капіталу домінує тенденція до зростання масштабів інвестиційного капіталу і передусім у рамках світової тріади країн — США, ЄС, Японія. Це обумовлено значними нагромадженнями їхніми ТНК вільних фінансових ресурсів, а також жорсткою конкуренцією на міжнародних фінансових ринках та сприятливим інвестиційним кліматом, створеним у розвинених країнах. Керуючись сучасними мотиваційними чинниками, міжнародні інвестори диверсифікують інвестиційні потоки з погляду галузевої, секторальної та кластерної структури їх спрямування. Найприбутковішими, а отже, найпривабливішими є високотехнологічні сектори економіки, сфера банківських, транспортних та інформаційно-комунікаційних

послуг, а також енергетичний сектор.

До новітніх тенденцій, які наростатимуть у найближчій перспективі, належить перетворення країн з новостворюваними ринками (Китай, Бразилія, Індія, Сінгапур, Малайзія, Мексика, Корея) з реципієнтів іноземних інвестиційних ресурсів на самостійних експортерів інвестиційного капіталу, у тому числі у розвинені країни світу.

Безпрецедентне розширення географії міжнародного інвестування та зростання обсягів міжнародних інвестиційних потоків на початку ХХІ ст. надало йому нової якості та функціонального призначення. Саме на основі міжнародного капіталу формується глобальна виробнича мережа. Інвестиційний глобалізм, як украй неоднозначний процес, розвивається доволі суперечливо, і його переваги та виклики розподіляються асиметрично як між країнами, так і між регіонами світового господарства. Тож на сьогодні актуальним завданням є підвищення ефективності функціонування інститутів, насамперед наднаціонального рівня, які забезпечують регулювання міждержавного інвестиційно-виробничого співробітництва на засадах гармонізації національних інтересів країн-учасниць даного процесу.

Незважаючи на значні обсяги вільного інвестиційного ресурсу у світі, пропонування якого навіть перевищує попит, конкуренція за нього між країнами-реципієнтами не послаблюється, оскільки існує невідповідність між ними у географічно-галузевому вимірі. Тож для усунення цього бар'єру найбільш заінтересованим країнам необхідно використати ключовий фактор конкурентних переваг – створити максимально привабливий інвестиційний клімат.

- На глобальному етапі світогосподарського розвитку міжнародні інвестиційні процеси зазнають системних трансформацій, що обумовлюють їх особливості та багатофункціональність, які полягають у такому:

- інноваційна орієнтація міжнародного інвестування;
- стабілізація коливань інвестиційного попиту;
- інвестиційно-податкове стимулювання інноваційних процесів;
- оптимізація інвестиційної поведінки економічних суб'єктів;
- використання інвестиційних механізмів у подовженні життєвого циклу

продукту

Характерні риси сучасного етапу розвитку міжнародного ринку капіталу визначаються під безпосереднім впливом процесів глобалізації та постіндустріалізації, які відкрили нові просторово-організаційні можливості для формування надпотужного глобального фінансового капіталу та фінансіалізації економічного розвитку.

Фінансіалізація – процес випереджального розвитку фінансової сфери порівняно із реальним сектором економіки, основу якого становить стрімке збільшення маси фіктивно-спекулятивного («віртуального») капіталу, не забезпеченого товарною масою чи золотовалютними резервами. Виразними проявами фінансіалізації є:

а) переважання фінансових угод у загальній структурі міжнародних економічних відносин;

б) послаблення причинно-наслідкового зв'язку між динамікою виробництва та зростанням фінансових індикаторів економічної кон'юнктури (агрегованих фондових індексів).

Вплив фінансіалізації на економічний розвиток не є однозначним. З одного боку, у короткому періоді темпи зростання фінансового капіталу перетворюються на значимий фактор примноження й перерозподілу національного багатства. Поряд із цим у довгостроковій перспективі непродуктивне використання фінансового капіталу та його відособлення від забезпечення розширеного відтворення в реальній економіці призводять до сповільнення економічної динаміки, гальмування НТП, збільшення соціальної нерівності, дисбалансованості та дестабілізації економічних систем.

Основні причини віртуалізації світового фінансового ринку (надування «фінансових бульбашок»):

- невідповідність між балансовою і ринковою вартістю активів провідних корпорацій, що поглиблюється у міру зростання їх нематеріальної "невидимої" складової (торгові марки, патенти, ліцензії, ноу-хау та інші права інтелектуальної власності), ринкова ціна яких визначається експертами з огляду на переважно оптимістичні очікування доходів майбутніх періодів;

- трансформація наприкінці ХХ-го ст. найбільш розвинутих країн у центри споживання, яке підживлювалося за рахунок незабезпечених ризикових кредитів. З метою убезпечення (сек'юритизації) позичених коштів шляхом страхування й перестрахування кредитних ризиків створюється потужний ринковий позабіржовий сегмент похідних цінних паперів (деривативів), який в подальшому починає відносно автономно й надрентабельно функціонувати;

- порушення механізму ринкової селекції неконкурентоспроможних фінансових активів (акцій, облігацій). Спостерігається масове "штучне" зростання ринкової вартості й рівня надійності проблемних цінних паперів завдяки додаванню до них страхових гарантій у формі кредитно-дефолтних

5.5. Ринок праці за умов глобалізації

Реструктуризація системи міжнародного поділу праці, стрімке зростання міжнародної торгівлі, потоків іноземних інвестицій та розвиток глобальної інфраструктури, активізація міжнародної міграції населення спричинили якісні зміни міжнародного ринку праці. Глобалізація ринку праці проявляється у формуванні єдиного механізму узгодження попиту та пропозиції робочої сили незалежно від країни проживання тієї чи іншої людини.

Глобальний ринок праці – це система відносин, що виникають з приводу узгодження попиту та пропозиції світових трудових ресурсів, умов формування робочої сили, оплати праці та соціального захисту., які виникли через нерівномірність кількісного та якісного розміщення робочої сили в країнах світу та розбіжності в національних підходах до її відтворення.

Характерні ознаки глобального ринку праці:

- зростання відкритості національних ринків праці;

- зростаюча мобільність людського ресурсу у планетарному масштабі;
- професійно-кваліфікаційна, структурна диверсифікація ринку праці;
- уніфікація вимог до відтворення робочої сили на інтернаціональній основі;

- конвергенція на регіональному, а в майбутньому на глобальному рівні, стандартів життя і праці людей у різних країнах;

- координація, узгодження та зближення соціальних політик країн.

Головною проблемою, яка виникає внаслідок глобалізації економіки, є обмеження можливостей формування державної макроекономічної політики, в тому числі в галузі праці та соціально-трудових відносин. Діяльність транснаціональних корпорацій (ТНК) сприяє тому, що робочі місця експортуються з економічно розвинутих країн, унаслідок чого у цих країнах виникає проблема безробіття. Змінюється також структура робочої сили в бік збільшення частки службовців щодо частки робітників. ТНК прагнуть створювати виробництва в країнах з дешевою робочою силою, водночас концентруючи в економічно розвинутих країнах такі функції, як маркетинг, планування, бухгалтерський облік, наукові та дослідно-конструкторські розробки тощо.

Також функціонування ТНК послаблює вплив профспілок, колективно-договірного регулювання трудових відносин. Невеликий ефект може мати страйковий рух, тому що ТНК не зазнають тиску клієнтів щодо виконання умов поставок через незначні обсяги загальних світових продаж, прибутку і руху готівки, яка припадає на конкретну країну. Тому суттєвим засобом узгодження інтересів різних сторін є створення міжнародних профспілок, налагодження контактів між профспілковими об'єднаннями різних країн.

Ключовими напрямками модифікації світового ринку праці за умов глобалізації є:

1. Суттєва зміна масштабів і структури світової зайнятості.

2. Значне відставання темпів зростання рівнів заробітних плат від темпів зростання продуктивності праці.

3. Наростання загального та структурного дефіциту робочої сили в розвинених країнах світу.

4. Зростання мобільності робочої сили з інтенсифікацією процесів міжкраїнових переміщень людського ресурсу в межах світового господарства.

5. Поглиблення поляризації в доходах працівників різних рівнів.

Серед негативних процесів, які можуть розвиватися на національному ринку праці під впливом глобалізації виокремлюють наступні:

- відплив найбільш кваліфікованої робочої сили за межі країни;

- погіршення структури робочих місць внаслідок скорочення високотехнологічного виробництва;

- зниження попиту на робочу силу через надмірний імпорт товарів;

- зростання безробіття; недовикористання людського капіталу.

Нині при зростанні загальних масштабів міграції населення, головну роль відіграє трудова міграція, або міграція робочої сили.

Міжнародна міграція робочої сили – це переміщення працездатного

населення з однієї країни в іншу в межах міжнародного ринку праці на термін більше року, обумовлене характером розвитку продуктивних сил та виробничих відносин, дією економічних законів.

Залежно від просторового горизонту переміщення можна виділити такі види міжнародної трудової міграції:

- зовнішня міграція – це переміщення населення за межами певної країни;
- внутрішньоконтинентальна міграція – це переміщення населення між країнами в межах одного континенту;
- міжконтинентальна міграція – це переміщення населення між країнами різних континентів.

Залежно від терміну переміщення міжнародна трудова міграція поділяється на такі види:

- постійна міграція – це виїзд (в'їзд) населення в іншу країну на постійне місце проживання;
- тимчасова міграція – це робота за кордоном протягом певного обмеженого часу з подальшим поверненням на батьківщину або переїздом в іншу країну;
- сезонна міграція – це щорічна міграція на період певного сезону (як правило, для збирання врожаю сільськогосподарських культур) з подальшим поверненням на батьківщину;
- маятникова міграція – це постійна робота в одній країні при проживанні в іншій, як правило, прикордонній країні за наявності необхідних міжнародних угод між країнами.

За юридичними засадами розрізняють:

- організовану міграцію, тобто переміщення населення згідно з національним законодавством (наприклад, за візовим режимом);
- нелегальну міграцію – самовільне переміщення населення щодо кордонів країни всупереч законодавству.

Згідно з професійним складом можна виділити такі види міграції:

- міграція робітників (наприклад, електрозварювальники);
- міграція спеціалістів (наприклад, програмістів);
- міграція представників гуманітарних професій (наприклад, співаків, авторів).

За якісним рівнем розрізняють:

- міграція робочої сили низької кваліфікації;
- міграція робочої сили високої кваліфікації;
- міграція вчених («відплив умів»).

За напрямками руху існують такі види міжнародної трудової міграції:

- еміграція – виїзд працездатного населення країни за її межі;
- імміграція – в'їзд працездатного населення до країни з-за її меж;
- рееміграція – повернення емігрантів на батьківщину.

У 2016 р. мігранти становили 3% від населення світу. Це означає, що кожна 35 людина у світі є мігрантом. Жінки становлять приблизно 50% валової світової міграції, нерегульовані мігранти – 15 – 20%, біженці – 5%.

Кількість безробітних у світі сягнула 229 млн. осіб, що являється

величезною глобальною соціально-економічною проблемою, яка потребує для свого вирішення активних та невідкладних дій міжнародного співтовариства.

До економічних чинників міжнародної трудової міграції належать:

- нерівномірність економічного розвитку країн;
- прискорення інтернаціоналізації виробництва;
- нерівномірність процесів накопичення капіталу у різних країнах;
- зміни у розміщенні виробництва;
- кон'юнктура ринків праці та структура зайнятості;
- суттєва різниця в оплаті однакової за кількісними і якісними показниками праці в різних країнах.

До соціальних чинників міжнародної трудової міграції можна віднести:

- прагнення до підвищення рівня матеріального добробуту та поліпшення умов праці та життя;
- етнічно-культурна близькість країни міграції;
- тяжіння до реалізації потреб у розвитку особистості тощо.

У регулюванні ринку праці провідну роль відіграє *Міжнародна організація праці (МОП)*. МОП створена у 1919 р., а з 1946 р. вона є спеціалізованим закладом ООН.

Керівними органами МОП є:

- *Міжнародна конференція праці (МКП)* – це вищий орган, що збирається раз на рік;
- *Адміністративна рада* – головний виконавчий орган, який обирається на МКП на трирічний термін;
- *Міжнародне бюро праці (МБП)* – постійно діючий секретаріат МОП зі штаб-квартирою в Женеві (Швейцарія).

МОП узгоджує та узагальнює трудові відносини, які виникли на національних ринках праці. У своїх конвенціях та рекомендаціях МОП юридично закріплює норми трудових відносин як частину міжнародного права, тим самим втілює регулюючі заходи щодо світового ринку праці. 181

Після ратифікації парламентами країн конвенції та рекомендації МОП стають уніфікованими складовими національного трудового права.

Основними конвенціями МОП з питань регулювання ринку праці є: *Конвенція № 2 «Про безробіття»*; *Конвенція № 44 «Про допомогу особам, які є безробітними з незалежних від них обставин»*; *Конвенція № 87 «Про свободу асоціації і захисту прав на організацію»*; *Конвенція № 88 «Про організацію служби зайнятості»*; *Конвенція № 102 «Про мінімальні норми соціального забезпечення»*; *Конвенція № 111 «Про дискримінацію в галузі праці та зайнятості»*; *Конвенція № 122 «Про політику в галузі зайнятості»*; *Конвенція № 131 «Про встановлення мінімальної заробітної плати»*; *Конвенція № 168 «Про сприяння зайнятості і захист від безробіття»*.

Згідно з конвенціями МОП держави-члени МОП зобов'язані зберігати за місцем проживання працівника-мігранта права на отримання соціальних виплат, зароблених на місці найму (у тому числі в зарубіжній країні). До зазначених виплат належать: оплата медичного обслуговування; грошова допомога при хворобі, у випадку безробіття; виплати на сім'ю тощо.

Авторитетною міжнародною організацією, яка займається проблемами регулювання світового ринку праці, є Міжнародна організація з питань міграції (МОМ), створена у 1951 р. Керівним органом МОМ є Рада. Створюється також Виконавчий Комітет. Штаб-квартира МОМ розташована в Женеві.

У галузі трудової міграції МОМ розроблено спеціальні програми:

- «Міграція в інтересах розвитку»;
- «Повернення кваліфікованих людських ресурсів»;
- «Вибіркова міграція»;
- «Об'єднані експерти»;
- «Горизонтальне співробітництво в галузі кваліфікованих людських ресурсів».

Міжнародне трудове право, визнане в багатьох країнах, і конвенції та програми міжнародних організацій відіграють суттєву роль у регулюванні світового ринку праці і коригуванні його саморегуляції. З метою пом'якшення та подолання наслідків світової економічної кризи 2007–2010 років Міжнародною організацією праці запропоновано ряд рекомендацій, зокрема:

- розширення кола осіб, охоплених програмами страхування по безробіттю;
- впровадження додаткових програм професійної перепідготовки звільнених працівників;
- спрямування державних капіталовкладень на підтримку внутрішнього ринку, соціальної інфраструктури, житлового будівництва тощо;
- підтримка малих та середніх підприємств;
- посилення соціального діалогу на рівні підприємств, галузей та держави.

ВИСНОВКИ

1. Глобальний ринок є феноменом товарного виробництва, що переріс національні кордони. В найбільш загальному розумінні, глобальний ринок, як і ринок світовий – це сукупність національних ринків окремих країн, що пов'язані між собою міжнародними економічними відносинами.

2. На думку вітчизняних науковців, зокрема Д. Г. Лук'яненко, глобальний ринок, з одного боку, є механізмом забезпечення глобальної факторної мобільності з вільним доступом до матеріальних і нематеріальних ресурсів розвитку, що безперервно функціонує, а з другого – самовідтворювальний механізм врівноваження глобального попиту і глобальної пропонування.

3. Глобальний попит відображає бажання, потреби і можливості сукупного споживача придбавати необхідні товари і послуги за інтернаціоналізованою ціною без обмежень за обсягами, номенклатурою і територіями. Глобальне пропонування характеризується спроможністю суб'єктів глобальної економічної системи забезпечувати ринок товарами і послугами в адекватних глобальному попиту обсягах, номенклатурі і цінах.

4. На глобальному ринку конкуренція залишається головним фактором розвитку, проте її форми, методи, механізми мотивації зазнають суттєвих трансформацій. Глобальна конкуренція є багатоаспектною економічною

ринковою категорією, що відображає процес боротьби цивілізацій, регіонів, країн, глобальних комплексних і спеціалізованих галузей, глобальних і транснаціональних компаній, фінансових структур та інших суб'єктів глобального простору за конкурентні переваги в умовах високого рівня монополізації, посилення сукупного впливу раніше ізольованих факторів, поглиблення агресивності учасників та підвищення складності зміни парадигми їх розвитку. Нова парадигма конкуренції базується на забезпеченні конкурентних переваг завдяки інтеграції всіх зусиль локальної і глобальної конкуренції.

5. Рівень глобалізації ринку оцінюється за такими показниками: - обсяг інтернаціоналізованого (міжнародного) виробництва товарів та послуг і темпи його зростання порівняно з обсягом і темпами зростання всього валового продукту в світі; - обсяг і динаміка прямих іноземних інвестицій порівняно з обсягом і динамікою всіх інвестицій (внутрішніх і міжнародних); - обсяг і динаміка міжнародної централізації капіталу (у вигляді злиття і поглинань компаній між країнами) порівняно із загальними даними про централізацію капіталу (включаючи злиття й поглинання всередині країн); - обсяг і динаміка великих, складних комплексних міжнародних інвестиційних проектів (проектне фінансування) порівняно із загальними масштабами подібних проектів (і внутрішніх, і міжнародних), наскільки дозволяє наявна статистика; обсяг усієї міжнародної торгівлі товарами й послугами й темпи його зростання порівняно з валовим продуктом; - дані про міжнародні операції з патентами, ліцензіями, ноу-хау; - обсяг і динаміка міжнародних операцій банків і інших кредитних установ порівняно із загальним обсягом і динамікою всіх їхніх операцій; - обсяг і динаміка міжнародних фондових ринків порівняно із загальними розмірами таких ринків і темпами їхнього зростання (портфельні інвестиції: загальні й міжнародні), причому доцільно розрізняти основні сегменти цих ринків: облігації й інші боргові зобов'язання (державні та приватні), акції, похідні цінні папери (ф'ючерси, опціони), операції свої; - обсяг і динаміка валютних ринків порівняно із загальними масштабами грошових ринків.

6. До складу глобального товарного ринку, на якому обертаються товари та послуги входять: - глобальний світовий ринок споживчих товарів, який за товарно-галузевою структурою об'єднує ринки продовольчих і непродовольчих товарів, ринок житла, ринок споруд невиробничого призначення; - глобальний світовий ринок засобів виробництва складається з ринків споруд виробничого призначення, засобів праці, сировини, корисних копалин, матеріалів, енергії й інших видів продукції виробничого призначення; - глобальний світовий ринок послуг охоплює ринки лізингових, транспортних, інжинірингових, страхових, туристичних, рекламних та інших послуг, а також ринок ліцензій і ноу-хау.

7. Глобальний фінансовий ринок – це система фінансових ринків, які забезпечують акумуляцію та перерозподіл міжнародних фінансових потоків, об'єднана уніфікацією операцій з торгівлі фінансовими активами, спільними умовами функціонування.

8. До складу фінансового ринку входять: глобальний світовий інвестиційний ринок – забезпечує переміщення інвестиційних ресурсів між країнами шляхом придбання за кордоном підприємств (об'єктів) виробничо-господарського призначення або вкладення капіталу в їх створення (прямі іноземні інвестиції – ПІІ); глобальний світовий ринок позичкових капіталів – здійснює акумуляцію і перерозподіл грошових ресурсів у світовому економічному просторі і пов'язаний із пропозицією для тимчасового використання за плату різноманітних платіжних засобів (грошей, цінних паперів) глобальний світовий грошовий (валютний) ринок – є глобальною системою із обміну іноземних валют і платіжних документів в іноземній валюті за вільними ринковими цінами.

9. Глобальний ринок праці – це система відносин, що виникають з приводу узгодження попиту та пропозиції світових трудових ресурсів, умов формування робочої сили, оплати праці та соціального захисту., які виникли через нерівномірність кількісного та якісного розміщення робочої сили в країнах світу та розбіжності в національних підходах до її відтворення..

10. Валютний ринок – це складова сфери обігу національної, міжнародної, регіональної та глобальної світової економік, в якій здійснюється торгівля національними та наднаціональними грошовими одиницями, що обслуговують міжнародний платіжний обіг

Питання для обговорення

1. Назвіть ознаки прямого іноземного інвестування.
2. Поясніть, чим відрізняються поняття «ввезення капіталу» й «іноземне інвестування».
3. Назвіть наслідки ПІІ для країни базування.
4. Охарактеризуйте структуру міжнародного інвестиційного ринку.
5. Поясніть класифікацію форм міграції робочої сили, яка склалася у світовій практиці, використовуючи дослідження вчених.
6. Обґрунтуйте економічну доцільність імпорту технологій на глобальному ринку.
7. Поясніть розподіл інновацій на глобальному світовому ринку цінних паперів.
8. Охарактеризуйте інновації на ринку похідних фінансових інструментів, або деривативів.
9. Поясніть особливості механізму функціонування міжнародної торгівлі послугами.
10. Назвіть суб'єкти міжнародних кредитних відносин.
11. Поясніть основні функції світової валютної системи як механізму забезпечення функціонування глобального валютного ринку.

ВПРАВИ ДО ТЕМИ 5

Вправа 1. Для кожного із наведених положень, знайдіть відповідний термін або поняття серед перелічених нижче.

1. Сукупність національних ринків окремих країн, що пов'язані між собою міжнародними економічними відносинам.

2. Бажання, потреби і можливості сукупного споживача придбавати необхідні товари і послуги за інтернаціоналізованою ціною без обмежень за обсягами, номенклатурою і територіями.

3. Спроможність суб'єктів глобальної економічної системи забезпечувати ринок товарами і послугами в адекватних глобальному попиту обсягах, номенклатурі і цінах.

4. Процес боротьби цивілізацій, регіонів, країн, глобальних комплексних і спеціалізованих галузей, глобальних і транснаціональних компаній, фінансових структур та інших суб'єктів глобального простору за конкурентні переваги в умовах високого рівня монополізації, посилення сукупного впливу раніше ізольованих факторів.

5. Сукупність ринку товарів і послуг, фінансового ринку, ринку праці у структурі глобального ринку.

6. Система фінансових ринків, які забезпечує акумуляцію та перерозподіл міжнародних фінансових потоків, об'єднана уніфікацією операцій з торгівлі фінансовими активами, спільними умовами функціонування.

7. Система відносин, що виникають з приводу узгодження попиту та пропозиції світових трудових ресурсів, умов формування робочої сили, оплати праці та соціального захисту., які виникли через нерівномірність кількісного та якісного розміщення робочої сили в країнах світу та розбіжності в національних підходах до її відтворення.

8. Складова сфери обігу національної, міжнародної, регіональної та глобальної світової економік, в якій здійснюється торгівля національними та наднаціональними грошовими одиницями, що обслуговують міжнародний платіжний обіг.

9. Переміщення працездатного населення з однієї країни в іншу в межах міжнародного ринку праці на термін більше року, обумовлене характером розвитку продуктивних сил та виробничих відносин, дією економічних законів

Терміни і поняття:

а) Сегменти глобального ринку;	ж міжнародна міграція робочої сили (міжнародна трудова міграція);
б) глобальна пропозиція;	к) глобальний ринок праці;
в) глобальний фінансовий ринок;	л) глобальний ринок;
г) глобальний попит;	м) глобальна конкуренція.
д) глобальний валютний	

Вправа 2. У наведених нижче завданнях знайдіть єдиний варіант правильної відповіді.

1. Яке визначення міжнародного поділу праці є вірним?

- а) здатність країни виробити продукт із нижчою альтернативною вартістю, ніж потенційний торговельний партнер;
- б) здатність країни виробляти товари або послуги з нижчими затратами ресурсів, ніж інші іноземні торговельні партнери;
- в) спеціалізація окремих країн на виготовленні тих чи інших видів продукції з метою взаємного обміну ними;
- г) міжнародний обмін, що виключає торговельні бар'єри.

2. *Сукупність яких економічних зв'язків між власниками капіталу та споживачами з приводу його використання шляхом обміну включає глобальний ринок капіталів?*

- а) глобальні кредитний ринок; ринок цінних паперів; ринок страхового капіталу;
- б) глобальні кредитний ринок; фінансовий ринок; ринок страхового капіталу;
- в) глобальні кредитний ринок; фінансовий ринок; ринок страхового капіталу;
- г) глобальні кредитний ринок; ринок акцій; ринок страхового капіталу.

3. *Що із зазначеного не входить до складу глобального товарного ринку, на якому обертаються товари та послуги?*

- а) глобальний світовий ринок споживчих товарів;
- б) ринки продовольчих і непродовольчих товарів;
- в) споруд виробничого призначення, засобів праці, сировини;
- г) ринок страхового капіталу.

4. *Який оціночний показник не характеризує рівень глобалізації ринку?*

- а) обсяг міжнародного виробництва товарів та послуг порівняно з обсягом зростання всього валового продукту в світовому масштабі;
- б) темпи інтернаціоналізованого виробництва товарів та послуг порівняно з темпами зростання всього світового валового продукту;
- в) індекс глобалізації КОФ;
- г) обсяг усієї міжнародної торгівлі товарами та послугами й темпи його зростання порівняно з світовим валовим продуктом.

5. *Який компонент сучасної структури міжнародного руху капіталу домінує у глобальній економіці?*

- а) прями інвестиції;
- б) портфельні інвестиції;
- в) міжбанківські кредити та банківські депозити;
- г) гранти та міжнародні трансферти;

6. Якщо має місце перерозподіл власності між резидентами та нерезидентами конкретної країни, то це?

- а) міграція підприємницького капіталу ;
- б) міжнародний кредит;
- в) гуманітарна та фінансова допомога;
- г) прями інвестиції;

7. З перерахованого нижче, хто є провідними суб'єктами прямого іноземного інвестування?

- а) фізичні особи;
- б) національні компанії;
- в) ТНК;
- г) міжнародні валютно-фінансові інститути;

8. Що виступає історично першою формою економічного міжнародного співробітництва?

- а) міжнародна валютна система;
- б) міжнародна економічна інтеграція;
- в) світова торгівля;
- г) міжнародне підприємництво і співробітництво в науково-технічній сфері.

9. Якщо курс обміну валют визначається попитом і пропозицією іноземної валюти, то це?

- а) курс покупця;
- б) курс продавця;
- в) гнучкий, або плаваючий, валютний курс;
- г) жорстко фіксований валютний курс.

10. Який ринок називають валютним?

- а) ринок, на якому торгують цінними паперами різних країн;
- б) ринок, на якому торгують золотом та іншими коштовними металами;
- в) ринок, на якому торгують валютою різних країн;
- г) ринок, на якому торгують валютою та золотом.

11. який процес пов'язаний із поняттям «викачування умів»?

- а) продаж товарів на міжнародних ринках за цінами, нижчими від витрат виробництва;
- б) міжнародна угода спрямована на зниження ставок мита й усунення різних не митних обмежень;
- в) відношення експортних цін до імпортних;
- г) еміграція з країни високоосвічених спеціалістів і висококваліфікованих робітників.

12. Що таке ГАТТ?

- а) продаж товарів на міжнародних ринках за цінами, нижчими від витрат виробництва;
- б) міжнародна угода спрямована на зниження ставок мита й усунення різних не митних обмежень;
- в) відношення експортних цін до імпортних;
- г) припинення виконання золотом функцій грошей.

13. Який з наведених нижче аргументів на користь проведення політики протекціонізму є позитивним для національної економіки?

- а) продаж імпортних товарів на вітчизняних ринках збільшить доходи торговельних підприємств і держава отримує більше податків;
- б) зросте валовий внутрішній продукт країни;
- в) зростуть доходи Держбюджету за рахунок сплати покупцями непрямих податків (ПДВ, акциз, мито) ;
- г) зросте рівень життя за рахунок появи біль якісних імпортних товарів.

14. Різновидами якого кредиту є сучасні форфейтинг та факторинг?

- а) товарного кредиту;
- б) ломбардного кредиту;
- в) депозитного кредиту ;
- г) кредиту «Stand-by».

15. Що означає поняття «хеджери»?

- а) органи регулювання і контролю на глобальних фінансових ринках;
- б) спеціалізовані фінансові посередники – комерційні банки, інвестиційні компанії, трастові, пенсійні та інвестиційні фонди;
- в) страховики ризиків, пов'язаних з валютними кредитними операціями та операціями з цінними паперами;
- г) правильної відповіді немає.

15. Хто є основним акціонером МВФ?

- а) США ;
- б) Японія;
- в) Китай;
- г) Великобританія.

16. У якому процесі полягає суть перенесення виробництва за кордон?

- а) фінансова діяльність;
- б) економічна діяльність;**
- в) інвестиційна діяльність;**
- г) торговельна діяльність.**

17. Який з ресурсів можна отримати на міжнародному ринкові грошей?

- а) гранти;
- б) короткострокові (терміном до 1-го року) кредити;
- в) середньострокові (3-5 років) кредити;
- г) довгострокові кредити.

18. Яке з міст є провідним фінансовим центром світу?

- а) Париж;
- б) Лондон;
- в) Нью-Йорк;
- г) Токіо;

19. Система відносин, що виникають з приводу узгодження попиту та пропозиції світових трудових ресурсів, – це?

- а) глобалізація економіки;
- б) світовий ринок праці;
- в) глобалізація ринку праці;
- г) регулювання ринку праці.

20 У якому році МОП стала спеціалізованою організацією ООН?

- а) 1919 р.;
- б) 1946 р.;
- в) 1951 р.;
- г) 1930 р.

21. Вищим керівним органом МОМ є?

- а) Виконавчий Комітет;
- б) Рада;
- в) Конференція;
- г) Бюро.

22. Яку назву має Конвенція № 131 МОП?

- а) «Про безробіття»;
- б) «Про політику в галузі зайнятості»;
- в) «Про організацію служби зайнятості»;
- г) «Про встановлення мінімальної заробітної плати».

Вправа 3. Визначте, яке з положень правильне, а яке помилкове.

1. Відмінності між цінами експорту та імпорту є причинами міжнародної фінансової діяльності.

2. Видами міжнародної торговельної діяльності є торгівля готовою продукцією, торгівля машинами й обладнанням, торгівля сировиною, торгівля послугами.

4. Суб'єктами міжнародної інвестиційної діяльності є ТНК, держави, міжнародні валютні організації.

5. Для віртуального капіталу найбільш сприятливою є сфера діяльності, об'єктами та результатами якої є гроші та цінні папери.

6. Регулююча функція світового фінансового ринку полягає у визначенні на підставі взаємодії попиту та пропозиції ціни купівлі-продажу різноманітних фінансових активів та кредитних грошей.

7. Головною функцією міжнародного ринку капіталу є забезпечення міжнародної ліквідності.

8. У короткому періоді фінансіалізація позитивно впливає на зростання ВВП та примноження національного багатства країн світу.

9. Усі операції з міжнародного руху капіталів опосередковуються світовим фінансовим ринком.

10. Портфельним іноземним інвестиціям в порівнянні з прямими інвестиціями притаманна більш висока ліквідність та мобільність.

11. Ф'ючерси – це особливий вид цінних паперів, що випускаються разом з облігаціями чи привілейованими акціями і дають їх власнику право на покупку визначеної кількості звичайних акцій за обговореною ціною протягом визначеного періоду.

12. Дочірня компанія реєструється як самостійна компанія, що має статус юридичної особи з власним балансом.

13. Міжнародне запозичення і міжнародний кредит є тотожними поняттями.

14. Чи є членство у МВФ обов'язковою умовою для вступу до Світового Банку?

15. МВФ концентрує більше своєї уваги на питаннях короткострокової

фінансової стабільності, тоді як Світовий банк зосереджується переважно на середньо- та довгострокових проектах структурних та галузевих перетворень в економіках країн-членів.

16. ЄБРР працює лише на комерційних засадах і надає тільки цільові кредити під конкретні проекти приватним і державним структурам на потреби розвитку економіки та екологічної безпеки.

17. Найбільш розвинутий ринок праці сформувався у Західній Європі.

18. МКП – вищий орган МОМ.

19. МБП – постійно діючий секретаріат МОП.

20. У галузі трудової міграції МОМ розроблена програма «Вибіркова міграція».

6. ПРОЦЕСИ РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ В ГЛОБАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Ринковим механізмам розвитку світового господарства притаманний функціональний дуалізм породжуваних ними тенденцій, що закономірно призводить до формування біполярної конструкції цього процесу: домінування градієнта глобалізації на одному його полюсі, та функціонування, на перший погляд, його діалектичної протилежності – економічного регіоналізму – на другому. Феномен регіоналізації – конфігурація міжнародних відносин, у рамках якої основна взаємодія припадає на різні регіональні угруповання, а не окремі великі держави або коаліції держав, географічно віддалених між собою.

6.1. Глобальна регіоналізація як сучасний вектор розвитку глобальних економічних трансформацій

Регіоналізація (регіоналізм) – вкрай складне явище, що має безліч різних аспектів, тому універсального його визначення не існує. Для того щоб зрозуміти суть цього явища необхідно, перш за все, скласти уявлення про те, що таке регіон.

Існує гео- або зовнішньополітичне розуміння регіону, коли цей термін відноситься до цілої геополітичної зони, тобто групи країн, які за низкою параметрів більше пов'язані один з одним, ніж з іншими країнами. Можливе культурно-філософське трактування регіону, коли регіон розуміється як особливий мікрокосм з нечіткими межами, жителі якого мають особливий менталітет. Можна підходити до регіону географічно, визнавши основним однорідність фізичного середовища. Зрештою існує адміністративно-юридична трактування регіону: в цьому випадку він виступає як адміністративно-територіальна одиниця. Кожне з цих визначень підкреслює якусь одну складову поняття «регіоналізація».

Відповідно по-різному розуміється також поняття «регіоналізм». Очевидно, що необхідно розрізняти:

- регіоналізм як політико-соціальний рух регіонів (починаючи з 70-х рр. ХХ ст), спрямований на розширення їх прав у галузі політики, економіки та культури з передачею відповідних компетенцій з національного рівня на рівень регіональний;

- регіоналізм як зовнішньополітичний курс або навіть сукупність політичних курсів;

- регіоналізм як ідеологію державного втручання;

- регіоналізм як економіко-політичне співробітництво держав, що утворюють таким чином регіональні союзи або угруповання.

Регіоналізм ні в якому випадку не слід ототожнювати з сепаратизмом,

оскільки останній несе в собі деструктивний потенціал, в той час як регіоналізм в принципі нейтральний і не прагне до втрати країною її територіальної цілісності. «Новий» регіоналізм спрямований на практичне використання тих можливостей й переваг, які випливають з територіального поділу сучасних суспільств, чи то на наднаціональному, чи то на субрегіональному рівні. Понад те, регіоналізм створює умови для більш раціонального перерозподілу владних компетенцій і виробничих ресурсів серед різних регіонів та груп населення.

У зв'язку з цим основними факторами сучасної регіоналізації є:

- глобальні процеси. У теперішній час змінюється співвідношення між глобальними та регіональними складовими світового розвитку. Якщо раніше регіональні проблеми перебували в тіні глобальних процесів, то сьогодні регіоналізм чинить все більш помітний вплив на стан системи міжнародних економічних і політичних відносин;
- криза традиційного інституту – інституту суверенної національної держави, яка має поступатись місцем, з одного боку, регіонам, а з іншого – наднаціональним інститутам;
- геополітичні чинники. Вони включають, перш за все, географічне положення геополітичного регіону, спектр наявних природних та кліматичних ресурсів, їх розміщення, інфраструктурні системи, історію регіону тощо;
- економічні фактори. Прикордонне економічне співробітництво відіграє важливу роль у зближенні як країн, так і регіонів, що розташовані по обидва боки кордону;
- культурно-релігійні чинники. У цьому сенсі особливе значення має або культурно-релігійна спільність великого регіону, яка виявляється додатковим засобом його консолідації, або близькість окремих регіонів країни релігійному світу, який лежить за її межами.

Очевидно, що до найбільш характерних рис сучасного світу відносяться інтернаціоналізація, інтеграція, регіоналізація і глобалізація, їх взаємозв'язок і взаємозалежність у часі і просторі.

Глобалізація містить потужний інтеграційний заряд, системоформуючий потенціал, а регіоналізація реалізує функцію економічної диференціації й соціальної стратифікації країн і територіально локалізованих структур. Базовою детермінантою цього процесу є конкуренція. Прикладом слугують численні інтеграційні об'єднання (насамперед ЄС, НАФТА, АСЕАН, МЕРКОСУР), членам яких в першу чергу надається національний режим, а решті – в кращому випадку преференційний, або також національний, але через певний проміжок часу. Останнє пояснюється усвідомленням загроз глобалізації та прагненням створення захисних механізмів для учасників інтеграційних угруповань.

Історичний досвід свідчить, що держави йшли на створення регіональних інститутів за допомогою реалізації трансграничної взаємодії, включаючи міжнародні організації, в основному з двох причин: по-перше, заради зміцнення власної безпеки (приміром, НАТО), подолання дестабілізаційного впливу наддержав (як це було у випадку виникнення АСЕАН). По-друге, виходячи із цілей економічного розвитку – економічні регіони (Союз вугілля й сталі, Спільний ринок і т.д.). Вони пройшли складну еволюцію і відіграють одну з

визначальних ролей у сучасному світі.

Глобалізація й регіоналізація стали детермінантами світового економічного розвитку. Нове тисячоріччя характеризується динамічною зміною парадигми регіонального економічного розвитку. Дедалі частіше утверджуються нові, відмінні від традиційних, концепції розвитку, засновані на регіональній конкуренції, інноваційній мотивації транснаціональної інтеграції й глобально орієнтованій регіональній політиці. Підтвердженням тому є успіхи в розвитку країн Східної й Південної Азії, Латинської Америки, Африки, що входять до складу різних економічних регіональних блоків. Число подібних країн у світі дедалі зростає.

Транснаціональна інтеграція при інноваційній мотивації переоснащення матеріального базису економік країн-імпортерів названих регіонів дозволяла включати їх у міжгалузевий поділ праці, одержувати додатковий дохід без об'єднання внутрішніх ринків у єдиний економічний простір. Однак при глобально орієнтованій регіональній політиці традиційний міжгалузевий і внутрішньогалузевий поділ праці усередині країн переростає у поділ виробничого процесу між країнами, що істотно збільшує випуск товарів, зв'язує національні господарства між собою, формуючи єдине світове ринкове господарство. Таким чином, зайняття власної ніші на світовому ринку стало можливим тільки шляхом виробництва продукції на основі нових технологій на оновленій матеріальній базі національної економіки, поєднаної зі структурними зрушеннями, що забезпечують неухильний розвиток і перехід до іншого, більш досконалого, техніко-економічного укладу.

У час глобалізму, коли розвиток визначається дією механізму міжнародного ринку, регіоналізм також став глобальним явищем. В останній чверті ХХ сторіччя чітко позначилася тенденція створення регіональних блоків й угруповань промислово розвинених і країн, що розвиваються. Поглибилася західноєвропейська інтеграція в рамках ЄС, створено Північноамериканську зону вільної торгівлі (НАФТА), активізувалися процеси формування регіональних блоків латиноамериканських країн – серед них МЕРКОСУР, Андське угруповання. Не лишилися осторонь від зазначених тенденцій і азіатські країни. Найбільш впливові регіональні угруповання представлені Асоціацією країн Південно-Східної Азії (АСЕАН), Азіатсько-Тихоокеанським економічним співробітництвом (АТЕС). Сформувалася Шанхайська організація співробітництва (ШОС). Виношують плани об'єднання у спільний ринок КНР, Тайвань і Південна Корея.

При взаємодії регіоналізації й глобалізму можливі три сценарії:

1. Регіоналізація як компонент глобалізації.
2. Регіоналізація як реакція на глобалізм.
3. Регіоналізація й глобалізм – тенденції як паралельні або такі, що перетинаються.

У першому випадку регіоналізацію можна розглядати як певну стадію глобалізації, що полегшує інтеграцію національних економік у світовий ринок. У другому варіанті регіоналізація виступає як протиположна глобалізації. Це мотивується націоналістичними, меркантилістськими й культурними

інтересами групи країн. У сфері економіки й безпеки регіоналізація та глобалізація відбуваються часто паралельно, на основі взаємної взаємодії.

Регіоналізацію слід розглядати як тенденцію, що розгортається паралельно з тенденціями глобалізації. Однак настільки прямолінійне її тлумачення є недостатнім. Співвідношення зазначених явищ світової економіки можна визначити як сполучення, суперечлива взаємодія, що обумовлена нелінійністю цих процесів. Глобалізація й регіоналізація можуть інтерпретуватися як діалектична взаємодія різноспрямованих процесів. Глобалізація спрямовується до єдності світової економіки, регіоналізація до її фрагментації. Так, регіоналізація обмежує вільну торгівлю форматом своїх угруповань, створюючи протекціоністські бар'єри для третіх країн, що опинилися за межами регіональних угод і союзів. Крім того, регіональні об'єднання формують інституціональні альтернативи тим міжнародним економічним організаціям, які охоплюють країни світу без урахування їх територіального розташування – СОТ, МВФ, Світовий Банк, економічні структури ООН. У цьому вбачається суперечливість процесів глобалізації й регіоналізації. Одночасне зміцнення позицій регіональних угруповань, розширення їх кількісного складу посилюють економічний і політичний вплив цих угруповань, що означає агрегування факторів глобального ринку. Укрупнення дозволяє спростити узгодження інтересів у планетарному масштабі. Безсумнівно, це сприяє розвитку й поглибленню глобалізаційних процесів.

Потребує дослідження вплив глобальних процесів на розвиток територіально-адміністративних одиниць, а також розкриття значущості локальних процесів (на рівні регіонів, міст і т.д.) у ході світового розвитку. Співвідношення глобалізації й локалізації отримало назву «глокалізації», що визначається як «стратегія розвитку бізнесу, що інтегрує глобалізацію й локалізацію»¹⁹. Хоча на перший погляд це й виглядає парадоксально, саме глобалізація веде до підвищення ролі місцевого, субнаціонального рівня. Досить сказати, що інвестиції спрямовуються в конкретний регіон, місто. А ТНК розміщують свої виробництва, привносячи сучасні технології, організацію, менеджмент, спираючись на локальні умови даного регіону, що перетворює господарство в мережу полюсів розвитку, у мультиполярні утворення.

З іншого боку, має місце прагнення локальних територіальних спільнот до виходу на арену світового економічного простору, адаптації до глобальних процесів. Виникає міжнародна конкуренція територіальних умов господарювання в напрямі створення преференційних умов для залучення іноземного капіталу, за його вкладення у дану територію. Більше того, з позицій економічної науки концепція конкурентних територіально-господарських переваг «держав» дедалі більше дезагрегується й переноситься на регіони, де сформувалися особливі форми взаємодії підприємств, місцевих

¹⁹ Priorities for Coming Century. Asahi Shim bun Earth project 21. Chapter Fixe. To “Globalization of Business Japan. – 1999. – P. 1.

органів управління, місцевих ринкових умов і суспільних груп. Багато аргументів свідчать про наростання значущості місцевих і регіональних державних інстанцій.

Таким чином, в умовах глобалізаційних тенденцій зміна функцій держави у бік їх передачі наднаціональним органам, з одного боку, і підвищення повноважень територіально-адміністративних одиниць на основі принципу субсидіарності – з іншої, є процесом адаптації держави до якісно нового стану світової економіки. Ці зміни підвищують конкурентні переваги держави по розміщенню на її території виробництва, по залученню міжнародних інвестицій з боку головних суб'єктів світового господарства – транснаціональних корпорацій. А значить і всього того комплексу, що несе із собою великий світовий бізнес.

З позицій локальних спільнот (регіонів, міст і т.д.) в рамках національних державних кордонів відбувається, як показує світова практика, зростання їх ролі й значення. Підвищення значущості регіонального рівня, особливо у федеративних державах, сприяє встановленню й розвитку реального федералізму й цивільного суспільства. Крім того, активізація регіонів у зовнішньоекономічній діяльності не тільки робить більш повноцінною зовнішньоекономічну політику держави, але і складає механізм включення країни у світовий економічний простір. Одночасне підвищення самостійності й відповідальності регіонів виступає в якості можливості міжнародної конкуренції територіальних умов господарювання. Глобалізація, роблячи прозорими для переміщення капіталу й праці державні кордони, дає можливість вибору територій для вкладення мобільних факторів виробництва, якими володіють міжнародні компанії.

Отже, сучасна динаміка міжнародних відносин свідчить про те, що зворотним боком світового доцентрового руху, що ще відносно недавно вважався багатьма дослідниками магістральною тенденцією розвитку, стали відцентрові тенденції, що спричинюють появу великої кількості локальних явищ, а глобальні процеси набули різних регіональних проявів. Сполучення цих тенденцій позначено висунутим Дж. Розенау терміном «фрагмеґративність» (framegrative), що поєднує поняття фрагментації (fragmentation) й інтеграції (integration). Крім того, мірою трансформації світової системи відбувається активне піднесення регіонів як самостійних елементів цієї системи. Рядом дослідників також відзначається складення світових своєрідних «регіональних кластерів», стосовно яких немає ясності чи зможуть вони в майбутньому стати полюсами нового світопорядку²⁰.

З даними процесами співпав новий виток регіоналізму, який, згідно до одного з визначень, припускає співробітництво регіональних держав у виробленні єдиної стратегії в рамках свого регіону²¹ [3].

²⁰ Rosenau J.N. New Dimension of Security: The Interaction of Globalizing and Localizing Dynamics/J.N. Rosenau // Security Dialogue. – 1994 (September). – Vol.25. – P. 257; Simon Sh. ASEAN and Its Security Offspring: Facing New Challenges / Sh. Simon. – Carlisle: Strategic Studies Institute, 2007. – P.5.

²¹ 3. Fawcett L. Exploring Regional Domains: A Comparative History of Regionalism/L. Fawcett// International Affairs. – 2004. – 80:3. – P.434

З поняттям регіоналізму тісно пов'язане поняття регіоналізації. На відміну від регіоналізму, що, як і глобалізм, розглядається як нормативна концепція, *регіоналізація* являє собою сукупність емпіричних процесів, що виникають, як правило, з тенденцій економічної інтеграції й моделей, що приводять до формування, співробітництва в рамках транснаціонального географічного простору. Рушійними силами регіоналізації можуть виступати як внутрішньорегіональні процеси, так і зовнішній вплив.

У сучасних теоретичних дослідженнях можна виділити два основних типи регіоналізації:

- Перший пов'язаний з появою й активним піднесенням регіональних держав, і, як наслідок, їх прагненням до організації регіонального середовища у своїх інтересах, тобто побудови на основі укладення угод або неформальної практики таких відносин з меншими регіональними державами, які б відповідали політичним і економічним завданням регіональної держави.

- Другий тип регіоналізації даної типології припускає виникнення регіональних інтеграційних угруповань, які за успішного розвитку створюють певний відособлений регіональний економічний простір у рамках світової економіки.

Так, у найбільш загальному вигляді створення й діяльність Асоціації країн Південно-Східної Азії належить до процесів регіоналізації другого типу, причому в більш широкому плані, що виходить за рамки суто економічних аспектів. Специфічні історичні й політичні умови еволюції Південно-Східноазійського регіону в другій половині ХХ століття зумовили виникнення, інституціональне оформлення й розвиток унікальної регіональної організації, існування якої може розглядатися в якості одного з найбільш успішних прикладів створення регіонального інтеграційного угруповання в незахідному світі. Таким чином, сучасна динаміка розвитку АСЕАН відбувається в руслі тенденцій «нового регіоналізму», що, по-перше, охоплює набагато більше число сфер життєдіяльності (торгівля, економічний розвиток, навколишнє середовище, нові процеси в сфері безпеки й т.д.), по-друге, пов'язаний із взаємодією не тільки держав, але й недержавних учасників, по-третє, тісним чином корелює з процесами глобалізації, розвивається в глобальному середовищі, враховує транснаціональні й міжрегіональні процеси.

Про це свідчить той факт, що з кінця 1990-х рр. Асоціацією планомірно вживалися заходи щодо зміцнення провідної ролі у макрорегіональних масштабах. За чотири десятиліття з моменту створення Асоціації вдалося об'єднати всі держави регіону, створити значну кількість регіональних форматів співробітництва (АСЕАН+3, формат партнерів АСЕАН по діалогу), а також виступити ініціатором або активним учасником таких великих макрорегіональних і міжрегіональних проектів, як Регіональний форум АСЕАН по безпеці, Східноазійський саміт, АСЕМ і т.д. Одним з вагомих результатів діяльності Асоціації стала розробка й прийняття Статуту АСЕАН (The ASEAN Charter) у 2007 р.

Потребує розгляду феномен транскордонного регіоналізму. З політичної точки зору про нього можна говорити тоді, коли усвідомлюється

взаємозалежність інтересів по обидва боки кордону й досягається високий ступінь взаємодії між органами влади сусідніх держав. У такому випадку транскордонний регіоналізм виникає у вигляді просторово інтегрованої форми політичного й економічного співробітництва.

Виникнення транскордонного регіоналізму багато в чому детерміновано процесами економічної глобалізації, що вимагає укрупнення ринків і нових підходів до просторової організації економіки. Проте багато в чому транскордонний регіоналізм – це реакція на недостатню здатність держав і міжнародних організацій вирішувати глобальні питання. Потрібні й нові форми, і додаткові учасники (регіони) для організації колективних дій з метою підтримки мирного співіснування й забезпечення економічного розвитку. У той же час, незважаючи на можливі значні вигоди для обох сторін від розширення й поглиблення співробітництва, частою перешкодою до нарощування інтеграційних процесів стають саме політичні фактори (що діють по обидва боки, і подеколи в несподіваному напрямку).

Повертаючись до тези про посилення регіоналізації в умовах глобалізації, додамо, що ця теза може бути доповнена такими твердженнями. Перше: мова йде про посилення процесу формування не гомогенних (однорідних) регіонів, а когерентних регіонів, поєднаних усе більш тісними внутрішніми зв'язками. Друге: інтенсивно формуються транскордонні регіони, які раніше зазвичай перебували в зародковому стані. Здебільшого вони були гомогенними і виділялися за критеріями однорідності деяких показників. Тепер же активно розвиваються зв'язки між національними регіонами країн, розташованих по різні боки кордону з утворенням вже не гомогенних, а когерентних транскордонних регіонів. Третє: у процес формування транскордонних регіонів включаються владні структури межуючих держав, їхніх адміністративно-територіальних одиниць і муніципалітетів. Укладаються міжнародні угоди, спрямовані на розвиток співробітництва й формування транскордонних регіонів. Створюються міжнародні асоціації, що координують їхній розвиток.

Таким чином, глобалізація й регіоналізація невіддільні одна від одної. Більше того, глобалізація реалізує свій потенціал через регіоналізацію, тобто децентралізацію світового простору й подальше підвищення життєздатності складових цього простору територіальних (економічних, політичних) утворень. Взаємозв'язок процесів глобалізації економіки й регіоналізації національних економік можна розглядати як взаємозумовленість в аспекті виділення регулюючих методів макро- і мікроекономіки. Починаючи з середини ХХ століття частину прав в області монетарної й торговельної політики (як методів регулювання макроекономіки) держави почали добровільно передавати наддержавним організаціям, таким чином створюючи умови для формування єдиного економічного простору в межах співтовариства країн. Ступінь зв'язаності економік при цьому може бути різною: від митної зони, митного союзу до формування єдиної економічної, валютної, фінансової політики. Поглиблення ступеня інтернаціоналізації економік приводить до нового якісного стану – глобалізації економічної системи. При цьому, у національних держав в якості основних засобів впливу на економіку залишаються фіскальна

політика й мікрополітика, тобто традиційний набір засобів регіонального рівня влади федеративних держав.

Тенденції регіоналізації та глобалізації не суперечать одна одній, позаяк складають об'єктивні процеси розвитку сучасної економіки і науково-технічного прогресу. Світове господарство стає комплексом ще більш взаємозалежних структур за рахунок якісно нового взаємозв'язку регіональних інтеграційних блоків. Мотивацією економічної інтеграції країн, що розвиваються, є об'єднання своїх ринків, ресурсів і виробничих потенціалів для подолання господарської відсталості, а низький рівень соціально-економічного розвитку детермінує сильнішу порівняно з розвинутими країнами роль держави в даному процесі.

Стосовно до регіоналізації, в умовах глобалізації можна сформулювати три гіпотези, що підтверджені теоретичними міркуваннями й аналітичною практикою та можуть вважатися аксіомами:

- 1) глобалізація посилює регіоналізацію;
- 2) регіоналізація веде до поляризації;
- 3) як наслідок двох перших аксіом: глобалізація посилює поляризацію.

Поглиблення поляризації не означає неможливості появи нових полюсів росту (відповідно до гіпотези Кондратьєва – Валерстайна про циклічність розвитку цивілізацій і неминучості зміни світового лідерства). Ця гіпотеза може бути застосована й до оцінки розвитку й конкуренції регіонів. Принципове питання полягає у розв'язанні проблеми, як зазначені вище аксіоми повинні (якщо повинні) використовуватися органами влади країн, регіонів, муніципалітетів у плануванні регіонального розвитку (яке реалізується у багатьох країнах, у тому числі країнах-членах ЄС).

Зв'язані процеси глобалізації й регіоналізації формують поліцентризм у світовому економічному просторі, їх можна позначити як дихотомію світового економічного процесу. При цьому регіональні утворення, з одного боку, були, є й будуть втіленням глобалізації, її активними суб'єктами. З іншого боку, вони претендують на роль опонентів міжнародних економічних організацій і на формування особливих полюсів глобалізації.

Розкриття суперечливої взаємодії процесів глобалізації й регіоналізації потребує поглибленого розгляду теоретичних аспектів регіоналізації міжнародних економічних відносин.

Досвід формування регіональних торговельних блоків і об'єднань у різних регіонах світу показує, що їх утворення детерміновано комплексом факторів економічного, геополітичного, територіального, національного й культурного характеру. Суперечлива взаємодія цих факторів визначає не тільки долю подібних угруповань, але й обумовлює настільки ж неоднозначний вплив регіоналізму на розвиток світової економіки й торгівлі.

Проте, у діяльності регіональних економічних організацій можна виділити спільні основні напрями:

- узгодженість розвитку економік країн-учасниць – забезпечення стійких темпів росту, вільного руху факторів виробництва;
- координація планів і перспектив розвитку найважливіших галузей

економіки;

- сприяння інвестиційній та інноваційній діяльності в рамках як окремих країн, так і економічних угруповань;
- стимулювання розвитку підприємництва на рівні окремих фірм;
- забезпечення вільного переміщення капіталів, товарів і робочої сили;
- захист прав власності й свободи ведення бізнесу.

У свою чергу, розглядаючи територіальні співтовариства, можна виділити рівні регіоналізації світової економіки:

- глобальні наднаціональні інститути;
- регіональні інтеграційні об'єднання;
- національні держави;
- автономні утворення усередині держави.

Виявлення співвідношення між цими рівнями та з'ясування тенденцій змін цих співвідношень в умовах світу, що глобалізується, представляє значний теоретичний і методологічний інтерес.

Глобальні наднаціональні інститути світової економіки поєднують держави в планетарному форматі. До них належать економічні органи ООН, Міжнародний валютний фонд, група Світового банку, СОТ, ОЕСР, ОПЕК та ін.

До організацій другого рівня належать регіональні угруповання. З їх числа до успішно функціонуючих можна віднести Європейський Союз, НАФТА, АТЕС, МЕРКОСУР. Співвідношення цих двох рівнів світової економіки ідентичне сполученню глобалізації й регіоналізації.

Фактично відбувається зміцнення регіональних угруповань у світовому господарстві. Причини й фактори їх утворення можна оцінювати по-різному. Зокрема, формування регіональних блоків подеколи кваліфікується у якості вдалого інструменту світової торгівлі, що дозволяє розвивати міжнародний обмін в умовах, коли ефективність багатосторонніх торговельних переговорів у форматі ГАТТ/СОТ різко знизилася. Регіональні блоки компенсували невдачі цієї організації.

Ще однією причиною поживлення регіональних угруповань виступає більш активне використання ринкового потенціалу й можливість захисту національних економічних інтересів країн-учасниць. Прикладом слугує Європейський Союз, що виступає у СОТ з позицій представлення спільних інтересів своїх країн. У якості мотивації вступу країн до регіональних блоків виступають торговельні преференції й умови вільної торгівлі між членами таких організацій. Крім того, успіх регіональних співтовариств багато в чому пояснюється тим, що між сусідніми країнами (природними союзниками й партнерами) існує більша довіра й тому їм легше домовитися між собою, ніж вести переговори у світовому масштабі.

6.2. Країни і регіони у світовій глобальній економіці

Тенденція до регіоналізму відбиває всезростаючу складність міжнародних відносин, пов'язану з посиленням взаємозалежності суверенних держав. У подібній ситуації держави прагнуть одержати абсолютний вииграш від

участі у світовій економіці й відносні переваги у рамках регіональних угод. Виходячи з цього, вважається можливим виділити ряд важливих особливостей нинішнього регіоналізму:

1. Регіональні угоди охоплюють надзвичайно велике й все зростаюче число країн, про що свідчать розширення Європейського союзу (ЄС) і поширення NAFTA на Латинську Америку. В Азії АРЕС уже включає 21 країну, і число бажаючих приєднатися до нього (Індія, Монголія, Пакистан, Лаос, Бангладеш, Коста-Рика, Колумбія, Панама, Еквадор і ін.) не вичерпано і можна стверджувати про настання епохи «мегарегіоналізму».

2. Важливу роль у регіональних угодах відіграють наддержави (США, Японія, Китай, Росія), які раніше не брали участі в них, надаючи перевагу глобалізму.

3. Регіональні об'єднання включають як індустріальні, так і країни, що розвиваються. Наприклад, NAFTA об'єднує США, Канаду й Мексику, АРЕС – індустріальні, нові індустріальні й країни, що розвиваються. За економічною, політичною, соціальною й культурною розмаїтістю АРЕС різко відрізняється від традиційних регіональних об'єднань. ЄС більш однорідний, ніж NAFTA і АРЕС, але й тут розмаїтість збільшується мірою розширення Союзу.

4. Як і раніше, однією із цілей регіональних угод є заохочення торгівлі між їх учасниками, однак нині вони все більшу увагу приділяють зв'язкам з іншими регіонами. Причому характерно, що дотепер зміцнення зв'язків із зовнішнім світом не послабляло, а підсилювало регіональну солідарність.

5. У минулому регіоналізм ґрунтувався переважно на відносинах між державами й охоплював всю економіку кожної країни-учасниці угоди. Нині відбувається формування спільнот, які можна назвати «природними економічними зонами» (ПЕЗ). Прикладом може слугувати так званий Трикутник росту, що включає Південну Малайзію, Сінгапур та індонезійську провінцію Ріау. Хоча ПЕЗ утворюються з територій суміжних країн, вони не розраховані на інтеграцію економік цілих держав. Країни, що йдуть на створення таких зон, перебувають на різних рівнях економічного розвитку. Мета, яку вони переслідують при цьому, полягає у забезпеченні експорту за межі регіону, а єдиним критерієм для участі виступає ефективне поєднання факторів виробництва.

Регіональні утворення формують цілісність, здатність витримувати випробування на міцність відносин завдяки спільності корінних економічних інтересів, формулюванню стратегічної політичної мети, захисту своїх ідеологічних імперативів. Інтеграційні процеси усередині блоків дозволяють об'єднати інтелектуальні й матеріальні ресурси країн регіону й створити більш сприятливі умови для їх економічного розвитку й конкурентних переваг на світовому ринку. Крім того, формування блоків – це своєрідна захисна реакція на дестабілізацію економічної ситуації й світові фінансові кризи. Досить згадати, що світова фінансова криза 1997 р. не зачепила країни Євросоюзу завдяки переважним торговельним і фінансовим відносинам між собою, а регіон АСЕАН вже наприкінці 1998 р. майже оголтувався від її наслідків.

Сполучення глобалізму, що представляється ГАТТ (нині СОТ), з

регіоналізмом, стало загальносвітовою тенденцією, однією з найважливіших політичних і економічних тенденцій сучасності. Шляхи подолання цього протиріччя, зокрема, уникнення замкнутого регіоналізму, полягають у пошуках компромісних рішень. У сучасній міжнародній торговельній системі можна виявити реальні механізми, що перешкоджають розвитку зазначеної тенденції.

1. Вертикальний механізм. У середині мегарегіональних структур існують дещо менші об'єднання. Зокрема, Американська угода про вільну торгівлю (AFTA) і Австрало-Новозеландська угода про більш тісні економічні відносини (ANZCER), які існують у рамках АРЕС. Крім того, деякі країни одночасно беруть участь у різних регіональних об'єднаннях (США й Канада, наприклад, входять і в АРЕС, і в організацію міжамериканського співробітництва). Об'єднання більш низького рівня забезпечують прискорену лібералізацію у порівнянні з тими великими організаціями, у які вони входять, інакше втрачається зміст їхнього існування.

2. Горизонтальний механізм – забезпечує взаємодію між регіональними групами. Кожне угруповання виникає не тільки для лібералізації економічних відносин між його членами, а й для забезпечення доступу до ринків інших регіональних груп і залучення їх капіталів. У сучасному світі жодна регіональна група, якою б великою вона не була, не може домогтися повної самодостатності в сфері торгівлі. При проведенні внутрішньорегіональної лібералізації та або інша група країн підвищує свою конкурентоспроможність стосовно інших регіональних груп. Це підштовхує до лібералізації (а отже, й підвищення конкурентоспроможності) інші регіональні групи.

3. Міжрегіональний діалог і переговори. Регіональні об'єднання, що включають індустріальні держави й країни, що розвиваються, вигідні останнім, оскільки полегшують доступ до ринків перших і забезпечують приплив капіталу й економічну допомогу. При цьому, з огляду на глобалізацію і загострення конкуренції на зовнішніх ринках, вони повинні прагнути до багатосторонніх зв'язків – для забезпечення доступу до ринків і капіталів індустріальних країн, що перебувають за межами регіону. З іншого боку, індустріальним країнам також важливо мати доступ до розвинених країн із інших регіональних об'єднань як ринків збуту й об'єктів вкладення капіталу.

Це створює необхідність у міжрегіональному діалозі й проведенні переговорів, як правило, між індустріальними країнами з однієї регіональної групи й країнами, що розвиваються, з іншої. Подібний формат переговорів не дозволяє регіоналізму привести до формування замкнутого блоку. Він здатний скоригувати мимовільну дискримінацію між членами й не членами окремих регіональних груп, що виникає в ході регіональної лібералізації. Але якщо регіоналізм використовується не як засіб підвищення економічного динамізму країн регіону, а як захисний механізм проти економічної експансії іншого регіону, це може сприяти ізоляціонізму й утворенню ворожих блоків. Однак, якщо врахувати, що нинішній регіоналізм виходить із уяви про глобалізацію економічної діяльності, виникнення такого роду протистояння між регіональними групами є досить малоімовірним.

В той же час наслідки діяльності регіональних угруповань оцінюються

неоднозначно. У якості одного з негативів виступає їхня дискримінаційна політика стосовно країн, які не входять у ці угруповання. Обмеження вільної торгівлі рамками регіональних угруповань може завдати чималої шкоди розвитку світової економіки: стурбовані власним процвітанням країни-учасниці блоку навряд чи проявлятимуть особливе занепокоєння із приводу становища третіх країн.

6.3.Тенденції регіоналізації у розвитку світової економіки та їх оцінка.

Еволюція регіональних інтеграційних процесів дедалі сильніше зумовлюються не тільки внутрішньорегіональними факторами, а й зростаючих під впливом глобалізації вимогами зовнішнього середовища та посиленням міжнародної конкуренції. Створення єдиного економічного простору супроводжується формуванням окремих інтеграційних угруповань. Як правило їх учасники розвиваються ефективніше порівняно з тими, які тримаються одноосібно. Це супроводжується розмиванням кордонів ведення бізнесу й посиленням економічної взаємозалежності держав. Можна констатувати зміну ідеології міжнародної економічної інтеграції – регіональні організації, які раніше концентрували діяльність насамперед на зближенні національних господарств країн-учасниць, самі перетворюються на активних дійових осіб глобального економічного простору, а інтеграція дедалі сильніше сприяє включенню регіону в світове господарство. Водночас глобалізація настільки активізує міжнародну конкуренцію, що держави мусять докласти максимум зусиль для зайняття гідного місця у світі.

У вищезазначеному контексті пропонується акцентування уваги на модифікації регіональних процесів під впливом політики Китаю.

Процес піднесення й нарощування міжнародного впливу Китаю, перетворення його в нову наддержаву збігається із процесом переміщення центру сили у світовій системі з Атлантики в Азіатсько-Тихоокеанський регіон. Вже стало ясно, що транснаціональні виклики досить чітко знаходять прояв у китайському регіоні, що експансивно формується, де не тільки концентрується значний економічний потенціал ХХІ ст., але й відбуваються інтеграційні процеси, значення яких виходить далеко за межі регіону.

При комплексному розгляді проблем і протиріч розвитку КНР, тенденцій формування нової форми китайської регіоналізації – «глобальної регіоналізації», тобто регіональної східноазійської підсистеми міжнародних відносин у взаємозв'язку з енергетичними параметрами, важливим вбачається піднесення Китаю, його зростаючі ресурсні потреби й глобальні наслідки регіональної трансформації Східної Азії у зв'язку з «китайським фактором». Саме в цьому проявляється вся складність і багатогранність даної проблематики, яка визначається не тільки економічним розвитком Китаю, а й комплексом супутніх проблем, що перебувають у сфері міжнародних відносин.

У загальному вигляді висунуті концепції «мирного піднесення» і «гармонічного світу» розумілися в сенсі більш активного позиціонування КНР як держави, що ненасильницькими методами (через ефективний економічний

розвиток й енергійну миролюбну зовнішню політику) домагається глобального статусу. «Мирне піднесення» КНР, будучи компонентом «китайського регіоналізму, що глобалізується», також спрямоване на реалізацію стратегії енергетичної безпеки країни, диверсифікованість енергетичної політики, формування оптимального для КНР глобального середовища з метою планомірного здійснення внутрішньої регіоналізації.

Концепція «китайського глобального регіоналізму», що генерує нове позиціонування КНР на міжнародній арені, як «держави, що глобально регіоналізується», спрямована на створення глобальної зони стратегічної взаємодії з Китаєм, забезпечуючи йому безпечний розвиток, у т.ч. в енергетичній сфері. На думку ряду аналітиків, це не просто регіональна стратегія, вона набагато ширша за регіональну, фактично є новою китайською світовою стратегією.

Швидкий розвиток економіки Китаю вимагає значного використання нових енергетичних ресурсів. Простежується прямий зв'язок даної проблематики з енергетичними параметрами «китайського регіоналізму, що глобалізується». Амбітні цілі, які визначив Китай: досягнення рівня розвинених країн до середини поточного сторіччя, збільшення вчетверо ВВП і побудова суспільства «сяокан» до 2020 р., вимагають нарощування й серйозної перебудови національного енергетичного комплексу. Таким чином, перед країною у короткостроковій перспективі постає проблема забезпечення стабільного імпорту енергоресурсів, яка вже стала фактором зовнішньої політики й нової концепції національної безпеки КНР. Виходячи з концептуального розуміння китайськими фахівцями системи національної безпеки, очевидна зростаюча взаємозалежність китайської й світової енергетики, міжнародна орієнтація китайської енергоресурсної стратегії й політики безпеки.

Отже, суперечності розвитку, що глобалізується, КНР спроможна вирішувати лише шляхом «втягування» у «китайський регіон» нових країн і їхні потенціалів, формування просторово роздільної мережної системи регіонального відтворення й обмінів. У цьому контексті важливими передумовами стабільності китайської економіки вважаються освоєння Сибіру й Далекого Сходу, співробітництво з Росією в області енергоресурсів і в інших ресурсних та наукомістких сферах.

Гнучка й продумана політика керівництва КНР у здійсненні «глобальної регіоналізації» детермінує співробітництво з усіма країнами й регіонами на принципах взаємозалежності й взаємодоповнюваності, що створює сприятливі можливості для вирішення національних проблем Китаю. Основний вектор китайської політики «глобальної регіоналізації» спрямований на розширення впливу КНР і систем колективної взаємодії у «китайському регіоні», надання їм багаторівневого характеру, а потім і формування на їх основі єдиної системи колективної взаємодії в Східній Азії з Пекіном у центрі такої системи. Цей напрям політики керівництва КНР пов'язаний з осмисленням нових підходів до забезпечення енергетичної безпеки, що припускають взаємопроникнення між раніше створеними регіональними групами й найбільшими країнами

відповідних регіонів.

Осмислення нових підходів до забезпечення енергетичної (насамперед нафтової) безпеки закономірно збігається з активізацією міжнародної експансії китайського капіталу в цій області. Таким чином, визначальну роль у забезпеченні енергетичної безпеки КНР відіграють не економічні, а геополітичні, політичні й інші ризики й фактори, тобто в сучасних умовах посилюється важливість аналізу не власне енергетичних проблем, а насамперед енергетичних параметрів і факторів міжнародних відносин. Резюмуючи, закономірно припустити, що ця багатofакторна проблематика нині виходить для КНР на передній план.

ВИСНОВКИ

1. Ринковим механізмом розвитку світового господарства притаманний функціональний дуалізм породжуваних ними тенденцій, що закономірно призводить до формування біполярної конструкції цього процесу: домінування градієнта глобалізації на одному його полюсі, та функціонування, на перший погляд, його діалектичної протилежності – економічного регіоногенезу – на другому. Феномен регіоналізації – конфігурація міжнародних відносин, у рамках якої основна взаємодія припадає на різні регіональні угруповання, а не окремі великі держави або коаліції держав, географічно віддалених між собою.

2. Глобалізація містить потужний інтеграційний заряд, системоформуючий потенціал, а регіоналізація реалізує функцію економічної диференціації й соціальної стратифікації країн і територіально локалізованих структур. Базовою детермінантою цього процесу є конкуренція. Прикладом слугують численні інтеграційні об'єднання (насамперед ЄС, НАФТА, АСЕАН, МЕРКОСУР), членам яких в першу чергу надається національний режим, а решті – в кращому випадку преференційний, або також національний, але через певний проміжок часу. Останнє пояснюється усвідомленням загроз глобалізації та прагненням створення захисних механізмів для учасників інтеграційних угруповань.

3. Глобалізація й регіоналізація стали детермінантами світового економічного розвитку. Нове тисячоріччя характеризується динамічною зміною парадигми регіонального економічного розвитку. Дедалі частіше утверджуються нові, відмінні від традиційних, концепції розвитку, засновані на регіональній конкуренції, інноваційній мотивації транснаціональної інтеграції й глобально орієнтованій регіональній політиці. Підтвердженням тому є успіхи в розвитку країн Східної й Південної Азії, Латинської Америки, Африки, що входять до складу різних економічних регіональних блоків.

4. При взаємодії регіоналізації й глобалізму можливі три сценарії: регіоналізація як компонент глобалізації; регіоналізація як реакція на глобалізм; регіоналізація й глобалізм – тенденції паралельні або такі, що перетинаються. У першому випадку регіоналізацію можна розглядати як певну стадію глобалізації, що полегшує інтеграцію національних економік у світовий ринок. У другому варіанті регіоналізація виступає як протипага глобалізації. Це

мотивується націоналістичними, меркантилістськими й культурними інтересами групи країн. У сфері економіки й безпеки регіоналізація та глобалізація відбуваються часто паралельно, на основі взаємодії.

5. До важливих особливостей нинішнього регіоналізму: можна віднести наступні: регіональні угоди охоплюють надзвичайно велике й все зростаюче число країн; важливу роль у регіональних угодах відіграють наддержави (США, Японія, Китай, Росія), які раніше не брали участі в них, надаючи перевагу глобалізму; регіональні об'єднання включають як індустріальні, так і країни, що розвиваються; однією із цілей регіональних угод є заохочення торгівлі між їх учасниками, однак нині вони все більшу увагу приділяють зв'язкам з іншими регіонами; відбувається формування спільнот, які можна назвати «природними економічними зонами» (ПЕЗ).

6. Регіоналізацію слід розглядати як тенденцію, що розгортається паралельно з тенденціями глобалізації. Однак настільки прямолінійне її тлумачення є недостатнім. Співвідношення зазначених явищ світової економіки можна визначити як сполучення, суперечлива взаємодія, що обумовлена нелінійністю цих процесів. Глобалізація й регіоналізація можуть інтерпретуватися як діалектична взаємодія різноспрямованих процесів. Глобалізація спрямовується до єдності світової економіки, регіоналізація до її фрагментації. Так, регіоналізація обмежує вільну торгівлю форматом своїх угруповань, створюючи протекціоністські бар'єри для третіх країн, що опинилися за межами регіональних угод і союзів.

7. Регіональні об'єднання формують інституціональні альтернативи тим міжнародним економічним організаціям, які охоплюють країни світу без урахування їх територіального розташування – СОТ, МВФ, Світовий Банк, економічні структури ООН. У цьому вбачається суперечливість процесів глобалізації й регіоналізації. Одночасне зміцнення позицій регіональних угруповань, розширення їх кількісного складу посилюють економічний і політичний вплив цих угруповань, що означає агрегування факторів глобального ринку. Укрупнення дозволяє спростити узгодження інтересів у планетарному масштабі. Безсумнівно, це сприяє розвитку й поглибленню глобалізаційних процесів.

Питання для обговорення

1. Специфіка ієрархії «регіоналізм – регіоналізація (сучасна типологія та моделі) – глобалізація» в контексті конкретизації понятійного (дефініційного) апарату.

2. Сценарії взаємодії дихотомії «регіоналізація – глобалізм».

3. Проблемні зони, які виникають у процесі міжнародних регіональних зв'язків під впливом глобалізації;

4. Ідентифікація транскордонної регіоналізації та місця транскордонних регіонів у загальній ієрархічній системі когерентних регіонів;

5. Феномен «глобального регіоналізму» Китаю в контексте розвитку центрів глобального економічного впливу в Азії та Південній Америці

ВПРАВИ ДО ТЕМИ 6

Вправа 1. Для кожного із наведених положень, знайдіть відповідний термін або поняття серед перелічених нижче.

1. Формування, розвиток та поглиблення економічних взаємозв'язків між країнами завдяки відкритості національних економік.

2. Економічна категорія, яка означає об'єктивну закономірність розширення взаємодії країн у глобальному масштабі на основі єдності цілей і інтересів внаслідок інтернаціоналізації господарського життя, розвитку системи міжнародного поділу праці і політичної взаємодії.

3. Регіональні блоки латиноамериканських країн.

4. Найбільш впливові регіональні угруповання азійських країн.

5. Відкрите екстравертне співробітництво, спрямоване на вирішення економічних, політичних, культурних, екологічних та інших проблем і завдань; інтеграційний феномен, що пов'язаний із переходом співробітництва із міжнародного на наднаціональний рівень, з інституціалізацією міжнародної, насамперед економічної, інтеграції, із пошуком оптимальних шляхів включення країн-учасниць регіонального «угруповання» у загальносвітові процеси.

6. Форма прояву міжнародної економічної інтеграції; господарське зближення держав на регіональній основі, що набуває форми економічної інтеграції.

7. Формування «торгових мостів» між регіонами у формі певних міжнародних організацій та поступове відкриття регіонів

8. Північноамериканська зона вільної торгівлі.

9. Співробітництво між країнами, що характеризується інтравертністю, тобто протекціоністською спрямованістю, домінуванням політичних чинників.

Терміни і поняття:

а) МЕРКОСУР, Андське угруповання;
б) НАФТА;
в) міжнародна економічна інтеграція;
г) новий регіоналізм;

д) інтернаціоналізація економіки;
ж) АСЕАН, АТЕС
к) регіоналізація;
л) трансрегіоналізація;
м) старий регіоналізм.

Вправа 2. У наведених нижче завданнях знайдіть єдиний варіант правильної відповіді.

1. Які сценарії взаємодії регіоналізації й глобалізму є можливими?

а) регіоналізація як компонент глобалізації.
б) регіоналізація як реакція на глобалізм.

в) регіоналізація й глобалізм – тенденції як паралельні або такі, що перетинаються;

г) всі варіанти є можливими.

2. *Найбільш впливові регіональні угруповання азійських країн представлені?*

а) АСЕАН;

б) АТЕС;

в) МЕРКОСУР;

г) правильна відповідь а, б.

3. *Виконавчим органом ЄС є?*

а) Європейський парламент;

б) Європейська рада;

в) Рада ЄС;

г) правильна відповідь відсутня.

4. *Яке з перерахованих інтеграційних об'єднань не є економічним союзом?*

а) НАФТА;

б) ЕКОВАС;

в) ЄС;

г) Бенілюкс.

5. *Скільки країн було членами ЄС на момент його?*

а) 12 країн;

б) 6 країн;

в) 11 країн;

г) 9 країн.

6. *Які країни об'єднуює регіональне угруповання НАФТА?*

а) Кувейт, ОАЕ, Саудівську Аравію;

б) Китай, В'єтнам, Республіку Корею;

в) Єгипет, Анголу, Лівію;

г) США, Канаду, Мексику.

7. Який рівень регіональної інтеграції характеризує система взаємозв'язків, що виникають у рамках міждержавного внутрішньофірмового простору?

- а) макрорівень;
- б) мезорівень;
- в) макрорівень;
- г) всі відповіді невірні.

Вправа 3. Визначте, яке з положень правильне, а яке помилкове.

1. Прикордонне економічне співробітництво відіграє важливу роль у зближенні як країн, так і регіонів, що розташовані по обидва боки кордону.

2. У зоні вільної торгівлі проводиться загальна економічна і валютно-фінансова політика, створюються наддержавні органи управління.

3. Регіоналізм це виключно ідеологія державного втручання.

4. Криза інституту суверенної національної держави виступає фактором сучасної регіоналізації.

5 Регіоналізація й глобалізм – повністю незалежні одні по відношенню до іншого тенденції.

6 Регіоналізація обмежує вільну торгівлю форматом своїх угруповань, створюючи протекціоністські бар'єри для третіх країн.

7. У митному союзі забезпечується взаємна конвертованість валют і використання єдиної розрахункової грошової одиниці.

8. МЕРКОСУР – це інтеграційне об'єднання азіатсько-тихоокеанського регіону.

9. Історично першим і найбільш зрілим інтеграційним об'єднанням є Європейський союз.

10. АТЕС створено з ініціативи Австралії в 1957 р.

11. Об'єктивною основою інтеграції є високий рівень міжнародного поділу праці й інтернаціоналізації виробництва.

12. Процес регіоналізації йде лише на макрорівні?

7. РЕГУЛЯТИВНІ МЕХАНІЗМИ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Важливим компонентом процесу глобалізації економіки є кардинальна трансформація механізмів економічного регулювання в напрямку становлення глобально інтегрованої регулюючої системи

7.1. Формування глобальної системи регулювання світогосподарських відносин

Важливим компонентом процесу глобалізації економіки є кардинальна трансформація механізмів економічного регулювання в напрямку становлення глобально інтегрованої регулюючої системи. Вона будується на комплексі факторів, головними серед яких є такі:

- широке і швидке розповсюдження інформаційних технологій і революційний за своїм змістом прорив у галузі міжнародних комунікацій;
- значне підвищення ролі гуманітарного капіталу, що обумовлює інтенсивний розвиток міжнародної взаємодії у сферах освіти, науки, охорони здоров'я людини і довкілля, які перетворюються по суті на глобальні сфери людської активності;
- фактором переходу до глобального управління є необхідність найбільш повного використання переваг вільного руху основних факторів виробництва, що неможливе без ретельної координації найбільш важливих економічних рішень на міжнародному рівні, спільного забезпечення макро- та мікроекономічної рівноваги в рамках світового господарства, а не окремих країн.

Тенденції зростаючої транснаціоналізації мікро- та макроекономічного регулювання сприяли утворенню якісно нової, більш складної структури механізму регулювання, або мегарівня регулювання світової економіки. Організаційна структура мегарівня регулювання складається з кількох ключових компонентів: управляючі механізми транснаціональних чи багатонаціональних корпорацій (ТНК, МНК), міжнародні об'єднання, урядові та неурядові організації й інтеграційні угруповання, системи регулюючих норм і правил, якими вони оперують. Ці інтернаціональні інститути дедалі більше підпорядковують собі зміни в межах окремих національних систем економічної діяльності. Разом із тим система глобального регулювання є досить диверсифікованою і не може зводитися до одного мегарівня, а в сучасних умовах є результатом своєрідної взаємодії національних, міжнаціональних і наднаціональних форм і методів.

Після Другої світової війни процес макроекономічного регулювання розвивався за такими основними напрямками:

- комплексна лібералізація та розробка міжнародних правил для міжнародної торгівлі товарами і послугами (ГАТТ і СОТ, початок функціонування з 1 січня 1995 р.; ЮНКТАД, Міжнародна торгова палата);
- регулювання міжнародних валютних відносин, платіжних балансів країн

і міжнародної заборгованості (МВФ, Банк міжнародних розрахунків, Паризький та Лондонський клуби кредиторів);

- здійснення структурних реформ у світовій економіці, насамперед у країнах, які розвиваються (галузеві організації, такі як Організація ООН з промислового розвитку – ЮНІДО, а також міжнародні фінансові інституції – Світовий банк, а останніми роками й МВФ);

- стабілізація кон'юнктури на світових ринках сировини і продовольства (міжнародні товарні угоди та організації, що діють на їх засадах);

- регіональна міжнародна економічна інтеграція, пов'язана зі створенням комплексних міжнаціональних (або наднаціональних) структур регулювання та єдиної економічної політики (Європейське економічне співтовариство – ЄЕС, Північноамериканська асоціація вільної торгівлі – НАФТА, Спільний ринок країн Південного Конусу – МЕРКОСУР тощо);

- координація і узгодження єдиних правил функціонування міжнародної інфраструктури (міжнародні організації в галузях транспорту, зв'язку, фінансових розрахунків, охорони прав інтелектуальної власності тощо). Мікроекономічне регулювання відбувається насамперед через прискорений розвиток ТНК, які вже сьогодні перетворились на основний механізм технологічного вдосконалення сучасної світової економіки, нарощування конкурентоспроможності, динамізації економічного зростання в цілому і міжнародної торгівлі зокрема.

7.2. Міжнародні інститути глобального регулювання світової економіки

Сьогодні дуже швидко розвивається система різноманітних організацій, створених на міждержавній та недержавній основі, головне призначення яких є розробка відповідних міжнародних регулятивних норм. Серед них провідну роль відіграє Конференція ООН з торгівлі і розвитку (ЮНКТАД), яка сприяла формуванню міжнародних норм за такими напрямками:

- основні принципи міжнародних торговельних відносин та торговельної політики;

- режими торгівлі сировинними товарами, готовими виробами та напівфабрикатами; регулюючі заходи щодо стабілізації міжнародних ринків сировини;

- заходи проти обмежувальної ділової практики;

- регулювання умов міжнародної передачі технологій;

- система преференцій у торгівлі на користь країн, що розвиваються, надання найменш розвиненим країнам допомоги в розвитку експорту.

Комісія ООН з прав міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ) сприяє процесу гармонізації законодавства щодо питань міжнародної торгівлі, зокрема:

- договорів міжнародної купівлі-продажу товарів;

- міжнародних платежів, передусім їх основних інструментів і умов – стосовно міжнародних простих та переказних векселів, міжнародних кредитових переказів;

- міжнародного комерційного арбітражу та врегулювання спорів (включаючи типовий закон про міжнародний торговий арбітраж, порядок визнання та виконання рішень іноземних арбітражних судів);
- міжнародного транспортування товарів, насамперед морського транспортування та відповідальності транспортних терміналів у міжнародній торгівлі;
- міжнародної зустрічної торгівлі;
- автоматизованої обробки даних та електронного обміну ними;
- міжнародних контрактів на будівництво та міжнародних поставок для цієї мети.

Міжнародна торгова палата, яка проводить значну роботу щодо формування узагальнень міжнародних торговельних відносин і розрахунків, серед яких центральне місце займають базові умови поставок у зовнішньоекономічних операціях «Incoterms». Діяльність даної регулюючої інстанції вносить важливий внесок у вироблення уніфікованого режиму, необхідного для діяльності економічних агентів у рамках глобального економічного середовища.

Міжнародний валютний фонд (МВФ) – забезпечує формування механізмів валютного регулювання, включаючи регулювання валютного курсу та регулювання платіжних балансів. Фонд має важливі повноваження як «кредитор останньої інстанції», який має приходити на порятунок країнам у разі виникнення гострих порушень економічної рівноваги, які загрожують поширенням на світову економіку.

Група Світового банку має значні повноваження в рамках системи глобального регулювання: серед яких використання процедур фінансування розвитку, використання багатостороннього гарантування для країн, які розвиваються, інвестиційних некомерційних ризиків, поліпшення інвестиційного клімату. Крім того, дана інституція сприяє забезпеченню інформацією щодо притоку капіталу і його поширення (Багатостороннє агентство з гарантування інвестицій), а також процедур вирішення інвестиційних суперечок між державними органами та іноземними інвесторами (Міжнародний центр урегулювання інвестиційних спорів) у рамках Конвенції з урегулювання спорів між державними органами країн та громадянами інших держав від 1965 року. Так само як і МВФ, Світовий банк, передусім його центральна ланка – Міжнародний банк реконструкції і розвитку (МБРР) – фактично став одним з центрів вироблення стандартів економічної політики для країн-реципієнтів – як макроекономічної, так і структурної, причому в цих питаннях МБРР та МВФ часто діють скоординовано.

Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) відіграє важливу роль у погодженні різних аспектів економічної політики і виробленні узгоджених її параметрів та типових законів, зокрема, стосовно іноземних інвестицій і регулювання діяльності ТНК, оподаткування, експортного кредитування, розрахунків тощо.

Важливою особливістю формування глобальної системи регулювання стало й утворення низки міждержавних інституцій для координації економічної

політики і вироблення пропозицій щодо формування спільних позицій з тих чи інших питань глобального розвитку. Серед них можна назвати:

Групу 7 (G7) – сімку найбільш розвинених країн з потужною економікою: США, Канада, Німеччина, Велика Британія, Франція, Італія, Японія. (Група 7 останніми роками частіше виступала як «вісімка» за рахунок приєднання Росії, проте це приєднання було неповним, оскільки участь Росії в цій групі пов'язана насамперед з політичними, а не економічними аспектами);

Групу 10 (G10) – західні країни з розвиненими ринковими системами.

Групу 22 (G22) – західні країни з розвинутою економікою та окремі країни з так званими новими виникаючими ринками;

Групу 24 (G24) – найбільші з країн, що розвиваються;

Групу 77 (G77) – країни, що розвиваються, та окремі країни з перехідною економікою.

Незважаючи на тенденції до все більшого інтернаціонального економічного регулювання, міжнародна регулююча система все ще залишається дезінтегрованою, діяльність більшості її складових частин слабо узгоджується, а інколи і прямо суперечить одна одній. Велику небезпеку становить на сьогодні очевидний дисбаланс між двома сторонами системи економічної глобалізації – між процесами лібералізації основних факторів виробництва в рамках світогосподарської системи, з одного боку, та процесами створення системи міжнародних норм регулювання – з іншого. Ліквідувати ці протиріччя покликане вдосконалення найголовніших елементів глобального регулювання XXI ст.:

- більш потужна та єдина Організація Об'єднаних Націй, яка повинна забезпечувати структуру глобального управління на основі принципів справедливості та турботи про добробут людини;

- розширена система Організації Об'єднаних Націй, включаючи двопалатну Генеральну Асамблею, в якій були б представлені інститути громадянського суспільства;

- Світовий центральний банк з функціями останнього кредитора у критичній ситуації;

- Світова організація торгівлі, яка забезпечує вільну та справедливу міжнародну торгівлю, формування глобальної політики в галузі конкуренції в поєднанні з антимонопольними положеннями та кодексом поведінки багатонаціональних корпорацій;

 - всесвітня екологічна установа;

 - всесвітній інвестиційний фонд з перерозподіляючими функціями;

 - міжнародний кримінальний суд з більш широкими повноваженнями у галузі прав людини.

7.3. Головні протиріччя і проблеми глобального регулювання економіки

Однією з головних проблем, які постають у зв'язку з процесами глобалізації, є виявлення механізмів адаптації процесів економічної глобалізації

і світового соціального розвитку, що пов'язане зі значним впливом глобалізації на функціонування ринків праці і розподіл суспільних доходів. Розширення глобального регулювання є досить складним і суперечливим процесом, який пов'язаний з необхідністю подолання багатьох внутрішніх суперечностей глобалізації, зокрема:

- по-перше, тенденції економічної глобалізації не означають, що всі країни мають рівне становище відносно глобальної системи, яка формується, та будуть отримувати однакову вигоду від перебування в її межах. Поки що глобалізація супроводжується збільшенням розриву в економічному розвитку найбагатших та найбідніших країн, і таке становище, можливо, є основною суперечністю процесу глобалізації в тій формі, в якій він проходить сьогодні;

- по-друге, спостерігається очевидний дисонанс між різними рівнями глобального регулювання. Регулюючі механізми ТНК є значно розвиненими, ніж механізми, які забезпечують макроекономічне балансування різноманітних потоків у рамках світового господарства. Це особливо стосується можливостей протидіяти стихійним перетокам спекулятивного капіталу, який у процесі глобалізації отримує помітно ширший економічний простір і є значним дестабілізуючим фактором;

- по-третьє, суперечність також існує між різними сферами регулювання. Це виявляється в очевидному превалюванні вузькоекономічних підходів і значній недорозвиненості гуманітарних та екологічних підвалин глобальної регулюючої системи, що потенційно створює небезпечні наслідки для глобальної економіки XXI ст.;

- по-четверте, в нинішній глобальній системі регулювання надто слабкими є ті регулюючі підсистеми, які забезпечують функції контролю. Результатом цієї неадекватності є значне поширення транснаціональної злочинності. Все це створює надзвичайно сприятливе середовище для поширення великих міжнародних спекулятивних операцій, які здатні миттєво дестабілізувати економіку навіть великих за розміром країн;

- по-п'яте, слабкою є узгодженість між різними структурами глобального регулювання, що породжує безсистемність, внутрішню конфліктність, а отже, значно знижує соціальну ефективність регулюючих механізмів. Це є прямим наслідком поки що неадекватної ролі в глобальному економічному регулюванні найбільш універсальної міжнародної структури – ООН – в особі її Економічної і Соціальної Ради. Всі ці обмеження і недоліки мають бути ретельно враховані в процесі подальшої діяльності та вдосконалення механізмів регулювання глобальної економіки XXI ст.

7.4. Міжнародна регулююча система СОТ та її роль у розвитку глобальної економіки

Світова організація торгівлі (СОТ) – це міжнародна організація, метою якої є розробка системи правових норм міжнародної торгівлі та контроль за їх дотриманням. Головними цілями Організації є забезпечення тривалого і стабільного функціонування системи міжнародних торговельних зв'язків,

лібералізація міжнародної торгівлі, поступове скасування митних і торговельних обмежень, забезпечення прозорості торговельних процедур.

СОТ являє собою організаційно-правову основу системи міжнародної торгівлі. Організація формує міжнародні правила, яких країни-члени повинні дотримуватися за здійснення торговельних відносин, а також забезпечує умови для проведення багатосторонніх перемовин, спрямованих на глобальну лібералізацію торгівлі.

СОТ була створена в січні 1995 року після підписання відповідної багатосторонньої угоди у м. Маракеш (Марокко) 15 квітня 1994 року. СОТ стала правонаступницею Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ) – організації, яка проіснувала з 1947 по 1994 рік і нараховувала 128 членів. У рамках ГАТТ було проведено вісім раундів багатосторонніх переговорів, спрямованих на лібералізацію торгівлі, скасування тарифних обмежень та зниження митних зборів. У ході переговорів було укладено 28 угод, які сьогодні є головною складовою нормативно-правової бази СОТ.

Основні з них:

- Генеральна Угода з тарифів та торгівлі (ГАТТ);
- Генеральна Угода з торгівлі послугами (ГАТС);
- Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (ТРИПС);
- Угода про вирішення спорів; - Угода про сільське господарство;
- Угода про застосування санітарних та фітосанітарних заходів;
- Угода про технічні бар'єри в торгівлі; - Угода про правила походження;
- Угода про процедури імпортного ліцензування;
- Угода про пов'язані з торгівлею інвестиційні заходи;
- Угода про субсидії та компенсаційні заходи;
- Угода про захисні заходи.

На даний момент членами СОТ є 160 країн світу, 23 країни ведуть переговори щодо вступу до СОТ. Членство у СОТ передбачає обов'язкову участь у всіх багатосторонніх угодах, крім декількох з обмеженим колом учасників. Країни-члени СОТ сплачують індивідуальні внески, які розраховуються на основі часток цих країн у загальному обсязі світової торгівлі.

Вищим органом СОТ є Міністерська Конференція, яка скликається один раз на два роки і приймає найважливіші рішення у сфері торгівлі. Керівний орган – Генеральна Рада СОТ. Засідання цього органу проводяться кожні два місяці для здійснення нагляду за функціонуванням організації і виконанням відповідних угод. Генеральна Рада також виступає як вищий орган для розв'язання суперечок і проведення моніторингу торговельної політики країн-членів.

Секретаріат СОТ розміщується в Женеві, його очолює Генеральний директор, якому допомагають чотири заступники. Офіційними мовами СОТ є англійська, французька та іспанська.

Процес вступу України до СОТ розпочався 30 листопада 1993 року, коли до Секретаріату ГАТТ було подано офіційну заявку Уряду України про намір приєднатися до ГАТТ. 10 квітня 2008 року Верховна Рада України прийняла

законопроект «Про ратифікацію Протоколу про вступ України до Світової організації торгівлі». 16 квітня 2008 року Закон про ратифікацію був підписаний Президентом України. Згідно з процедурами СОТ, з 16 травня 2008 року Україна набула повноправного членства у цій організації.

ВИСНОВКИ

1. На сучасному етапі сформувалася глобальна інтегрована регулююча система, яка організаційно включає в себе управляючі механізми ТНК, МНК) міжнародні об'єднання, урядові та неурядові організації, а також інтеграційні угруповання, системи регулюючих норм і правил, якими вони оперують.

2. Процеси глобалізації активізували формування системи різноманітних організацій, створених на міждержавній та недержавній основі, головне призначення яких є розробка відповідних міжнародних регулятивних норм.

3. Найбільш впливовими інститутами глобальної системи регулювання є: конференція ООН з торгівлі і розвитку (ЮНКТАД), комісія ООН з прав міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ), міжнародна торгова палата, міжнародний валютний фонд, група Світового банку та інші.

4. Розширення глобального регулювання є досить складним і суперечливим процесом, який пов'язаний з необхідністю подолання багатьох внутрішніх суперечностей глобалізації.

ВПРАВИ ДО ТЕМИ 7

Вправа 1. Для кожного із наведених положень, знайдіть відповідний термін або поняття серед перелічених нижче.

1. Міждержавний інститут, який забезпечує формування механізмів міжнародного валютного регулювання.

2. Міждержавні інститути, які регулюють використання процедур фінансування розвитку та багатостороннього гарантування для країн, які розвиваються.

3. Міжнародна організація, метою якої є розробка системи правових норм міжнародної торгівлі та контроль за їх дотриманням.

4. Західні країни з розвиненими ринковими системами

5. Західні країни з розвинутою економікою та окремі країни з виникаючими ринками

6. Найбільші з країн, що розвиваються.

Терміни і поняття:

а) Група Світового банку;

б) МВФ;

в) СОТ ;

г) G22;

д) G24;

ж) G10 .

Вправа 2. У наведених нижче завданнях знайдіть єдиний варіант правильної відповіді.

1. Комплексною лібералізацією та розробкою міжнародних правил для міжнародної торгівлі товарами і послугами займаються:

- а) ГАТТ, СОТ, ЮНКТАД, Міжнародна торгова палата;
- б) МВФ, Банк міжнародних розрахунків, Паризький та Лондонський клуби кредиторів;
- в) ЮНІДО, Світовий банк, МВФ;
- г) ЄЕС, НАФТА, МЕРКОСУР.

2. За регулюванням міжнародних валютних відносин, платіжних балансів країн і міжнародної заборгованості здійснюють моніторинг:

- а) ГАТТ, СОТ, ЮНКТАД, Міжнародна торгова палата;
- б) МВФ, Банк міжнародних розрахунків, Паризький та Лондонський клуби кредиторів;
- в) ЮНІДО, Світовий банк, МВФ;
- г) ЄЕС, НАФТА, МЕРКОСУР.

3. Стан реалізації структурних реформ у світовій економіці, насамперед у країнах, що розвиваються, оцінюють та здійснюють моніторинг:

- а) ГАТТ, СОТ, ЮНКТАД, Міжнародна торгова палата;
- б) МВФ, Банк міжнародних розрахунків, Паризький та Лондонський клуби кредиторів;
- в) ЮНІДО, Світовий банк, МВФ;
- г) ЄЕС, НАФТА, МЕРКОСУР.

4. Здійснення регіональної міжнародної економічної інтеграції, пов'язаної зі створенням комплексних міжнаціональних (або наднаціональних) структур регулювання та єдиної економічної політики, оцінюють:

- а) ГАТТ, СОТ, ЮНКТАД, Міжнародна торгова палата;
- б) МВФ, Банк міжнародних розрахунків, Паризький та Лондонський клуби кредиторів;
- в) ЮНІДО, Світовий банк, МВФ;
- г) ЄЕС, НАФТА, МЕРКОСУР.

5. Яка організація сприяє розвитку міжнародної торгівлі, рівноправної взаємовигідної співпраці між державами, напрацюванням рекомендацій з функціонування міжнародних економічних відносин?

а) ЮНКТАД;

в) МВФ;

б) ЮНСІТРАЛ;

г) СБ.

6. *Яка організація знаходить головне втілення в розробці й прийнятті конвенцій – документів, у яких містяться узгоджені норми, принципи й стандарти в галузі міжнародного торговельного права?*

а) ЮНКТАД;

в) МВФ;

б) ЮНСІТРАЛ;

г) СБ.

7. *Якій організації доручено регулюванням валютного курсу та пла тіжних балансів?*

а) ЮНКТАД;

в) МВФ;

б) ЮНСІТРАЛ;

г) СБ.

8. *Яка організація займається фінансуванням розвитку, використанням багатостороннього гарантування для країн, що розвиваються?*

а) ЮНКТАД;

в) МВФ;

б) ЮНСІТРАЛ;

г) СБ.

9. *Один із центрів розроблення стандартів економічної політики для країн-реципієнтів:*

а) ЮНКТАД;

в) МВФ;

б) ЮНСІТРАЛ;

г) МБРР.

10. *Яка організація відіграє важливу роль у погодженні різних аспектів економічної політики, розробленні узгоджених її параметрів та типових законів, зокрема, стосовно іноземних інвестицій і регулювання діяльності ТНК, оподаткування, експортного кредитування, розрахунків тощо?*

а) ОЕСР;

в) МВФ;

б) ЮНСІТРАЛ;

г) СБ.

11. *Яка організація повинна формувати структуру глобального управління на основі принципів справедливості та турботи про добробут людини?*

а) ЮНКТАД;

в) МВФ;

б) ООН;

г) СБ.

12. *Яка організація забезпечує вільну та справедливу міжнародну торгівлю, формування глобальної політики в галузі конкуренції в поє з антимонопольними положеннями та кодексом поведінки багатонаціональних корпорацій?*

- а) СОТ;
б) МБРР;
- в) МВФ;
г) СБ.

13. Найбільш розвинені країни з розвинутою економікою?

- а) Група 24 (G24);
б) Група 10 (G10);
- в) Група 7 (G7);
г) Група 22 (G22).

14. Західні країни з розвиненими ринковими системами – це?

- а) Група 24 (G24);
б) Група 10 (G10);
- в) Група 7 (G7);
г) Група 22 (G22).

15. Західні країни з розвинутою економікою, а також країни з новими «виникаючими ринками»:

- а) Група 24 (G24);
б) Група 10 (G10);
- в) Група 7 (G7);
г) Група 22 (G22).

16. Найбільші з країн, що розвиваються:

- а) Група 24 (G24);
б) Група 10 (G10);
- в) Група 7 (G7);
г) Група 22 (G22).

17. Країни, що розвиваються, та окремі країни з перехідною економікою:

- а) Група 24 (G24);
б) Група 10 (G10);
- в) Група 77 (G77);
г) Група 22 (G22).

18. В якій країні створена СОТ?

- а) Італія;
б) Швейцарія;
- в) Марокко;
г) Канада.

19. Правонаступницею якої організації є СОТ?

- а) ЮНКТАД;
б) ГАТТ;
- в) МВФ;
г) СБ.

20. Скільки країн є членами СОТ?

- а) 130;
в) 160;
- б) 90;
г) 110.

21. Керівний орган СОТ:

а) Міністерська Конференція; в) Генеральна Асамблея; б) Міжвідомчий комітет; г) Генеральна Рада.

22. Вищий орган СОТ:

а) Міністерська Конференція; в) Генеральна Асамблея;
б) Міжвідомчий комітет; г) Генеральна Рада.

23. В якому місті розміщується секретаріат СОТ?

а) Чикаго; в) Женева;
б) Будапешт; г) Сідней.

Вправа 3. Визначте, яке з положень правильне, а яке помилкове.

1. Транснаціональна корпорація здійснює міжнародне виробництво на основі прямих іноземних інвестицій та має прямий контроль над своїми зарубіжними філіями.

2. Міжнародна торгова палата має важливі повноваження як «кредитор останньої інстанції», вона має приходити на порятунок країнам у разі виникнення гострих порушень економічної рівноваги, що загрожують поширенням на світову економіку в цілому.

3. Група Світового банку має значні повноваження в рамках системи глобального регулювання здебільшого відносно використання процедур фінансування розвитку, багатостороннього гарантування для країн, які розвиваються.

4. До групи 22 (G22) належать країни, які найбільше розвиваються.

5. Світова організація торгівлі забезпечує вільну та справедливую міжнародну торгівлю, формування глобальної політики в галузі конкуренції в поєднанні з антимонопольними положеннями та кодексом поведінки багатонаціональних корпорацій.

6. Міжнародний кримінальний суд повинен забезпечувати формування структури глобального управління на основі принципів справедливості та турботи про добробут людини.

7. Міжнародний валютний фонд відіграє важливу роль у погодженні різних аспектів економічної політики і розробці узгоджених її параметрів та типових законів, зокрема, стосовно іноземних інвестицій і регулювання діяльності ТНК, оподаткування, експортного кредитування, розрахунків тощо.

8. Конференція ООН з торгівлі і розвитку відіграє значну роль у формуванні міжнародних норм за такими напрямками: договори міжнародної купівлі-продажу товарів; міжнародні платежі, передусім їх основні інструменти і умови – стосовно міжнародних простих та переказних векселів, міжнародних кредитних переказів; міжнародний комерційний арбітраж та врегулювання спорів; міжнародне транспортування товарів, насамперед морське

транспортування та відповідальність транспортних терміналів у міжнародній торгівлі.

9. ГАТТ і СОТ займаються комплексною лібералізацією та виробленням міжнародних правил для міжнародної торгівлі товарами і послугами.

10. Комісія ООН з права міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ) відіграє значну роль у процесі гармонізації законодавства щодо питань міжнародної то

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Антициклічне регулювання ринкової економіки: глобалізаційна перспектива: монографія/ Д.Г. Лук'яненко, А.М. Поручник, Я.М. Столярчук [та ін.]; за заг. ред. д-ра екон.наук, проф. Д.Г. Лук'яненка та д-ра екон.наук, проф. А.М. Поручника.- К.:КНЕУ, 2010.- 334с.
2. Бек У. Влада і контрвлада у добу глобалізації / У. Бек. – Київ : Ніка-Центр, 2011. – 406 с.
3. Білорус О. Г. Економічна система глобалізму. – К. : КНЕУ, 2003. – 378 с.
4. Білорус О. Г., Лук'яненко Д. Г. та ін. Глобальні трансформації та стратегії розвитку. – К. : ВІПОЛ, 1998.
5. Гаврилишин Б. До ефективних суспільств. Доповідь Римському клубові / Б. Гаврилишин. – Київ : Пульсари, 2009. – 248 с.
6. Гальчинський А. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи: Методологічні аспекти / А. Гальчинський. – К.: Либідь, 2006. – 367 с.
7. Глобальна корпоративна система : монографія / [О. Г. Білорус, В. А. Вергун, І. Ю. Гузенко та ін.], кер. авт.. колективу і наук. ред. О. Г. Білорус. – К.: КНЕУ, 2011. – 408 с.
8. Глобальна економіка : навчальний посібник [Електронний ресурс] / О. В. Кот, О. А. Круглова, Л. Л. Носач, Л. О. Чернишова, К. Ю. Величко, О. І. Печенка. – Електрон. дані. – Х. : ХДУХТ, 2019. – 141 с. URL: https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/10418/1/Global_economy_NP_2019.pdf
9. Глобальна економіка : навч. посібник: у 2-х частинах. Частина 1. Теоретичні засади глобальних досліджень : [Електронне видання] / В. В. Липов. – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. – 228 с.
10. Глобальна економіка XXI століття: людський вимір : Монографія / Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, А. М. Колот та ін. за заг. ред. д.е.н., проф. Д. Г. Лук'яненка та д.е.н., проф. А. М. Поручника. – К.: КНЕУ, 2008. – 420 с.
11. Глобальна економіка : навч. посібник / Н. М. Вдовенко, Л. В. Богач, В. Л. Гераймович, К. С. Кваша, М. М. Павленко. – К.: НУБіП України, 2017. – 319 с.
12. . Глобальна економіка : навч. посібник / О. Є. Кузьмін, О.В. Пирог, І.В. Литвин. – Львів: Вид-во Львів. Політехніки, 2016. – 300 с.
13. Глобальна економіка: принципи становлення, функціонування, регулювання та розвитку: монографія/ П. О. Куцик, О. І. Ковтун, Г. І. Башнянин. – Львів: Видавництво ЛКА, 2015. – 594 с.
14. Глобальна економіка : навч. посібник /Т. В. Шталь, Ю. Б. Доброскок, О. О. Тищенко, Н. В. Проскурніна, Ю. О. Світлична. – Харків: Вид-во «Форт», 2016. – 358 с.
15. Глобальні асиметрії економічного розвитку : монографія / Я. М. Столярчук. – К.: КНЕУ, 2009. – 302. с.

16. Глобальний конкурентний простір : Монографія / О. Г. Білорус та ін.; Кер. авт. колективу і наук. ред. О. Г. Білорус. – К.: КНЕУ, 2007. – 680 с.
17. Гузенко І. Ю. Ціннісно-культурні аспекти економічної глобалізації // Економічний вісник НГУ, 2019. №1 (65). – С. 25–37.
18. Гузенко І. Ю. Гео економічні та геополітичні детермінанти світової економіки: класичні інтерпретації в світлі сучасності // Економічний вісник НГУ, 2018. №2. – С. 9–15.
19. Гузенко І. Ю. Людський капітал підприємства у глобальному просторі економіки знань. / Прохорова В. В., Мних О. Б., Гузенко І. Ю. // Економічний вісник Дніпровської політехніки, 2021. №2. С.85–95.
20. Ковтун О. І., Куцик П. О., Башнянин Г. І.; за заг. ред. Ковтуна О. І. Глобальна економіка : навчальний посібник Львів: Видавництво ЛКА, 2014. – 704 с.
21. Компас Цілей сталого розвитку. / Глобальна Ініціатива зі Звітності, Глобальний договір ООН, Всесвітня рада підприємців зі сталого розвитку (WBCSD). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://sdgcompass.org/wp-content/uploads/2016/09/SDG_Compass_Guide_Ukrainian.pdf.
22. Кравчук Н. Дивергенція глобального розвитку: сучасна парадигма формування геофінансового простору / Н. Кравчук. – Київ : Знання, 2012. – 782 с.
23. Майбутнє ринку праці. Протиборство тенденцій, які будуть формувати робоче середовище в 2030 році. / PWC. URL: <https://www.pwc.com/ua/uk/survey/2018/workforce-of-the-future-ukr.pdf>.
24. Міжнародна економіка: підручник / Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, Я. М. Столярчук. – К.: КНЕУ, 2014. – 762 с.
25. Економічні проблеми XXI століття : міжнародний та український виміри : монографія / [за ред. С. І. Юрія, Є. В. Савельєва]. – К. : Знання, 2007. – С. 121-140.
26. Моріс Я. Чому Захід панує – натепер / Я. Моріс. – Київ : Кліо, 2014. – 784 с.
27. Палехова Л. Л. Управління сталим розвитком: довідник базових понять. – Дніпро: НТУ «ДП», 2020. – 330 с.
28. Парадигма креативного менеджменту в глобальній економіці / за заг. ред. д.е.н., проф. Д. Г. Лук'яненка. – К.: ДВНЗ «КНЕУ», 2016. – 231 с.
29. Ресурси та моделі глобального економічного розвитку : монографія / [Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, А. М. Колот та ін.] ; за заг. ред. Д. Г. Лук'яненка та А. М. Поручника ; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, ДВНЗ «Київський нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана» [та ін.]. – К.: КНЕУ, 2011. – 703 с
30. Україна: ідентичність у добу глобалізації (начерки метадисциплінарного дослідження)/ В. Кремень, В. Ткаченко. – К.: Т-во «Знання» України, 2013. – 415 с.
31. Українська людина в європейському світі: виміри ідентичності : навч. посібник / кол. авторів; за ред. д-ра екон. наук, проф. Т. С. Смовженко, д-ра філос. наук, проф. З. Е. Скринник. – К. : УБС НБУ, 2015. – 609 с. URL:

https://pidru4niki.com/76957/kulturologiya/ukrayinska_lyudina_v_yevropeyskomu_s_viti

32. Чужиков В. Глобальна регіоналістика / В. Чужиков. – Київ : КНЕУ, 2008. – 272 с.

33. Huzenko I. Yu. Global trends in foreign investment and their role in the post-war reconstruction of ukraine's economy. / Aleknevičiene V., Huzenko I. Yu., Solianyk L. G. // Економічний вісник Дніпровської політехніки, 2022. №1. С. 77–89.

Інформаційні ресурси INTERNET

1. Аналітичні огляди інвестиційної привабливості країн. – Access mode : www.euromoney.com.

2. Всесвітній банк. – Access mode : www.worldbank.org

3. Європейська комісія. Сторінка новин. – Access mode : <http://europa.eu.int/news.en.htm>

4. Євростат. – Access mode : <http://europa.eu.int/en/comm/eurostat>

5. Законодавство України. – Access mode : <http://zakon1.rada.gov.ua>

6. Інститут міжнародної економіки. – Access mode : www.iie.com.

7. Міжнародна торгова палата. – Access mode : www.iccwbo.org.

8. Міжнародна фінансова корпорація. – Access mode : www.ifc.org.

9. Міжнародний валютний фонд. – Access mode : www.imf.org.

10. ОЕСР. – Access mode : www.oecd.org.

11. ООН. – Access mode : www.un.org.

12. ОПЕК. – Access mode : www.opec.org.

13. Світова організація торгівлі. – Access mode : www.wto.org.

14. ЮНІДО. – Access mode : www.unido.org.

15. ЮНКТАД. – Access mode : www.unctad.org.

16. Business Week. – Access mode : www.businesweek.com.

17. CNN. – Access mode : www.cnn.com.

18. Digital Adoption Index. Worldbank. – Access mode : <https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2016/Digital-Adoption-Index>.

19. Financial Times. – Access mode : <http://news.ft.com/home/us>.

20. The Economist. – Access mode : www.economist.com.

21. The Wall Street Journal. – Access mode : <http://online.wsj.com/public/us>.

22. The Wall Street Journal Index. – Access mode : www.il.proquest/products/pt-product-WSJ.shtml.

Навчальне видання

Ірина Юрїївна Гузенко

Глобальна економіка

Навчальний посібник

Редактор О. Н. Ільченко

Підп. до друку . Формат 30x42/4
Папір офсет. Ризографія. Ум.друк.арк. 11,6
Обл.-вид. арк. 14,9. Тираж 300 пр. Зам. №

Підготовлено до друку та видруковано
в Національному технічному університеті «Дніпровська політехніка».
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру ДК 1842 від 11.06.2004 р.
49005, Дніпро, просп. Д. Яворницького, 19.

ГУЗЕНКО ПРИНА ЮРІЇВНА – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник. Фахівець з проблематики глобалізації, глобальної економіки, тенденцій розвитку міжнародного бізнесу та функціонування транснаціональних корпорацій. Випускниця економічного факультету Київського університету ім.Т.Г.Шевченка та Міжнародного інституту менеджменту. Автор більше 50 опублікованих в Україні й за кордоном наукових праць, у т. ч. 8 монографій. Член редколегії наукової серії «Антологія творчих досягнень Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України» (2004-2010).